

**KAZAKİSTAN'DA 7. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNDEN ANA DİLİ
ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

İbrahim KAPLANKIRAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR

Haziran, 2016

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAZAKİSTAN'DA 7. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNDEN
ANA DİLİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hazırlayan
İbrahim KAPLANKIRAN

Danışman
Prof. Dr. Celal DEMİR

AFYONKARAHİSAR 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Kazakistan’da 7. Sınıf Ders Kitabı Üzerinden Ana Dili Öğretimi Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/ 06/2016

İbrahim KAPLANKIRAN

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Celal DEMİR

Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİNKAYA

: Yrd. Doç. Dr. Özgür AY

İmza

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi İbrahim KAPLANKIRAN'ın "**Kazakistan'da 7. Sınıf Ders Kitabı Üzerinden Ana Dili Öğretimi Üzerine Bir İnceleme**" başlıklı tezi, 28.06.2016 günü saat 08:30'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

KAZAKİSTAN'DA 7. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNDEN ANA DİLİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İbrahim KAPLANKIRAN

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Haziran 2016

Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR

Bu çalışma, Kazakistan Cumhuriyetinde 7. sınıf ders kitabı üzerinden ana dili öğretiminin incelenmesi için hazırlanmıştır.

Kazakistan Cumhuriyetinde, Rus okullarında ve Kazak okullarında olmak üzere iki farklı şekilde ana dili eğitim-öğretimi yapılmaktadır. Kazak dili ve Kazak edebiyatının ayrı birer ders olarak okutulduğu Kazakistan'da; ders kitapları, ders saatleri ve ders konuları farklılık göstermektedir. Çalışmanın daha verimli olabilmesi için edebiyat kısmı araştırmaya dâhil edilmeyip sadece Kazak okullarında okutulan 7. sınıf Kazak dili dersinin eğitim-öğretimi incelenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde ana dili ve öğretimi hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Kazakistan'daki genel eğitim sistemi ele alınıp Kazak dilinin bu eğitim sistemindeki yeri değerlendirilmiştir. Sovyetlerden günümüze Kazak dilindeki eğitim politikaları, eğitim sisteminin temelini oluşturan şahsiyetler ve bu şahsiyetlerin eğitim alanında yapmış olduğu çalışmalar da bu bölümde belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde Kazakistan'da 7. sınıf ders kitabı üzerinden ana dili öğretiminin nasıl yapıldığı yer almaktadır. Bu bölümde Kazak dili dersinde

kullanılan kitapların tanıtımları yapılmış ve kitaplar biçim ve içerik yönlerinden incelenmiştir. Ayrıca ders kitabı, eğitim-öğretim metotları açısından incelenerek kazanımlardan yıllık plana, kitap içerisindeki tablo ve şemalardan ders planı örneğine ve fiil zamanlarından fiil kiplerine kadar daha pek çok konu bu kısımda değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, ders kitabı ayrıntılı olarak incelenmiş ve kitapta yer alan konular, alıştırmalar ve ödevler örnekleriyle açıklanmıştır. Daha sonra kitap içerisindeki kazanım, konu, alıştırma, ödev ve sınav ödevlerinin tasnifi yapılarak istatistiksel veriler ortaya konulmuştur.

Sonuç ve Öneriler kısmında ise Kazakistan'da 7. sınıf ana dili öğretiminin nasıl yapıldığına dair tespitler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Ders Kitabı, Ana Dili Öğretimi

ABSTRACT

A RESEARCH INTO TEACHING MOTHER TONGUE THROUGH 7TH GRADE COURSE BOOK IN KAZAKHSTAN

İbrahim KAPLANKIRAN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH EDUCATION**

June 2016

Advisor: Professor Doctor Celal Demir

This paper has been prepared to investigate mother tongue education upon 7th grade course book in Kazakhstan Republic.

In Kazakhstan Republic, there are two types of mother tongue educations that are in Russian Schools and Kazakh Schools. In Kazakhstan, where Kazakh language and Kazakh literature are taught separately, course books, course times and accordingly all the subjects are different. For the usefulness of the study; the literature part has not been included into research, but the educational institution of 7^h grade Kazakh lesson that is taught in Kazakh schools have been analysed.

The study consists of four chapters.

In the first chapter of the study, general knowledge about mother tongue education has been given.

In the second section, the place of Kazakh language in its own education system has been evaluated by dealing general education system in Kazakhstan. From the Soviets to today, educational policies in Kazakh language, personalities that created the basement of education system and works of these personalities in the field of education have also been stated in this section.

In part three, how the mother tongue education occurs in Kazakhstan upon 7th course book takes part. In this part, books employed in Kazakh language education have been introduced and these books have been analysed in terms of form and content. Many other topics from tenses to moods and from acquirements to annual plans by analysing course book in terms of educational methods and from tables and figures in the book to lesson plan sample have been dealt in this chapter.

In the fourth part of the study, the course book has been analysed in details, and subjects, exercises, homework taking part in the book have been explained with their examples. Afterwards, acquirement, subject, exercise, homework and exam homework have been categorized and statistical data related to them have been revealed.

In the chapter of conclusion and recommendations, evaluations relevant to how the 7th grade mother tongue teaching is performed have been presented.

Key Words: Kazakh Turkish, Course Book, Teaching Mother Tongue.

ÖN SÖZ

Ana dili, toplumları geleceğe taşıyabilecek en önemli unsurlardan birisidir. Toplumların kültürü, düşünce yapısı ve dünya görüşleri gibi daha pek çok özelliği bünyesinde bulunduran ve geleceğe taşıyan ana dilinin bu önemi, şüphesiz onun en güzel/etkili ve en doğru konuşulmasına yönelik hassasiyeti ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu hassasiyetlerin bilindiği toplumlarda bu konu, sistemli ve düzenli bir eğitim-öğretim ile yapılmakta ve yeni arayışlara ortam hazırlamaktadır.

Ana dili eğitim-öğretiminin sistemli ve düzenli yapılması hususundan hareketle kullanılan ders, çalışma, kılavuz kitaplarının, materyallerin, uygulanan yöntem ve tekniklerin önemi oldukça fazladır.

Ana dili dersinde kullanılan tüm materyaller, toplumların eğitim-öğretim geçmişi hakkında fikirler vererek o toplumların düşünce yapısını, mantığını ortaya koymakta ve toplumların ana dili kullanımlarına ve başarılı olmalarına etki etmektedir.

Bu çalışma yukarıdaki bilgilerin öneminden hareketle farklı bir coğrafyada uzunca yıllar Sovyetler Birliğine bağlı olarak yaşamış, ana dili kullanımı konusunda çok badireler atlatmış ve 16 Aralık 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş bir ülke olan Kazakistan'da, ana dili eğitiminin hangi sınırlar içerisinde yapıldığının merak edilmesiyle başlamıştır.

Yapılan çalışmayla ana dili eğitim-öğretiminin yukarıda bahsedilen öneminden hareketle Kazakistan'daki yedinci sınıf ders kitapları/materyalleri incelenerek ana dili öğretimi ortaya konulmuş ve bilim adamlarının söylediği hususlar da dikkate alınarak ideal ana dili eğitimi-öğretimi konusuna katkı sağlanmak istenmiştir.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü mezunu olarak geldiğim Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında kendisinden çok şey öğrendiğim, attığım adımları destekleyen, çalışmalarımı yönlendiren, çalışmalarımın her aşamasında engin bilgi birikimi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, akademik ortamda olduğu kadar insanî ilişkilerde de desteğiyle kendimi geliştirmeme her zaman katkıda bulunan değerli tez danışman hocam sayın Prof. Dr. Celal DEMİR'e çok teşekkür ederim.

Eğitim hayatımda kendisine çok şey borçlu olduğum, engin bilgi birikiminden her zaman istifade ettiğim, bana her türlü desteği ve fedakarlığı

gösteren ve çalışmalarımnda beni her zaman yüreklendiren kıymetli hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Özgür AY'a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgi birikimlerini ve kaynaklarını benden esirgemeyerek ufkumu açan ve bana her zaman anlayış gösteren değerli hocalarım sayın Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN ve sayın Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİNKAYA'ya da teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan değerli eşim ve aynı zamanda meslektaşım olan Okt. Dilek KAPLANKIRAN'a, sevgili annem, babam ve aileme de teşekkürlerimi içtenlikle sunarım.

İbrahim KAPLANKIRAN

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
ŞEMALAR LİSTESİ	xviii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xix

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	2
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	3
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA DİLİ VE ANA DİLİ EĞİTİMİ-ÖĞRETİMİ

1. ANA DİLİ KAVRAMI VE ANA DİLİ EĞİTİMİ.....	5
1. 1. DİLE GENEL BİR BAKIŞ	5
1. 2. ANA DİLİ	6
1. 3. ANA DİLİ EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	7
2. MÜFREDATA GENEL BİR BAKIŞ	8

İKİNCİ BÖLÜM
KAZAKİSTAN EĞİTİM SİSTEMİ

1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNDE EĞİTİM SİSTEMİ.....	11
1. 1. EĞİTİM SİSTEMİNİN AÇIKLAMASI, ÜLKEDE HALKA EĞİTİM VERME SİSTEMİNİN TARİHİ VE KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNİN BİLİM HAKKINDAKİ KANUNU.....	11
1. 2. EĞİTİM ÇALIŞMALARININ İÇERİĞİ, YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE PRENSİPLERİ	16
1. 2. 1. Kazakistan Eğitim Kanununda Gösterilen Eğitim Sisteminin Temel Görevleri:.....	17
1. 2. 2. Kazakistan'da Eğitim Hakkındaki Kanunlar	17
1. 3. KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNİN GENEL AMAÇLARI.....	19
1. 3. 1. Kazak Dili Öğretimiyle İlgili Yükümlülükler	19
1. 3. 2. Kazak Dili ve Edebiyatı Ders Saati Dağılımı	21
1. 4. GENEL AMAÇLI OKULLAR	21
1. 5. MESLEKİ OKULLAR.....	25
1. 5. 1. Meslekî İlkokul Eğitim Öğretim Sistemi	25
1. 5. 2. Meslekî Ortaokul Eğitimi.....	26
1. 5. 3. Meslekî Yüksek Eğitim Sistemi	26
1. 5. 4. Yüksek Öğretim Yerlerinden Sonraki Meslekî Eğitim.....	26
1. 5. 5. Personelin Eğitimi.....	27
2. KAZAKİSTAN'DA EĞİTİMİN DAYANDIĞI TEMELLER.....	27
3. KAZAKİSTAN'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN TEMELİNİ ATAN EĞİTİMCİLER.....	29
4. KAZAKİSTAN'DA ANA DİLİ EĞİTİMİ POLİTİKALARI	31
4. 1. 1989-1997 ARASINDAKİ DÖNEM	34
4. 2. 1997-2001 ARASINDAKİ DÖNEM	34
4. 3. 2001 VE GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEM.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAZAKİSTAN'DA 7.SINIF DERS KİTABI ÜZERİNDEN ANA DİLİ
ÖĞRETİMİ

1. YEDİNCİ SINIF DERSİNİN KONU BAŞLIKLARI, YILLIK PLANI VE DERS SAATLERİ.....	36
2. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNDE UYGULANMIŞ VE HÂLEN UYGULANMAKTA OLAN ANA DİLİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI	40
3. KAZAK DİLİ DERSİNİN MÜFREDAT PROGRAMINDAKİ YILLIK METODU VE YÖNTEM İÇERİKLERİ.....	44
4. İLKÖĞRETİM YEDİNCİ SINIF KAZAK DİLİ DERS KİTAPLARI.....	58
4. 1. DERS KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ	58
4. 1. 1. İçerik ve Konu Başlıkları	59
4. 1. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri.....	60
4. 1. 3. Kitaplardaki İşaretler ve Anlamları	61
4. 2. ÖĞRETMEN KILAVUZ KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ	62
4. 2. 1. İçerik ve Konu Başlıkları	62
4. 2. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri.....	63
4. 3. DİDAKTİK MATERYALLER KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ	64
4. 3. 1. İçerik ve Konu Başlıkları	64
4. 3. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri.....	65
5. KAZAK DİLİNİ OKUTMADAKİ ZORUNLULUK VE YÖNTEM KILAVUZUNUN AMACI	66
6. EĞİTİM KURALLARI VE SİSTEMİNİN AMAÇLARI	67
7. KAZAK DİL BİLGİSİNDE ÖĞRETİLECEK KONULAR VE TALEPLER	72
7. 1. ZORUNLU SEVİYE.....	73

7. 2. YETENEĞİ ARTIRMA SEVİYESİ	74
8. KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	76
8. 1. GÖZETME YÖNTEMİ.....	77
8. 2. ÖĞRETMENİN DERS MATERYALLERİNİ ANLATMA YÖNTEMİ.....	79
8. 3. HİKÂYE YÖNTEMİ	80
8. 4. ALIŞTIRMALARLA İLGİLİ YÖNTEM	82
8. 5. KİTAPLA ÇALIŞMA YÖNTEMİ	83
8. 6. DİL BİLGİSİNE DAYALI İNCELEME (TAHLİL) YÖNTEMİ.....	84
8. 7. KENDİ KENDİNE ARAŞTIRMA YAPMA YÖNTEMİ	85
8. 7. 1. Geleneksel Sorun Çözme Yöntemi	85
8. 7. 2. Tesadüf Yöntemi	86
8. 7. 3. Durum Yöntemi	86
8. 7. 4. Öğretici Oyunlar Yöntemi	86
8. 7. 5. Öğrencilere Kısa Süreli Ders Verdirme Yöntemi.....	86
8. 7. 6. Bulgu Yöntemi	87
9. YEDİNCİ SINIF PROGRAMINDAKİ FİİL KİPLERİ VE ÖĞRETİMİ.....	87
9. 1. EMİR KİPİ ÖĞRETİMİ.....	91
9. 2. DİLEK – ŞART KİPİ ÖĞRETİMİ	94
9. 3. İSTEK KİPİ ÖĞRETİMİ	97
10. FİİL ZAMANLARININ ÖĞRETİMİ.....	99
10. 1. BASİT ÇEKİMLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ.....	104
10. 1. 1. Şimdiki Zaman	105
10. 1. 1. 1. Kesin Şimdiki Zaman Çekimi	105
10. 1. 1. 2. Belirsiz Şimdiki Zaman Çekimi.....	106
10. 1. 2. Gelecek Zaman.....	106
10. 1. 2. 1. Tahminî Gelecek Zaman Çekimi.....	107
10. 1. 2. 2. Niyet İfadeli Gelecek Zaman Çekimi	107
10. 1. 2. 3. Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi.....	108
10. 1. 3. Geçmiş Zaman	108

10. 1. 3. 1. Belirli Geçmiş Zaman Çekimi.....	109
10. 1. 3. 2. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekimi.....	109
10. 2. KALIP FİİLLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ	109
10. 3. BİRLEŞİK ÇEKİMLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ	110
10. 3. 1. Gelecek ve Geniş Zamanın Hikâyesi/ Rivayeti	110
10. 4. FİİL ZAMANLARINI TEKRARLAMA.....	110
11. ÇEKİMSİZ FİİLERİN ÖĞRETİMİ.....	112
12. KELİME GRUPLARI.....	115
12. 1. TAMLAMALARIN, KELİME GRUPLARININ VE DEYİMLERİN TABLO VE ŞEMALARLA ÖĞRETİMİ	117
13. KELİME TAHLİLİ DERSİ.....	123
13. 1. ÖĞRENCİLERE KELİME TAHLİLİ YAPTIRMA.....	123
14. DERS PLANI ÖRNEĞİ	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONULAR, ALIŞTIRMA VE ÖDEVLER

1. KONU BAŞLIKLARININ SINIFLANDIRILMASI	128
1. 1. KONU ANLATIMI VE AÇIKLAMALARI	128
1. 2. ORHUN YAZITLARIYLA İLGİLİ EK BAŞLIĞI	133
1. 3. İLAVE AÇIKLAMA	137
2. ALIŞTIRMALARIN SINIFLANDIRILMASI.....	138
2. 1. ÖĞRENCİ SEVİYESİNE GÖRE ALIŞTIRMALAR	138
2. 2. DİL SİSTEMATİĞİYLE İLGİLİ ALIŞTIRMALAR	146
2. 3. ARAŞTIRMA VE İNCELEME SEVİYESİNDE OLAN ALIŞTIRMALAR	155
2. 4. KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE OLAN ALIŞTIRMALAR	162
3. ÖDEVLERİN SINIFLANDIRILMASI	164
3. 1. ÖĞRENCİ SEVİYESİNE GÖRE ÖDEVLER.....	164

3. 2. DİL SİSTEMATİĞİ SEVİYESİNDE ÖDEVLER.....	165
3. 3. ARAŞTIRMA VE İNCELEME SEVİYESİNDE ÖDEVLER	167
3. 4. KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE ÖDEVLER	169
4. SINAV ÖDEVLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	171
4. 1. KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE SINAV ÖDEVLERİ	171
4. 2. SONUÇLANDIRMAYLA İLGİLİ SINAV ÖDEVLERİ.....	172
5. TEKRARLARA AYRILAN SORULAR VE ÖDEVLER.....	173
6. KAZANIM, KONU, BAŞLIK, EK BAŞLIK, ALIŞTIRMA, ÖDEV VE SINAV ÖDEVLERİNİN SAYISAL OLARAK DEĞERLENDİRMESİ.....	176
SONUÇ.....	180
ÖNERİLER	185
KAYNAKÇA	187

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Konu Dağılımları ve Ders Saatleri.....	36
Tablo 2: Kazak Dilinin Yıllık Ders Metodu Tablosu.....	44
Tablo 3: Fiil Kipleri Hakkında Örnek Cümleler	88
Tablo 4: Kip Çeşitleri, Yapısı ve Örnekleri	90
Tablo 5: Emir Kipi Çekimi ve Örnekleri	91
Tablo 6: Dilek-Şart Kipli Cümleler.....	95
Tablo 7: Dilek-Şart Kipi Çekimi ve Örnekleri.....	95
Tablo 8: İstek Kipli Cümleler.....	97
Tablo 9: İstek Kipi Çekimi ve Örnekleri.....	98
Tablo 10: Fiil Zamanları Hakkında Örnek Cümleler	101
Tablo 11: Fiil Zamanlarının Yapılışı.....	102
Tablo 12: Fiil Zamanlarına Örnek Cümleler	102
Tablo 13: Fiil Zamanlarının Türleri	104
Tablo 14: Şimdiki Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri.....	105
Tablo 15: Kesin Şimdiki Zaman Çekimi Örnekleri	105
Tablo 16: Belirsiz Şimdiki Zaman Çekimi Örnekleri	106
Tablo 17: Gelecek Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri	106
Tablo 18: Tahminî Gelecek Zaman Çekimi Örnekleri.....	107
Tablo 19: Niyet İfadeli Gelecek Zaman Çekimi Örnekleri.....	107
Tablo 20: Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi ve Örnekleri	108
Tablo 21: Geçmiş Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri	108
Tablo 22: Belirli Geçmiş Zaman Çekimi ve Örnekleri	109
Tablo 23: Belirsiz Geçmiş Zaman Çekimi ve Örnekleri.....	109
Tablo 24: Kalıp Fiillerinin Çekimi ve Örnekleri.....	109

Tablo 25: Gelecek ve Geniş Zamanının Hikâyesi/ Rivayeti Çekimi ve Örnekleri .	110
Tablo 26: Çekimsiz Fiillerin Hâl Ekleriyle Kullanımı ve Örnekleri.....	113
Tablo 27: Çekimsiz Fiillerin İyelik Ekleriyle Kullanımı ve Örnekleri	114
Tablo 28: Tamlamalar, Birleşik Sözler ve Deyimlerin Örnekleri.....	118
Tablo 29: Yapısında Birleşik Söz ve Deyim Bulunduran Tamlama Örnekleri	118
Tablo 30: Tamlama Türleri ve Örnekleri	119
Tablo 31: Kelimelerin Bağlanma Türleri ve Örnekleri.....	120
Tablo 32: Belirtili ve Belirtisiz İsim Tamlamalarının Yapılışı ve Cümle Örnekleri	120
Tablo 33: Hâl Ekleriyle Yapılan Tamlamalar ve Örnekleri	120
Tablo 34: Takısız Tamlama Yapılışı ve Örnekleri.....	121
Tablo 35: Kelimelerin Yerleşme Kuralına Göre ve Edatlarla Yapılan Tamlamalar ve Örnekleri	121
Tablo 36: Tamlamaların Sentakslı Bağlantıları ve Örnekleri	122
Tablo 37: Metnin Genel ve Özel Unsurları Tablosu	125
Tablo 38: İstatistik Tablosu.....	178

ŞEMALAR LİSTESİ

Şema 1: Tamlama Şeması	118
Şema 2: Tamlama Türlerinin Şeması	119
Şema 3: Zincirleme İsim Tamlaması Şeması	121

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
А а	A a	П п	P p
Ә ә	Ä ä	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	-uv/-üv/-v
Ғ ғ	Ğ ğ	Ү ү	U u
Д д	D d	Ү ү	Ü ü
Е е	E e	Ф ф	F f
Ё ё	Yo yo	Х х	Ң ң
Ж ж	J j	Һ һ	H h
З з	Z z	Ц ц	Ts ts
И и	-iy/-iy/-i	Ч ч	Ç ç
Й й	Y y	Ш ш	Ş ş
К к	K k	Щ щ	Şç şç
Қ қ	Қ қ	Ъ ъ	Ayırma işareti
Л л	L l	Ы ы	I ı
М м	M m	І і	İ i
Н н	N n	Ь ь	İnceltme işareti
Ң ң	Ñ ñ	Э э	E e
О о	O o	Ю ю	Yu yu
Ө ө	Ö ö	Я я	Ya ya

GİRİŞ

Dil, insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan en etkili araçlardan biridir. Sadece günümüzle sınırlı kalmayan bu iletişimin kökleri çok eskilere dayanmakta ve kültürle beraber günümüze kadar gelmektedir. Geçmişten günümüze içerisinde pek çok duygu, düşünce ve kültürel motifleri barındıran dil, bu özellikleriyle insanoğlunu diğer varlıklardan farklı kılmaktadır.

Ana dili, kişilerin ve (dolayısıyla) ülkelerin başarılarına etki eden en önemli unsurlardan biridir. Bu noktadan hareketle ana dili kullanımını en etkin seviyeye çıkarmak, kişilerin etkin/etkili bir konuşmacı olmalarına katkı sağlamak ve ülkenin her konuda başarısını arttırmak için ana dili eğitimi ve öğretimine mutlaka ihtiyaç vardır. Bu nedenlerden dolayı ana dili eğitimi ve öğretimi kapsamında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çeşitli araştırmaların yapılması ve incelenmesi bir zarurettir.

Ana dili öğretiminin daha etkin bir seviyeye ulaşması için farklı ülkelerdeki ana dili eğitiminin ve öğretiminin araştırılması, bu ülkelerde yapılan çalışmaların incelenmesi şüphesiz ana dili eğitimi ve öğretimini daha ileri noktalara taşıyacaktır.

Farklı ülkelerin ana dili eğitiminde kullandığı ders, kılavuz, çalışma kitapları ve materyalleri içerisinde yer alan bilgi, beceri, yöntem ve kazanımların ele alınması, kısaca bu kitapların biçim ve içerik yönlerinden araştırılması iyi bir ana dili öğretiminin yapılmasına muhakkak katkı sağlayacaktır.

Tabii ki tüm bu araştırmalar yapılırken uygun ve faydalı olan bilgilerin alınmasına, değerlendirilmesine ve de alınan bu bilgilerin ülkenin sosyal, kültürel ve bölgesel farklılıklarına uygun olmasına özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. “Çünkü dillerin yapısı, toplumların kendi dilini kullanma biçimi ve dilden yararlanma düzeyleri birbirinden farklıdır. Buna bağlı olarak toplumların sorunları da birbirinden farklı olacaktır. Doğal olarak her toplumun dilini öğretme programları da birbirinden farklı olmak zorundadır (Demir ve Yapıcı, 2007: 190). Bu farklılıkları göz önüne almadan yapılan çalışmaların verimsiz olduğu ve ana dili öğretimine gerçek anlamda hitap etmediği de açıkça görülmektedir. Örneğin, “Yeni Türkçe öğretim programlarına konulmuş hedeflerden bir kısmının düzey üstü olduğunu görüyoruz. Bu hedefler, resmî dilin öğretiminde ve kullanımında hiçbir sorun

yaşamayan gelişmiş ülkelerin müfredat programından Türkçeye transfer edilmiş gibi iğreti durmaktadır” (Demir ve Yapıcı, 2007: 190).

Kazakistan Cumhuriyeti, uzunca bir süre Sovyetler Birliğine bağlı olarak yaşamış ve 16 Aralık 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş genç bir ülkedir. Türklerin atayurt olarak gördüğü bir coğrafyada bulunan ve Türklerle dil ve kültür ilişkisi bakımından köklü bir geçmişe sahip olan Kazakistan, geçmişten günümüze pek çok değişimlere uğramış ve pek çok olaya yakinen tanıklık etmiş bir ülkedir.

Kazakistan’ın uzunca bir süre Sovyetler Birliğine bağlı olarak yaşaması Kazak Türkçesinin ulusal bir dil olarak gelişimini olumsuz yönde etkilemiş ve ortak kültüre sahip olduğu diğer Türk Cumhuriyetleriyle dil ve kültür birliği bağının zayıflamasına neden olmuştur.

Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazak Türkçesinin ana dili olarak öğretilmesi konusunda çok önemli çalışmalar yapmıştır. Atılan adımlar ve yapılan çalışmalar bu konu üzerine araştırma yapma merakını ortaya çıkarmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu “Kazakistan’da 7. Sınıf Ders Kitabı Üzerinden Ana Dili Öğretimi Üzerine Bir İnceleme”dir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı; Kazakistan’da ilköğretim 7. sınıfta Kazak dili derslerinin nasıl işlendiğini tespit etmektir. Bu noktadan hareketle kardeşlik bağlarıyla bağlı olunan atayurt Kazakistan’da, Kazakların kendi dillerini öğrencilerine hangi yöntem ve kazanımlarla öğrettiklerini araştırmak, yaklaşık 90 yıllık Türk dilindeki deneyimlerden de yararlanarak Kazakistan’da ve Türkiye’de ana dili öğretiminin etkinliğini arttıracak öneriler sunmak amaçlanmıştır. İncelemeden elde edilen bulgular, dil öğretimiyle yapılmış olan çalışmalara bir ivme kazandırarak daha iyi bir ana dili öğretiminin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türk dili binlerce yıllık geçmişe sahip büyük bir dil olarak gelişerek, değişerek ve farklı dillerle ilişki kurarak günümüze kadar gelmiştir. Büyük bir coğrafyada konuşulan Türkçenin günümüze kadar gelişinde maalesef bazı kesintiler de yaşanmıştır. Tarihte yaşanan bazı olaylar neticesinde meydana gelen bu kesintiler,

Türk halkını ve dolayısıyla Türk dilini/kültürünü ne yazık ki bazen birbirinden uzaklaştırmıştır.

Uzun yıllar Sovyetler Birliğine bağlı olarak yaşayan Kazakistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan etmiş ve bağımsızlığını aldıktan sonra da pek çok alanda yenilikler yapmaya başlamıştır. Özellikle eğitim-öğretim sahasında önemli adımlar atarak Kazak Türkçesinin okullarda öğretilmesine büyük önem veren Kazakistan, bu alandaki çalışmaları desteklemiş ve Kazak dilinin itibarını artırma konusunda çok önemli adımlar atmaya başlamıştır.

Yapılan araştırmalarda bugüne kadar Türkiye dışındaki Türk dünyası ülkeleri okullarında ana dili eğitimi-öğretimi konusunda herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Oysaki Türk dili bugün 11 milyon kilometrekarede ve yaklaşık 300 milyona yakın kişi tarafından konuşulmakta ve birbirinden az ya da çok farklı 24 Türk lehçe ve şivesiyle temsil edilmektedir.

Türkçenin öğretimi denildiğinde ülkemizde sadece Türkiye Türkçesinin öğretimi düşünülmüş ve Batıdan edinilen tecrübelerle Türkçe için bir öğretim metodu geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken Türkçenin diğer lehçe ve şiveleri için kullanılan veya geliştirilen hususlar maalesef göz ardı edilmiştir. Yapılan çalışmayla yıllardır ihmal edilen Türk dillerinin diğer lehçe ve şivelerde nasıl öğretildiği meselesi de ele alınmış olmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada Kazakistan'daki genel eğitim sistemi, ilköğretim 7. sınıf Kazak dili ders kitapları ve öğretim metotları değerlendirilmektedir.

Kazakistan'da, Rus okullarında ve Kazak okullarında olmak üzere iki farklı Kazak dili eğitim-öğretimi mevcuttur. Çalışma, Kazak okullarında okutulan 7. sınıf Kazak dili kitapları ile sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada tarama ve görüşme (mülakat) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya öncelikli olarak Kazak okullarında okutulan 7. sınıf ders kitabının, öğretici materyal kitabının ve öğretmen kılavuz kitabının temin edilmesiyle başlanılmıştır. Daha sonra Kazakistan'daki kütüphanelerde eğitim-öğretim kitapları ve müfredat programları incelenerek çalışmayla ilgili alanlarda tercüme yapılmış ve eğitim sistemiyle ilgili

bilgiler tespit edilmiştir. Araştırmanın daha sistemli ve verimli olması için Kazakistan'ın Güney Eyaletinde yer alan Kentav şehri Atatürk İlköğretim Okulundaki Kazak dili dersi öğretmenleri ile konu hakkında görüşmeler yapılmıştır. Sonrasında konuyla ilgili yararlanılabilecek yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, kitaplar, makaleler, süreli yayınlar ve materyaller incelenerek elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA DİLİ VE ANA DİLİ EĞİTİMİ-ÖĞRETİMİ

1. ANA DİLİ KAVRAMI VE ANA DİLİ EĞİTİMİ

1. 1. DİLE GENEL BİR BAKIŞ

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmede kullandığı temel bir araçtır. Geçmişten geleceğe kurulan köprüde kültürle beraber yaşamını sürdüren dil, şüphesiz insanla var olmuş ve var olmaya devam edecek insanlık hazinesi bir şaheserdir.

Dilin, insan hayatında var olan her şeyle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olması üzerine pek çok araştırma ve çalışma yapılmasını sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir.

Türk Dil Kurumunda dil, “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle ve işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban” (TDK Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanmıştır.

Muharrem Ergin (2007: 3) dili, “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir” şeklinde ifade etmiştir.

Hilmi Uçan (2008: 15-16) için dil “genel anlamıyla bir iletişim aracıdır; bu aracın bir kodu, kendi içinde bir işleyişi, iletişim özneleri tarafından bilinen şifreleri vardır. Bu şifrelerin çözümü için de dil bilgisi, dilbilim ve göstergebilim devreye girer” şeklindedir.

Doğan Aksan (1999: 13) dili, “Sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünülünü aktarma dizgesi” olarak tanımlamıştır.

Barın ve Demir, (2006: 2) “İnsan dili, diğer canlılarınkinden farklı ve gelişmiş bir sistemdir. İnsan dili, duygu ve düşüncelerin özelliklerine göre biçimlenip tümüyle bir gramer kalıbına dökülmüş, değişen koşullara göre gelişmesini sürdüren karmaşık bir sistem” olduğunu söylemektedirler.

Zeynep Korkmaz (1992: 75)'ın tanımında dil, “İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem” olarak geçmektedir.

T. N. Gencan (1979: 1) dili “düşünceleri anlatmaya yarayan bir imler dizgesi” olarak tanımlamış ve dilin “Onun için de yazıyla, resimle, körler alfabesiyle, simgesel törenlerle, nezaket biçimleriyle, süel haberleşme imleriyle karşılaştırılabilir” olabileceğini vurgulamıştır.

Erdoğan Boz (2007: 8) dili, “Dil (langue) toplumsal bir dizge, söz (parole) ise bireysel bir eylemdir. Dil, toplumun var oluşundan başlayarak benimsediği zorunlu bir aşamalar bütünüdür ve tümüyle kimsede bulunmaz” şeklinde açıklamaktadır.

Tahsin Banguoğlu'nun (2004: 9) tanımında ise, “Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemi” olarak belirtilmektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi dil üzerine farklı tanımlar yer almaktadır. Fakat yapılan tüm bu tanımlara bakıldığında dilin, özde iletişimi ve anlaşmayı sağlamak için kullanılan bir araç olduğu hiç şüphesiz ortak bir görüştür.

1. 2. ANA DİLİ

Ana dili, bireyin anne karnındayken öğrenmeye başladığı ve doğduktan sonra annesinden ve çevresinden öğrenmeye devam ettiği dildir. Belirli bir süreç kapsamında öğrenilen ve şekillenen ana dili, insanların toplumla ilişkisini sağlamakta ve kültürel unsurların aktarımı görevini yerine getirmektedir.

Ana dili, Türkçe sözlükte “insanın çocukken ailesinden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil” (TDK Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanırken, Recep Nas (2003: 3), ana dilini “anadan öğrenilen dildir” cümlesiyle açıklamıştır.

Demir ve Yapıcı (2007: 180), “Ana dili edinimi aile ortamından toplumsal çevreye doğru genişleyen bir kültür ortamında bireyin doğumundan itibaren kendiliğinden işleyen ve her şeye rağmen gerçekleşen bir süreçtir” demektedirler.

Zeynep Aydın Yılmaz (2007: 2) ana dilini “bireyin başlangıçta annesinden, yakın aile çevresinden daha sonra da ilişkili bulunan çevreden öğrenilen, insanın

bilinçaltına inen ve bireylerin, topluma en güçlü bağlarını oluşturan dil” olarak tanımlamıştır.

Berke Vardar “Ana dili, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dildir” demektedir (akt. Sever, 2004: 23).

Doğan Aksan’a (2007: 81) göre ana dili “Başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir” şeklindedir.

İdris Karakuş, ana dilini, “insanın çocukluktan itibaren tabii ortamlarda öğrendiği ve kendisini bütün iletişim alanlarında en rahat ve kolay ifade edebildiği dil” olarak görmektedir (akt. Günay, 2007: 18).

M. D. Çelebi ise, (2006: 303) ana dilini “insanın yaşamı boyunca, içinde yaşadığı topluma göre biçimlenen, başta beyindeki dil merkezinin olgunlaşmasıyla koşut olarak, sosyo-kültürel etkileşimlerle gelişen, değişken bir göstergeler dizgesi” olarak ifadelendirmektedir.

Araştırmacıların ana dili kavramıyla ilgili tanımlarına bakıldığında şekillenmenin merkezinde şüphesiz anne, yaşanılan çevre ve kişinin kendisinin doğrudan yer aldığı görülmektedir.

1. 3. ANA DİLİ EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

Ana dili öğretimi, insanların birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri, birbirleriyle daha sağlıklı ilişkiler kurulabilmeleri ve de birlik ve beraberliği tam anlamıyla sağlayabilmeleri için eğitim-öğretim temelinde sistemli bir şekilde yapılan öğretim türüdür.

Dil öğretimi; insanların başka milletlerle ilişki kurabilmesi, yeni ticaret hacimleri oluşturabilmesi, yeni ve başka kültürleri öğrenebilmesi, kendi kültürlerini diğer toplumlara tanıtabilmesi ve özellikle de küreselleşen dünyaya ayak uydurabilmesi için önem teşkil eden bir husustur.

Türkçede ana dili öğretimi 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud’a kadar uzanmaktadır. Araplara Türkçeyi öğretmek için Kaşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı Divanü Lügati-t Türk adlı eserde, ana dili öğretiminin önemine ve ciddiyetine son derece önem verilmiştir. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati-t Türk adlı eserinde sadece dil öğretimi yapmamış aynı zamanda Türk kültüründeki motiflere de yer

vermiştir. Kaşgarlı Mahmud Divanü Lügati-t Türk'ü neden yazdığını ve eserine neden bu kadar önem verdiğini de anlatmıştır.

Eserin girişinde Kaşgarlı Mahmud, kitabın yazılışıyla ilgili olarak: “And içerek söylüyorum, ben Buhara'nın sözüne güvenilir imamlarının birinden ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim, ikisi de senetleriyle bildiriyorlar ki, yalavacımız kıyamet belgelerini, ahir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacağını söylediği sırada ‘Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır’ buyurmuştur” (Atalay, 1985: 4) diye yazmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kaşgarlı Mahmud Türk diline ve Türkçe öğretimine hizmeti, dinî bir vazife olarak görmektedir (Başar, 2014: 31).

Günümüzde ana dili öğretiminde Kaşgarlı Mahmud'un yöntemleri dikkate alınmakta ve müfredat programlarında bu yöntemler uygulanmaktadır.

Karahanlılar döneminde yazılan Divanü Lügati-t Türk'ten sonra, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de Türkçenin öğretilmesi konusunda çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu önemli çalışmalar genel olarak incelendiğinde dil öğretiminden ziyade gramer öğretimine yönelik eserler olduğu görülmektedir.

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra bilim ve edebiyat dili olarak Arapça ve Farsça kullanılmaya başlamış, bu durum ise Türkçenin sistemli bir şekilde öğretimini maalesef geri plana atmıştır. Bu nedenle “Tanzimat çağına kadar ana dili öğretimi hakkında bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir” (Topçuoğlu, 2010: 15). Türkçenin bir sistem dâhilinde öğretimi bu dönemden itibaren başlamıştır

Ana dili öğretiminin bu denli önemli olması muhakkak onu düzenli ve sistemli bir plan dâhilinde yapma zarureti ortaya çıkarmaktadır. Sayılan bu nedenlerden dolayı ana dili öğretiminin dünyadaki önemi son yıllarda daha da artmış ve buna bağlı olarak pek çok alanda ana dili öğretiminin gereksinimleri/gerekliliği araştırılmaya başlanmıştır.

Bu konunun ciddiyetini bilen ülkeler, kendi ana dili öğretimini geliştirmeyi ve yenilemeyi hedeflemekte, doğrudan veya dolaylı olarak konuyla ilgili çalışmalar yapmakta ve yapılan tüm çalışmalarını da desteklemektedir.

2. MÜFREDATA GENEL BİR BAKIŞ

“Müfredat programları bir devletin siyasî, millî ve sosyolojik gayelerinin maarifle ilgili hususlarını tespit ederek bunları okullarda gerçekleştirme faaliyetinin plânlanmasıdır” (Demir, 1997: 281). Müfredat programları, eğitimi yapılacak olan

derslerin bir sistem, düzen ve metot dâhilinde ele alınarak daha iyi öğretilmesini amaçlamakta ve eğitim-öğretimde düzeni, gidişatı ve planlı olmayı sağlamaktadır.

Murat Özbay, eğitim programlarının farklı terimlerle kullanıldığını belirtmekte ve bu terimlerin “müfredat programı, eğitim programı, öğretim programı” olduğunu ifade etmektedir (Özbay, akt. Balcı: 112).

Türkçe Sözlükte program kelimesi “1. Belirli şartlara ve düzene göre yapılması öngörülen işlemler bütünü, izlence. 2. Yapılacak bir işin bölümlerini, bölümlerin sırasını ve zamanını gösteren tasarı.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Türkçe Sözlük, 2005).

Tanzimat döneminden itibaren yeni ve farklı bir boyutta ele alınan eğitim-öğretim sistemi ve müfredat programı, Cumhuriyet Dönemiyle birlikte önemli gelişmeler ve değişimler kat etmiştir. Celal Demir “bir müfredat programının varlığından söz edebilmek için öncelikle söz konusu devletin millî veya gayri millî bir maarif politikası olmalıdır” (Demir, 1997: 281) diyerek bu durumun gerekliliğinden, öneminden ve ciddiyetinden bahsetmektedir.

Atatürk dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetlerine de değinen Demir, “Cumhuriyetle birlikte başlatılan eğitim çalışmalarının esasını millî, çağdaş ve lâik bir eğitim sistemi kurmak, yaymak ve bunun için gerekli olan vasıtaları temin etmek” ve tüm bunları gerçekleştirmek için de “Atatürk’ün belirttiği ve hükümet programlarında da açıklandığı gibi Cumhuriyeti yaşatacak ve yükseltecek yeni nesli yetiştirmek” olduğunu ifade etmektedir (Demir, akt. Vicdan, 2010: 33).

Ciddi bir çalışmanın neticesinde hazırlanan müfredat programları, öğrencilerin anlama ve kavrama düzeylerine göre farklı seviyedeki tüm öğrencilere hitap edebilmelidir. Örneğin bazı öğrenciler bir konuyu tek seferde anlayabilirken bazı öğrenciler aynı konuyu birkaç kez tekrar ettikten sonra kavrayabilmektedir. Bu nedenle hazırlanan programların her seviyedeki öğrenciyi kapsayacak nitelikte olması istenilen başarıyı muhakkak sağlayacaktır. Bunun için de “Programın hazırlanma sürecinde ihtiyaç analizi, içerik düzenlemesi ve değerlendirme sürecine dikkat etmek gerekir” (Bilen, akt. Balcı: 112).

Programlarda; hedef, kazanım, etkinlik, yöntem, teknik, usul ve değerlendirmelerin ortaya konması ve bu alanların ayrıntılarıyla tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca hazırlanan programlarda sosyal, kültürel, tarihsel, bireysel,

toplumsal, psikolojik, ekonomik vb. unsurlar da dikkate alınmalı ve tüm bu unsurlar eğitim-öğretim materyallerine de mutlaka yansıtılmalıdır.

Ana dili, milletlerin maddî ve manevî kültürünü geleceğe taşıyan en önemli unsurdur. “Dil, bir milletin kimliğinin belgesidir. Dilini koruyup geliştiren milletler uzun ömürlü olurlar” (Toz, 2005: 23). İnsanların, başkasının anlattıklarını doğru anlayabilmeleri, kendi duygu ve düşüncelerini de karşı tarafa doğru aktarabilmeleri için ana dillerini çok iyi bilmeleri gerekmektedir. Bu özellikler ana dilinin en etkili ve doğru öğrenilmesi/öğretilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmakta ve bu durum da ancak planlı ve programlı bir sistemle mümkün olabilmektedir.

“Ana dili öğretimi; sağlıklı düşünme, tartışma ve etkili iletişim kurma becerisi edinme sürecidir. Okuma, konuşma, yazma ve dinleme etkinlikleri, düşüncenin oluşmasına, gelişmesine ve paylaşılmasına olanak sağlar” (Toz, 2005: 23). Tüm derslerde olduğu gibi ana dili öğretimi konusunda da bahsedilen bu hususlar dikkate alınmaya çalışılmış ve etkili bir ana dili öğretimi için Cumhuriyet Döneminden itibaren önemli müfredat programları hazırlanmaya başlamıştır.

Müfredat programları üzerine geniş çaplı çalışmaları bulunan Celal Demir, Cumhuriyet döneminden itibaren Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı Programlarının özelliklerini açıklayarak önemli tespitlerde bulunmuştur. Genel olarak Cumhuriyet döneminden günümüze kadar hazırlanmış ve kullanılmış olan bu programlar ele alındığında 1924, 1927, 1929, 1931, 1934, 1935, 1938, 1942, 1949, 1952, 1954, 1956, 1957, 1962, 1976, 1982, 1991, 1995 programları olduğu görülmektedir. Demir, hazırlanan ve kullanılan programların bir kısmının bağımsız bir müfredat programı olmadığını, bu programların bazılarını yeniden ilaveler yapılarak daha önceki programların bir devamı niteliğinde olduğunu söylemektedir (Demir, akt. Vicdan, 2010: 32-48)

Günümüzde kullanılmakta olan müfredat programı ise 2005 yılında hazırlanan ve sonrasında bazı değişikliklerin yapıldığı müfredat programıdır. İçerik, kapsam, hedef, yöntem, kazanım ve temel beceriler gibi unsurlar bakımından farklılık gösteren tüm bu programlar birbirlerini tamamlayarak daha önce yapılan eksik ve yanlışlıkların da dikkate alınmasıyla Türk eğitim sisteminde önemli mesafelerin kat edilmesini sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN EĞİTİM SİSTEMİ

1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNDE EĞİTİM SİSTEMİ

Kazakistan Cumhuriyetinde eğitim-öğretim sistemi aşağıdaki dört maddelik bir plan dâhilinde ele alınmaktadır.

1. Eğitim Sisteminin Açıklaması. Kazakistan'da Halka Eğitim Verme Sisteminin Tarihi. Kazakistan Cumhuriyetinin Eğitim Hakkındaki Kanunu,
2. Eğitim Sisteminin Kuruluşu ve Prensipleri,
3. Ortaokul Öğretim Sistemi. Okulların Yeni (Çağdaş) Türleri, Kolejler ve Liseler,
4. Meslekî Öğretim Sistemi. Meslekî Okul, Lise, Kolejler, Enstitüler, Üniversiteler ve Akademiler (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 68).

Ana başlıklar belirlendikten sonra bütün maddeler ayrıntılı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

1. 1. EĞİTİM SİSTEMİNİN AÇIKLAMASI, ÜLKEDE HALKA EĞİTİM VERME SİSTEMİNİN TARİHİ VE KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNİN BİLİM HAKKINDAKİ KANUNU

Kazakistan'ın uçsuz bucaksız topraklarında bilim çalışmalarının ortaya çıkması ve gelişmesinin tarihi de Kazakların kendi milletleri ve başlangıçları kadar çok eski zamanlara dayanmaktadır. Kazakistan'da -özellikle yerleşik bölgelerde- orta çağlardan daha önceki devirlerde 7. ve 8. yüzyıllarda pek çok okul, (Arapça ilk okuma yerleri) medrese ve dinî bilgiler veren eğitim kurumlarının çalışmalar yaptığı tarihî belgelerden anlaşılmaktadır.

Önceden İsfidjab, Taraz, Sayram, Türkistan, Otırar vb. şehirlerde birçok medrese bulunduğu ve bunların genel sayısının 84'e ulaştığı bilinmektedir. Kırsal (köy) yerlerdeki bu okullarda Tatar, Başkurt vb. mollalar öğretmenlik yapmışlardır. Halktan toplanan paralarla sürdürülen eğitimde çocuklar, kış ve sonbahar aylarında öğrenim görmüş olup bu eğitimin süresi 4 yılı kapsamıştır. Öğrenciler 7 yaşından itibaren okula başlamış ve bu öğrencilere her eğitim öğretim döneminin sonunda

belirli sınavlar yapılmıştır. Ayrıca sınav sonuçlarına göre öğrencilere resmî bir belge de verilmiştir.

Medreselerde verilen eğitim sadece Arapça ve İslam geleneklerinin etkisinde olmamış, evrensel düzeyde hizmet de vermiştir. Bu eğitim sisteminde; hukuk, tarih, mantık, felsefe, matematik, astronomi, tıp vb. dersler yer almış olup ayrıca medreselerin yanında oldukça donanımlı kütüphaneler de bulunmuştur.

Padişahlık hükümetinin yani Çarlık Rusya'nın 150 yıla uzanan sömürgeci siyaseti, halkın egemenlik yolundaki mücadelesine büyük zarar vermiş; ama aynı zamanda Batı ile Doğunun irtibatına yani temasına da yol açmıştır. Örneğin, 1761 yılında Çarlık Rusya, Doğu Kazakistan'daki -Zmeynogorski'de-kurşun-çinko maden bölgesinde maden işçilerinin çocuklarına tahsis edilen bir okul açmıştır. 1786 yılında Ombı şehrinde 'Azıyalıktar Mektebi'nin temelleri atılmış ve daha sonra 1789 yılında Orınbor şehrinde olmak üzere buna benzer okullar ülkenin değişik yerlerinde açılmıştır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 68).

Kazak feodallerinin (sultan, bey, hatip, zengin, başçavuş vb.) çocuklarına, Nplyuev Kadet binası (1825) ve Ombı Kadet binası (1848) gibi okullarda ayrıcalıklar tanınarak buralarda eğitim almaları sağlanmıştır. İlk Kazak Okulu 1841 yılında Bökey Han Döneminde açılmış olup daha sonraki okul ise 1850 yılında Orınbor'daki sınır komisyonunun yanında açılarak eğitim-öğretime başlamıştır.

Çarlık Rusya Halk Eğitim Bakanlığı, 1870 yılında kendisine tabi olan halklara eğitim konusunda özel bir kanun çıkarmıştır. Çıkarılan bu kanuna göre yabancı ve sınır bölgelerinde yaşayan halka Ruslaştırma politikası misyonunda eğitim verilmiş ve bu eğitim sistemi yaygınlaştırılmıştır.

Moskova'da kurulan bu özel misyonerlik cemiyetinin temel prensiplerinde şu hususlar yer almıştır:

- Müslüman olan yerleri bölerek dağıtmak,
- Türk ve Müslümanların aralarına nifak tohumları ekmek yani Pantürkizm ve Panislamizm'e karşı mücadele etmek,
- Ruslara tabi olan tutsak halkları Ortodoksluk dinine geçirerek Hıristiyanlaştırmak,
- Halkı ana-baba tarihinden ve millî medeniyetinden uzaklaştırmak,
- Tüm halkı Rus alfabesine geçirmek,

- Müslüman okullar ile medreseleri kapatmak, bunların yerine Rus veya Rus-Kazak okullarını açmak ve daha sonra bu okulların tamamını saf Rus diline geçirmek,
- Sömürgecilik siyasetine uygun olarak yabancı ve sınır bölgelerdeki misyoner âlim ve öğretmenlerin sayısını çoğaltarak bütün toplumları Ruslaştırmaktır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 70).

Kazak toplumunun eğitim çalışmaları, Kazakların ilk öğretmeni olarak kabul ettikleri İbray Altınсарin ismiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. İbray Altınсарin'in Kazak bozkırında eğitim çalışmalarındaki katkısı bugünkü eğitim çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Onun eğitim çalışmaları, Kazak halkının yüzyıllarca ruhanî ve siyasî sömürge siyasetine maruz kaldığı, baskı ve eziyetlerin yaşandığı bir zamana tesadüf etmektedir. İbray Altınсарin'in katkılarına rağmen Rus etkisi, Kazak eğitim sistemindeki ağırlığını devam ettirmiş ve dönemin Kazak siyaset ve eğitimcilerin yerel ve siyasî güçleri bunu engellemede maalesef yeterince başarılı olamamıştır. Süreç içerisinde Rusya'nın eğitim sistemi içerisindeki misyonerlik faaliyetleri artarak devam etmiş ve bu durum Kazakistan'daki eğitim yasalarına yansyarak eğitim-öğretim sisteminin yeni bir boyuta girmesine neden olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında Kazak okullarının nasıl olması gerektiği konusu iki farklı bakış açısı ile tartışılmaya başlamıştır. N. İ. İlminski, Kazak halkının eğitim seviyesinin alt düzeyde kalmasını ve Kazakların kendi öz benliğinden ve medeniyetinden uzaklaştırılarak Ruslaştırılmasını savunmuştur (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 69). Buna karşın I. Altınсарin, Ş. Valihanov, A. Kunanbayev gibi Kazak aydın ve eğitimcileri, gelişmiş Rus medeniyeti ve eğitim seviyesinin Kazak halkına uygulanarak toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesini yani Rus eğitim-öğretim sisteminin Kazakistan'a adapte edilmesini savunmuşlardır.

Eğitim-öğretimin Cedit hareketi diye adlandırılan akımı, Ruslaştırma (sömürgecilik) siyasetine karşı Türk dilli milletlerin kendi kendini muhafaza etme yolundaki dayanıklı yılmaz mücadelesinden doğmuştur. Sömürgeciler bunu dar bir şekilde görmüşlerdir. Çarlık hükümeti, millet mekteplerindeki eski düzen dinî Arapça eğitimle, Arap harfleriyle yapılan yeni eğitim sisteminin dünyaya bakış

akımlarını birbirine karşı tahrik ederek millî şuurun uyanmasını engellemiştir. Bu durum neticesinde eski sistem olan **Hadim** akımının vekilleri **Ceditçileri** yani yenicileri Allah'a şirk koşup küfür etti diyerek suçlayıp bu konuyu onların üzerinden Çarlık hükümetine dilekçe yazılmasına kadar götürmüşlerdir. Cedit akımına karşı olanlardan birisi de N. İ. İlminski'dir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 70).

Cedit akımının okul ve medreseyle ilgili yaklaşımları şu şekilde sıralanabilir:

- Aynı biçim ve tarzda eğitim-öğretim müfredatı programı yapmak ve böylece Müslüman okullarını bir düzene koymak,
- Eğitim planına aritmetik, coğrafya, fen bilimleri, tarih vb. dersleri ilave etmek ve çağdaş sistemin talebine uygun olarak öğrencilere eğitim sağlamak,
- Eğitim için gerekli olan tüm imkânları sağlamak,
- Cahil ve bağınaz mollaları (imamları) gerekli donanımına sahip olan mollalarla değiştirerek sesli okuma metoduna geçmek,
- Mektep ve medrese bitirenlere sınav yapmak,
- Öğrencilere gerekli dokümanları temin etmek,
- Askerlik görevini yerine getirmede kolaylık sağlamak,
- İslamî eğitim veren okulların gözetimini ve kontrolünü halkın seçtiği seçkin vatandaşlara vermek ve okulları, bölgenin resmî koruyucusu olan halka bağlamak,
- Okulların masraf ve giderlerine yardım etmek,
- Eğitimin kurallarını belirlemek ve gerekli imkânları sağlamak,
- Öğretmenlere kalıcı maaşların ödenmesi gibi konular üzerinedir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 70).

Cedit harekâtının idarecisi, tanınmış Türkolog dilbilimci Ahmed Baytursunov olmuştur. Ceditçiler ilkokul yani temel eğitim konusuna ayrıca önem vermiş ve bununla ilgili birkaç eğitim kuralı da saptamışlardır.

Cedit harekâtı, ilkokul mezunlarının medreselerde ya da yüksek eğitim yerlerinde bilgisini daha ileriye taşıma ve onların kendi istekleriyle uzmanlık alanı

seçebilme imkânını sağlamıştır. Bu durum, halkın bu okullara olan güvenini ve hevesini arttırmıştır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 70).

Kazan ihtilalinin zaferinden sonra halkı bitkin düşüren seyahatler, iç savaşın kanlı durumu, zorluk ve felaketlerin etkisine rağmen ülkedeki okul sayısı bir hayli çoğalmıştır. O zamanlardaki eğitim siyasetindeki başlıca konularından biri yeniden açılmakta olan köy okullarının öğretmen ihtiyacını karşılama ve gerekli imkânları sağlama durumu olmuştur. Bu yükümlülük üç türlü yol ile giderilmek istenmiştir.

Birincisi önceki Çarlık Rusya'nın öğretmenlerini okullara çekmek; ikinci yol eğitime hevesli ve bilgili gençleri kısa süreli kurslardan geçirmek; üçüncü yol ise pedagojik eğitim-öğretim yerlerini çoğaltarak öğretmen yetiştirmektir.

1920 yılında Kazan'da, Kazak Eğitim Halk Komiserliği kurulmuştur. Onun başkanı olarak A. Baytursunov atanmış ve 18 Şubat 1920 yılında Kazakistan'daki bütün konfederasyonlar bu halk komiserliğinin yapacağı organizasyona davet edilmiştir. Yapılan bu organizasyonda; öğrencileri koruyup gözetmek, eğitim sistemini bir düzen dâhilinde kurmak, meslekî ve teknik eğitim vermek, siyasî eğitim çalışmaları vb. gibi eğitim-öğretim çalışmalarıyla ilgili konular ele alınmıştır.

1922-1923 eğitim yıllarında Akademik Merkez Millet Okulları kişiye ait ders kitapları ile gerekli imkânları sağlama konularında işe yaramıştır. Kazak dilinde 14 ders kitabı çıkarılmıştır. Bu kitapların içinde fizik, gramer, cebir, akıl sağlığı vb. alanlar da bulunmaktadır. Bu ders kitaplarının yazımında Kazak aydınlarının önde gelen temsilcilerinden A. Baytursunov, M. Jumabayev, J. Aymavıtov, M. Avezov, S. Asfendiyarov, T. Jomartbayev, K. Satbayev, A. Ermekov, T. Joldıbayev vb. isimler görev almışlardır.

Ülkede yüksek eğitimli personel hazırlamada ilk olarak Almatı şehrinde açılan Abay Adındaki Kazak Pedagoji Enstitüsü büyük bir rol oynamıştır.

Kazakistan'da 1929 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir. Tam Latin alfabesine alışılmaya başlanmışken 1940 yılında Rus alfabesine geçilmesiyle Kazakların eğitim ve medeniyeti büyük bir darbe almıştır. Eğitim-öğretim alanındaki bu gibi büyük saptırmalar millî kültür ve medeniyetin gelişmesini engellemiş ve bu unsurların geriye doğru gitmesine neden olmuştur.

Alman işgalcilerin hücumuna karşı çoğunluğu erkek öğretmen, vatani düşmandan korumak için savaş alanlarına doğru yola çıkmışlardır. Öğrenciler ise

tarım ve hayvan çiftliklerine yardım etmek ve savaş alanının ihtiyaçlarını karşılamak gibi görevler üstlenmişlerdir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 71).

Savaştan sonra, 1945-60 yıllarında, okullar ile oradaki öğrencilerin sayısı birden bire çoğalmaya başlamıştır. 1950-1960 yıllarında güçlü bir şekilde hayata geçirilen okulların sayısının artmasına rağmen Kazak okulları birer birer kapatılmaya başlamış ve kapatılan bu eğitim kurumları Rus veya Rus-Kazak okullarına dönüştürülmüştür. 1980-90 yıllarında orta öğretimin ülke düzeyinde bütün halkı kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması çalışmaları başlatılmış ve bunun sonucu olarak okula başlama yaşı altı olarak belirlenmiştir. Eğitim-öğretimde 1991 yılına kadar devam eden bu süreç, ilk başta Çarlık Rusya ve 1917'den sonra da Sovyet etkisinin olduğu dönemleri kapsamıştır.

Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra eğitimin esaslarını demokratik ve entegrasyon (bütünleşme) prensiplerine uygun olarak düzenlenmiş ve her çocuğun başkasından farklı özelliklerinin ve yeteneklerinin dikkate alındığı bir eğitim-öğretim talep edilmiştir. Bunun sonucu olarak millet mekteplerinin yeni programlarında önemli değişiklikler yapılmış ve eğitim-öğretim sistemi, özel eğitim alanlarına yeteneği olan çocukları kapsayacak şekilde de yeniden düzenlenmiştir.

Kazakistan Cumhuriyetinin eğitim alanındaki düzenlemeleri, hazırlanan yeni anayasada yerini almış ve yapılan yeni yasal düzenlemeler ile ülkedeki diğer toplumsal değişikliklere paralel bir yapı kazanmıştır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 72) .

1. 2. EĞİTİM ÇALIŞMALARININ İÇERİĞİ, YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE PRENSİPLERİ

Değişen hayat şartlarına ve taleplerine uygun olarak gençlere eğitim-öğretim vermek ve bunları kapsamlı bir şekilde geliştirmek toplumun başlıca görevlerinden biridir. Eğitim-öğretim; toplum üyelerinin bireysel yeteneklerini geliştirmek, entelektüel kültür gelişimini yüksek noktalara taşımak ve meslekî bilgiyi en üst seviyeye çıkarmakta en başat rolü oynamaktadır. Kazakistan Cumhuriyetinde gençlere verilen eğitim; halkın millî gelenek-göreneklerini (ananelerini), medeniyetini, ekonomisini ve siyasî hayatını yönlendirmenin temel aracı olarak ele alınmaktadır.

1. 2. 1. Kazakistan Eğitim Kanununda Gösterilen Eğitim Sisteminin

Temel Görevleri:

- Özgür insanın manevî güç ve kuvvet imkânlarını açmak,
- İnsanlarla sağlıklı ilişkiler kurmak, yaşam düzeninin esaslarını daha da sağlamlaştırmak ve sabitleştirmek,
- Her bir bireyi geliştirmek için gerekli ortamı oluşturmak,
- Vatandaşların; evin, mülkün, toplumun ve ülkenin önünde kendi hakları ile yükümlülüklerini kavramasını sağlamak,
- Bireylerin; ülkenin kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasî hayatına iştियakını sağlamak,
- Ülke halkına genel ve meslekî eğitim almaları için imkânlar sağlamak,
- İnsanın edebî eser ortaya çıkarma yeteneğini, estetik terbiyesini ve eğitimini geliştirmek,
- Kazak halkının kendi medeniyeti ile örf-adetlerini okuyup öğrenmesi için uygun ortamları sağlamak olarak belirlenmiştir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 72-73).

Eğitim çalışmalarını geliştirmede pedagojik faktörün çok büyük bir etkisi vardır. Örneğin okul çağına kadarki çocukların eğitimine erken başlamasını ele almak ve gerekli olan hazırlıklarla birlikte onları okulda okumaya hazırlamak gereklidir. Bunun için anaokulunda ve evde, öğrencilerin niteliğini arttırmak için eğitimcilerden, anne-babalardan ve okul öncesi kuruluş yöneticilerinden büyük pedagojik uzmanlık talep edilmiştir.

Eğitim çalışmasının yükümlülüğünü arttırma ve halka eğitim verme ülke siyaset prensiplerine bağlıdır. Kazakistan Cumhuriyetinin eğitim hakkındaki (Bilim Turalı) kanunu aşağıdaki ülke prensipleri kapsamındaki yönetmelikte de ele alınmıştır.

1. 2. 2. Kazakistan'da Eğitim Hakkındaki Kanunlar

Kazakistan'da “eğitim alanını düzenleyen yasal düzenlemelerden ilki 1992 yılında kabul edilen eğitim kanunu” olup daha sonraki yıllarda bu kanunlara çeşitli düzenlemeler getirilmiştir (Kuşçu, 2014: 27). Bu düzenlemelerin son hâli aşağıda yer almaktadır.

1) Kazakistan Cumhuriyetinin bütün vatandaşlarına eğitim alma hakkının sağlanması,

2) Her bir vatandaşın entellektüel gelişimi, ruh hâli, fizyolojik durumu ve kendi özellikleri dikkate alınarak halkın bütün seviyedeki yaşayanlarının eğitiminin sağlanması,

3) Eğitimde laik unsurun korunması,

4) Vatandaşın bilgili olmasını teşvik etmek ve yeteneklerinin geliştirilmesi,

5) Eğitim basamaklarının uyumluluğu için gerekli imkânların sağlanması,

6) Eğitim sürecinin devamlılığının ve eğitim-öğretim birliğinin oluşturulması,

7) Eğitim kurumlarının mülkiyet (sahip) nesnelere ve objelerinin sağlanması,

8) Eğitim-öğretim materyallerinin eğitim süresi boyunca çeşitlendirilmesi,

9) Eğitim-öğretim yönetimine demokratik niteliğin kazandırılması,

10) Eğitim kurumlarına akademik serbestlikler verilmesi ve eğitim kurumlarının yetkilerinin genişletilmesi,

11) Eğitimin yararlı hâle getirilmesi ve geliştirilmesi,

12) Eğitimin, ilmin, sanayinin ve üretimin bütünleştirilmesi,

13) Öğrencilerin meslekî yönlerinin belirlenerek bu yönde geliştirilmesi,

14) Eğitim-öğretim sisteminde bilişim sistemlerinin etkisinin artırılmasıdır.

(Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 73-74).

Eğitim sistemini yönetip idare etmek ülkesel ve toplumsal nitelikte olmalıdır. Kazakistan Cumhuriyetinde Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile onun alt birimleri, eğitim sahasındaki politikaları belirlemek ve uygulamakla yükümlüdürler. Aynı zamanda Eğitim ve Bilim Bakanlığı, siyasî partilerle ve diğer ilgili kurumlarla işbirliğine giderek dinî konuların eğitim sistemi içerisindeki yerini belirlemekte ve dinî konuların eğitim sistemi içerisinde yer almamasını sağlamaktadır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 74).

Eğitim sisteminin kurulması: Kazakistan Cumhuriyetinin eğitim hakkında (Bilim Turalı) kanunu esasında olup bu eğitim sisteminin yapısı “**Genel Eğitim**” ve “**Meslekî Eğitim**” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meslekî eğitimin içeriği, meslekî derslerle donatılmış ve bu dersler zorunluluk hâline getirilmiştir.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından okullara gönderilen müfredat programında;

- Kazak dilinin öğretiminde öğrenciye ilişki, irtibat, idrak ve kavramaya uygun bir eğitimin sağlanması;
- Kelime, kelime grupları, cümle yapısı ve bunların görevinin tanıtılması; dilbiliminin tabiatına uygun metinlerin oluşturulması ve metin oluşturmadaki kuralların öğretilmesi;
- Dilbilimine uygun olarak konuşma ve yazıyla ifade etme normlarının kurallarıyla öğretilmesi;
- Etkili konuşmanın leksika (sözvarlığı) ve gramere ilişkin yöntemlerinin kavratılması ve bütün bunların bir müfredat çerçevesinde uygulanması temel alınmaktadır.

Kazakistan'da eğitim öğretimin başlamasıyla birlikte Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı I. Altınşarin Millî Bilim Akademisi tarafından hazırlanan öğretim metodu nüshaları adında 22 sayfadan oluşan bir kitapçık okullara gönderilmektedir. Bu kitapçıkta o yılki eğitim-öğretimin ders saatleri ve bu derslerin genel amaçları belirtilmektedir. Bu kitapçık incelediğinde aşağıdaki bilgilere ulaşılmaktadır (Adistemelik Nuskav Hat: 2013: 8-10).

1. 3. KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNİN GENEL AMAÇLARI

Kitapçıkta, Kazak dilinin bireylere öğretilmesindeki temel amaçlar aşağıdaki gibi belirtilmektedir;

- Bireyin kendine ve yaşadığı çevreye saygı göstermesini sağlamak,
- Bireyin millî bakış açısını genişletmek,
- Bireye edebî eser ortaya çıkarma düşüncesini benimsetmek,
- Bireyin çevredeki insanlarla doğru ilişkiler kurmasını sağlamak,
- Bireyin sosyalleşmesine imkân sağlamak olarak belirlenmiştir.

Kitapçıkta yukarıda ifade edilen hususların yanında Kazak dilini okutmanın yükümlülükleri ele alınarak şu görüşlere de yer verilmektedir.

1. 3. 1. Kazak Dili Öğretimiyle İlgili Yükümlülükler

- Kazak dilinin toplumsal ve sosyal muhtevasını anlatmak;
- Kazak dilini tanımak ve kavramak;
- Kazak dilinin birliktelikteki görevlerini bilmek;

- Dilbilimine has yapıların çeşitli seviyelerdeki vasıflarını kavramak;
- Dilin, metin içindeki kullanımına vâkıf olmak ve uygulamak;
- Metnin dilbilimine has kavramını bilmek ve görevlerini tanımlamak;
- Dilbilimine özgü yapıların kullanıştaki anlamsal niteliklerini ayırt edebilmek;
- Dilbilimine has yapıların bilgi içeriklerini ve önemini kavratmak;
- Sesin, kelimenin, cümlenin ve metnin kullanma istikametindeki tabiatını anlatmak;
- Öğrencilerin mantıksal düşünce yeteneklerini sağlamlaştırmak;
- Öğrencilerin dilbilimine has tahsilini arttırmak;
- Edebî dil oranlarını ve kaidelerini kavratmak;
- Dilbilimine özgü durumlarda irtibat kurmanın metotlarını ve çözümlerini öğretmek;
- Öğrencilerin, dilbilimine has yapıları kullanmalarındaki estetik zevki geliştirmek;
- Bir edebî eser ortaya çıkarma (kompozisyon) arayışındayken çalışma türlerine uyum sağlamak;
- Öğrenciye okuduğu bir metni analiz edebilme kabiliyeti kazandırmak olarak tanımlanmıştır (Adistemelik Nuskav Hat, 2013: 9-10).

Müfredat programında eğitimci; ilköğretimdeki Kazak dili dersini dilin ilmî esasları çerçevesinde öğretme ve edebî dil kurallarını kavratma yönünden tam yetkili kılınmıştır.

Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev; “Kazakistan-2050” stratejisi çerçevesinde belirlediği yeni yol haritasında millî dilin geliştirilmesini istemektedir. Nazarbayev; Kazak dilinin öğretimi konusunda eğitimin amacı, içeriği ve beklenen sonuçları açısından yeni bir yöntem benimsenmesi gerektiğini; dil öğretiminde öğrencilerin entelektüel potansiyelinin artırılmasını ve dilbilimine uygun konuşma yetilerinin geliştirilmesinde mükemmelliğin sağlanmasını istemektedir.

Geliştirilen stratejide aynı zamanda eğitimin muhtevası ve dilbilimi alanında son ilmî araştırmalara uygun imlâ, doğru telaffuz stilleri ve kaidelerinin

sağlamlaştırılarak mükemmelleştirildiğinden söz edilmiştir. Bununla beraber ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve noktalama alanlarında verilen konulara düzenli ilaveler yapıldığı da vurgulanmıştır (Adistemelik Nuskav Hat, 2013: 9).

Yapılan araştırmada, müfredat programındaki dilbiliminin en karmaşık ve çetin alanlarında da düzenlemelere gidildiği özellikle belirtilmiştir.

Yukarıda değindiğimiz noktaların yanında önemli olan bir husus vardır. Bu husus, ortaöğretimde Kazak dili ve Kazak edebiyatının ayrı birer ders olarak öğretilmesidir. Haftada 3 saat Kazak dili dersi, 2 saat de Kazak edebiyatı dersi işlenmektedir. Derslerin haftalık ve yıllık ders saatleri müfredat programında şu şekilde gösterilmektedir:

1. 3. 2. Kazak Dili ve Edebiyatı Ders Saati Dağılımı

Kazak Dili Dersi:

- 5. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat;
- 6. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat;
- 7. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat;
- 8. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat;
- 9. sınıf, haftada 1 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 34 saat;

Kazak Edebiyatı Dersi:

- 5. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat;
- 6. sınıf, haftada 2 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 68 saat;
- 7. sınıf, haftada 2 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 68 saat;
- 8. sınıf, haftada 2 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 68 saat;
- 9. sınıf, haftada 3 saat, eğitim-öğretim yılında toplam 102 saat olduğunu görmekteyiz (Adistemelik Nuskav Hat, 2013: 9-10).

1. 4. GENEL AMAÇLI OKULLAR

Okula başlayana kadar olan dil eğitimi; ailede, toplumda ve okul öncesi kurumlarda verilmektedir. 5 (6) yaşındaki çocuklara sağlanan okul öncesi eğitimde, Kazak dilinin etkin bir şekilde öğretilmesi genel eğitim programları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu eğitim, millî eğitim kurumlarında ücretsiz olarak sağlanmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyetinde orta öğretim zorunlu olup bu eğitim, okul çağındaki bütün öğrencilere devletin yükümlülüğü altında ücretsiz verilmektedir. Kazakistan Cumhuriyetinin eğitim sistemi üç basamaklıdır:

- ilkokul 1-4 sınıfları,
- ortaokul 5-9 sınıfları,
- liseler 10-11 sınıfları, kolejler ise 10-11-12 sınıfları kapsamaktadır.

Genel eğitim yapan ortaokulların temel amacı;

- İnsanı ve insanlığı her yönüyle geliştirmek,
- İnsanın toplumsal yapılarla bağlantı kurabilmesini sağlamak,
- Halk medeniyetini mükemmelleştirmek,
- Kişinin hem kendi milletine hem de genel insanlık hazinesine yararlı ve uygun bir birey olmasını sağlamaktır.

Kazakistan Cumhuriyetinde orta öğretim, öğrencilere ücretsiz sağlanmakta ve her türlü yükümlülük devlet tarafından üstlenilmektedir. Orta öğretimdeki eğitim aralıksız sürdürülmekte olup bu çağdaki bütün bireylere de zorunlu kılınmaktadır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 74).

Kazakistan'da genel eğitim 3 basamaklıdır: İlkokul 1-4 sınıfları olup eğitim süresi 4 yıldır. Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığının tavsiye ettiği eğitime başlama yaşı 6'dır. Ortaokuldaki eğitim 5.-9. sınıfları kapsamaktadır. Ortaokuldan sonraki eğitim sistemi olan liseler ise genel orta eğitim olarak adlandırılmaktadır. Genel orta eğitim 10-11. sınıfları kapsamakta ve 2 yıl olarak belirtilmektedir. Ayrıca genel orta eğitimin yanında kolejler de eğitim-öğretim yapmakta ve buradaki eğitim dönemi 10-12. sınıfları içine alan 3 yıllık bir süreci kapsamaktadır.

Kazakistan Cumhuriyetinin eğitim sistemi ve altyapısı; okul, kolej, lise ve diğer eğitim kurumlarını kapsayacak şekilde planlanmıştır. Zorunlu eğitim-öğretim 11 yıl olup Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması için çalışmalar yürütmektedir.

Bir yılda dokuz ay eğitim-öğretim yapılan Kazakistan'da dönemler dörde bölünmekte ve dört doksan diye adlandırılmaktadır. Eylül ayının 1'inde başlayan eğitim-öğretimin her döneminde öğrencilere karneleri verilmekte ve o hafta okullar tatil olmaktadır. Öğrenciler cumartesi de dâhil olmak üzere 6 gün okula gitmektedir.

Eğitim-öğretim 5 güne indirilmesi için Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından çalışmalar yürütölmektedir.

Eğitim-öğretimde tatil günleri; birinci dönem olarak adlandırılan kasım ayında 1 hafta, ikinci dönem olarak adlandırılan aralık ayında 10 gün, üçüncü dönem olarak adlandırılan mart ayında 12 gün ve son olarak yaz tatilinde üç ay olarak uygulanmaktadır. Okullar 25 Mayıs'ta tatil edilmekte olup yaz tatili haziran, temmuz ve ağustos aylarını kapsamaktadır.

Kazakistan Cumhuriyetinin 1999 yılında kabul edilen "Bilim Turalı" adlı eğitim kanunuyla eğitim-öğretimde önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle "eski SSCB Sovyet Partisi'ne hizmet eden eğitim sisteminin amaçlarının yerine, yeni çok seviyeli eğitim sisteminin amaçları yürürlüğe girmiştir" (Shuinshina, 2006: 33). Bu kanunla ilk defa kolej ile liseler konusunda ayrıntılı tanımlamalar yapılmış ve onların statüleri belirlenmiştir. Kanunda kolej ve liseler konusunda şu bilgilere yer verilmektedir:

Kolejler; temel ve ilave genel eğitim verme programlarının içerisinde öğrencilerin bireysel yeteneklerine uygun şekilde eğitim vermek ve derinleştirmekle yükümlü olup programlarını bu şekilde geliştirmek zorundadırlar.

Liseler ise; temel ve ilave genel eğitim verme programlarının içerisinde yer alarak eğitim-öğretim sağlamakla ve üst basamaktaki öğrencilerin meslekî yönlerini saptayarak onları geliştirmekle yükümlüdürler.

Liselerin en temel özellikleri; akıl-düşünce (entelektüel ve aydın) kabiliyetleri yüksek olan gençleri bir araya getirerek eğitim vermesi ve onları yüksek eğitim kurumlarına hazırlayacak bir sistemde öğretim yapan seçkin bir okul olmasıdır.

Liselerde öğretim; öğrencilerin doğal yeteneklerinin ve bilgi birikimlerinin belirlenmesiyle şekillenmektedir. Daha sonrasında öğrencilerin gelişimleri, verilen öğretim sürecinde kontrol edilmekte ve birkaç kez seçme işlemleri yapılarak basamaklardan geçirilmektedir. Orta öğretim sürecini tamamlayan öğrenciler yüksek öğretim kurumlarında eğitim alma hakkını kazanmaktadır. Orta öğretim kurumlarının temel ilkesi; öğrencileri yetenek ve birikimlerine uygun olarak ayırmak ve bunlara uygun öğretim programlarına yerleştirmektir. Liseler; aynı zamanda öğrencilerin yeteneklerini fark ederek uzmanlıklarını öğrenmesine yardım etmekte ve buna uygun bir şekilde öğretim sağlayarak öğrenciyi daha ileriki seviyelere hazırlamaktadır.

Kazakistan’da “ortaöğretim kurumlarını çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Tam gün eğitim yapanların dışında gece (akşam) eğitimi verenler de vardır. Ayrıca eğitim sisteminde sadece müzik veya teknik eğitim veren okullar, küçük çaptaki okul olmak üzere çeşitli ve çok programlı okullar da” bulunmaktadır (Shuinshina, 2006: 71).

Örneğin “**Miras**” adı verilen öğretim kurumlarında, ulusal hedefler ve millî standartlar çerçevesinde, uluslararası düzeyde eğitim-öğretim programları göz önünde bulundurularak birçok dersi İngilizce verilen müfredat oluşturulmuştur.

1997 yılında açılan “**Arman**” eğitim-öğretim okulunun temel eğitim-öğretim felsefesi; evrensel ölçekte dünyayı kavrayabilen ve anlayabilen öğrenciler yetiştirmektir. Bu eğitim kurumlarının amacı:

- Öğrencinin kendine has edebî eser yani kompozisyon yazma çalışmalarını ve alışkanlıklarını sağlamlaştırmak,
- Öğrencinin kendi kendine çalışabilen ve bireysel yeteneklerini geliştirebilen bir kişi olmasını sağlamaktır.

“**Bolaşak**” adlı özel orta öğretim kurumlarında eğitim-öğretim Kazak Türkçesinde yapılmakta ve öğrenciler ikinci yabancı dil olarak 3. sınıftan başlayarak (İngilizceden başka) Çin ve Arap dillerini öğrenmektedirler. Meslek lisesi niteliğindeki bu eğitim kurumlarında, ders programları ağırlıklı olarak bilgisayar bilimi ve ekonomi alanlarındadır. Bununla beraber okulda okuyan öğrencilere bütün dersler hakkında yüksek seviyeli genel eğitim-öğretim de verilmektedir. Öğretimde elektronik ders kitapları kullanılmaktadır. “Bolaşak” okulunun mezunları ortaokul eğitimi konusunda lise diploması ile beraber ekonomi eğitimi aldığına dair bir sertifika da almaktadır.

“**Davlet**” adlı orta öğretim okullarında öğrencilerin millî şuurunu sağlamlaştırma temel alınmaktadır. Örneğin; ‘Dilbilim’ adlı ders kitabında Kazak ve İngiliz halklarının tarihi, medeniyeti, eğitim değerleri, ruhanî mirasları araştırılmakta ve bu derslerle Kazak ve İngiliz halkının kültürel özellikleri farklı açılardan değerlendirilmektedir. Bu sistemde öğrenciler, İngilizce dil bilgisini ayrıntılarıyla öğrenerek dillerini geliştirmektedirler

“**Ak Jol**” adlı eğitim-öğretim metotları merkezinin temel amacı; eğitim-öğretim sistemi içerisinde öğrencilerin dünyaya özgür bakış açılarını

sağlamlaştırmak, edebî eser yazma yeteneklerini ortaya çıkarmak ve iletişimin özelliklerini geliştirmek olarak belirlenmiştir. Buna ilave olarak ders programında tiyatro, koreografi, çağdaş dans, ritmik jimnastik, resim, betimleme sanatı, programlama, psikolojik dersler ve beden eğitimi gibi sanatsal ve fiziksel yeteneği geliştiren alanlar da yer almaktadır.

“**Keleşek**” öğretim programı, Kazakistan Cumhuriyetinde fizik-matematik gibi sayısal alanlarda yetenekli çocuklara öğretim veren bir kurumdur. Temel dersler: Fizik, matematik, bilgisayar, İngilizce ve Kazakça’dır. Normal öğretim programının yanında olimpik hesapları çözmeye yönelik dersler ve programlama dersleri gibi sayısal ağırlıklı farklı program ve özel kurslar da vardır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 75-76).

Kazakistan’da aynı zamanda liselerde bitirme sınavı yapılmaktadır. Bu “bitirme sınavları ülke çapında aynı günlerde yapılır” ve bu sınavı başarıyla geçene “orta öğretim bitirme diploması verilmektedir” (Shuinshina, 2006: 84).

1. 5. MESLEKÎ OKULLAR

Kazakistan’da meslekî eğitim-öğretim çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Meslekî okulları; ilk ve orta meslekî eğitim kuruluşları, meslekî liseler ve kolejler gibi eğitim kurumları temsil etmektedir. Öğrenciler burada hem mesleklerini öğrenmekte hem de eğitim-öğretimlerini tamamlamaktadırlar. Aynı zamanda öğrenciler “genel eğitim veren bir okula devam ederek orta öğretimini tamamlayabilir ya da 9 yıl genel öğretim veren bir okuldan sonra 2 yıl meslekî eğitim veren bir okula devam edebilir” bununla birlikte öğrenciler, meslekî eğitimin verildiği sanat okuluna gitmeyi de tercih edebilir (Shuinshina, 2006: 82).

1. 5. 1. Meslekî İlkokul Eğitim Öğretim Sistemi

Meslekî okullarda eğitim süresi 2-3 yıl, meslekî liselerde 3 yıl, bununla birlikte karma müfredata sahip ve en iyi şekilde teçhizatlandırılmış okullarda ise öğretim süresi 4 yıla kadar uzamaktadır.

Meslekî ilkokul eğitimi; meslekî okullar ile meslek liselerinde genel eğitim bazında ele alınıp genel ortaokul ile birlikte yürütülmektedir. Bu öğretim sisteminin amacı; çeşitli konularda bilgili ve eğitilmiş görevliler hazırlamaya yöneliktir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 76-77).

1. 5. 2. Meslekî Ortaokul Eğitimi

Meslekî ortaokul öğretimi kolejlerde ve meslek liselerinde -esasen genel orta eğitim merkezlerinde- sınav temelinde alınmaktadır. Bu sistemdeki öğretimin amacı;

- Öğrencilere genel ortaokul eğitimi vermek,
- Meslekî orta eğitimden mezun olan uzmanlar hazırlamaktır.

Kolejde ve meslek liselerinde eğitim-öğretim süresi 3-4 yılı kapsamaktadır. Benzer branşlarda eğitimli vatandaşlara kısa ve hızlı programlar dâhilinde meslekî orta eğitim alma olanakları da sağlanmaktadır.

Meslekî orta eğitim kolejlerde, temel eğitimle birlikte yürütülmekte olup meslekî orta eğitimden mezun olan uzmanlar hazırlamaya yöneliktir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 77).

1. 5. 3. Meslekî Yüksek Eğitim Sistemi

Kazakistan Cumhuriyetinde genel ve meslekî okulları bitiren gençler üniversitelerde, enstitülerde, akademilerde ve bu kurumlara denk olan eğitim-öğretim kurumlarında eğitim almaktadırlar. Üniversitelerdeki eğitim-öğretim, bölümlerine göre 4-7 yıl arasında farklılık göstermektedir.

Sovyetler Birliği zamanında üniversitelere öğrenci kabulü sözlü sınavla yapılmakta olup bu durum üniversitelerin insiyatifinde yer almıştır. Bu gelenek Kazakistan bağımsız olduktan sonra da 1999 yılına kadar devam etmiştir. Fakat “artan rüşvet ve yolsuzluk oranları bu uygulamanın sona erdirilmesini zorunlu kılmış” üniversiteye yerleşmek için Millî Bilim Testi Sınavına (Ulltık Biriñgay Testi) girmek zorunlu hâle getirilmiştir (Kuşçu, 2014: 29). Şimdi tüm öğrenciler bu eğitim sınavına girerek aldıkları puanlar sonucunda bölümlerine yerleşmektedirler.

1. 5. 4. Yüksek Öğretim Yerlerinden Sonraki Meslekî Eğitim

Devlet; lisansüstü eğitim ve doktora programlarından mezun olmuş vatandaşlarına doçentlik ve profesörlük unvanları vermekte ve kurumlardaki ilmî personele duyulan ihtiyacı karşılamaktadır. Üniversitelerden sonra yapılan yüksek lisans 2 yıl, doktora ise 3 yıl sürmektedir.

1. 5. 5. Personelin Eğitimi

İlave eğitim-öğretim; görevlilerin, uzmanların ve yöneticilerin eğitim seviyelerini arttırmak ve onları tekrar hazırlamak için tahsis edilmiş öğretim kurumlarıdır. İlave eğitim; meslekî yerlerde, eğitim-öğretim merkezlerinde ve diğer kurumlarda organize edilerek düzenlenmektedir. İlave eğitim-öğretim için spor egzersizleri, sağlık, teknik bilim, kültür bilimi, dil ve diğer başka yönlerde müessese sistemleri kurulmuştur. Bu öğretim kurumlarındaki müfredatı, eğitim bakanlığı ve yerel yönetimlerin idare organları kararlaştırarak kabul etmektedir.

Kazakistan Cumhuriyetinde eğitim-öğretim; akıl, düşünce ve kültürel gelişmenin en yüksek seviyeye çıkartılması için tüm imkânların sağlandığı kesintisiz pedagojik bir süreci kapsamaktadır. Kazakistan Cumhuriyetinde gençlere verilen eğitim-öğretim; halkın millî gelenekleri, kültürü, ekonomisi ve siyasî hayatı temel alınarak yapılmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyetinde “Bilim Turalı” (Eğitim hakkında) kanununun en önemli özelliklerinden biri, öğretmenleri halkın pedagoji temelinde yürütülen talim-terbiye çalışmasına hazırlamasıdır. Bu yöndeki temel amacın; öğrencilere insanlığı ve imanlı olmayı öğretmek olduğu belirtilmektedir (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 77-78).

2. KAZAKİSTAN’DA EĞİTİMİN DAYANDIĞI TEMELLER

Kazakistan’da pedagojinin gelişmesi üç temel döneme dayandırılarak sınıflandırılmakta ve bu temel dönemlere bakılarak pedagojinin geliştiği belirtilmektedir. Bu dönemler:

- 1. Dönem VI-XV Asırlar Arasındaki Temel Dönem;**
- 2. Dönem XV. Asrın İlk Yarısından XX. Asrın Başına Kadarki Dönem;**
- 3. Dönem XX. Asrın Başlarından (1917 Yılından) Günümüze Kadar Olan Dönem.**

Yapılan bu tasnifi daha da ayrıntılandırarak olursak 1. dönemde Orhun Yenisey Yazıtlarını görmekteyiz. Bilge Kağan için dikilen bu yazıtlarda; Türk halkına kendi kağanlarından ve öz yurtlarından ayrılmamalarının yazıldığı belirtilmiştir. “Bölüneni kurt kapar, eğer beraber yaşarsanız, birlik içerisinde olursanız kaygısız mutlu bir ömür sürersiniz”, sözüyle pedagojik düşüncenin

temellerinin atıldığı açıkça gösterilmiştir. Bu dönemde zikredilen diğer isimler; bozkırın ulu düşünürü Kopuzcu Dede Korkut ve psikolojik ve pedagojik fikirleri ve çalışmalarıyla bilinen Ebu Nasır El Farabi'dir.

Pedagojik düşüncelerin kalıplaşarak gelişmesinin 2. dönemi; XV. asırların birinci yarısındaki Kazak Hanlığının ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu dönemden XX. asrın başlarına kadar olan dönemin özelliği; eğitim ve hayat ile ilgili düşünceleri ele alan aydınların, şairlerin, destancıların ve onların eserlerinin olmasıdır.

Akpambet, Şalkiyiz, Süyinbay gibi halk ozanları ve (destancıları) Şokan Valihanov, İbray Altınсарın, Abay Kunanbayev, Şakerim Kудayberdiұlı, Jambıl Jabayev gibi isimler, eserlerinde eğitimin bütün hususlarıyla ilgili düşüncelerini bu dönemde dile getirmişlerdir (Bayjanova, 2008: 19).

Kazak halkının pedagojik düşüncelerinin ve büyümesinin olduğu dönem 3. dönemdir. Bu dönem Sovyet Rusya'nın kurulduğu 1917 yılından Kazakistan'ın bağımsızlığını aldığı ve günümüze kadar uzandığı dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Kazak halk pedagojisinde özel ve önemli değişiklikler fark edilmiştir. Bu dönem içerisinde Ahmet Baytursunov, Magjan Jumabayev, Jüsipbek Aymavıtov gibi daha pek çok önemli ismi görmek mümkündür.

Ahmet Baytursunov, Kazak halkını okumaya, bilime, eğitime, sanata, özgürlüğe ve eşitliğe çağırış ve bu çalışmaların tamamının ana dilinde yürütülmesinin gerekliliğini ilk olarak dile getirmiştir. Baytursunov, bir bilim adamı olarak dil özelliklerinin araştırılmasına da ayrıca önem vermiş ve konularla ilgili pek çok eser kaleme alarak çalışmalar yapmıştır.

Bu dönemin önemli isimlerinden birisi de Magjan Jumabayev'dir. Magjan Jumabayev'in yazdığı "Pedagogika" adlı kitap; Kazak halkının millî özelliklerine uygun olarak yazılan ilk pedagojik eserdir. Kitap içerisinde, pedagoji dersinin anlamı ve eğitimin insan hayatında öneminden bahsedilmektedir.

Halkın etnopsikolojik özelliklerini araştıran Jüsipbek Aymavıtov, bu alanla ilgili ilk çalışma olan "Psihologiya" adlı eseri yazmıştır. Daha sonra da Kazak millî pedagojisini geliştirmeye K. Jarıkbayev, T. Tajıbayev, K. Birjanov vb. pedagog ve bilim adamlarının katkı sağladıklarını görmekteyiz (Bayjanova, 2008: 20).

3. KAZAKİSTAN'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN TEMELİNİ ATAN EĞİTİMCİLER

Ibray Altınсарin (1841-1889) Rus dilinin Kazaklara öğretimi kursunun öncüsü ve bu kursun plan ve programlarının yazarıdır.

I. Altınсарin, Rus dili ile Kazak dilinin farklılıklarını tespit ederek açıklamalar yapmış ve eğitim-öğretim sürecinde görsel eğitim, konuşma, anlatım ve kitapla çalışma yöntemlerini çok desteklemiştir. I. Altınсарin, Rus dilini öğretmek için hazırlık sınıfları açmış, sözlü konuşma yöntemlerini kullanarak Rus edebiyatı ve dil bilgisi eğitimi vermiş ve Kazak dilinde az söylenen kelimelerle ilgili önemli sözlük çalışmaları yapmıştır.

Altınсарin'in 1879 yılında eğitim materyali olarak hazırlamış olduğu "Kırgız Hrestomatiyası" yani Kırgız örnek metinlerinin yer aldığı bir kitabı çıkmıştır. Bu kitap, Kazak dilindeki ilk eğitim kurallarının yer aldığı kitaptır. Daha sonra sözlü edebiyat eserleri, bitki ve teknik isimler de bu eserin içerisine dâhil edilmiştir.

Ahmet Baytursunov (1873-1937) Kazak dili eğitim yöntemlerinin temellerini atan kişidir. "Oқuw Ana Tilinde Jürgizilsin" adıyla kaleme almış olduğu çalışmasıyla eğitimin ana dilde yürütülmesini hedefleyen ve bu konuda ilk adımı atmış olan bir girişimcidir.

1912 yılında ilk defa "Älippe" adında bir alfabe kitabı yazmıştır. Bu kitap, Kazak halkına okuma-yazma öğretmenin temel kuralı olmuştur. Bu eğitim kitabı hem okuma-yazma öğretmiş hem de Kazak halkının millî dünya görüşüne geçme çalışmalarına bir amaç teşkil etmiştir. 1926 yılında "Älippe" (alfabe) adlı eserin ayrıntılı bir şekilde kalitesi arttırılmış ve yeni bir baskısı yayımlanmıştır. Bu eser Kazak halkının okuma-yazma eğitimlerinde bir başucu kitabı olmuştur.

Metot uzmanı olan Ahmet Baytursunov, öğrencilere kural ezberletmenin faydasız olduğunu kanıtlayarak; eğitim-öğretimde anlatma, yorumlama, analiz etme ve neticelendirme yöntemlerinin kullanılmasını önermiştir. Derslerde; duygulanma, yorumlama, çözümlenme, şekillendirme ve sonuç çıkarma yöntemlerini kullanmanın gerekli olduğunu "Қay Ädis Jaқsı" (1928) "Hangi Yöntem İyi" adlı makalesinde de açıkça ifade etmiştir.

Eğitim-öğretim çalışmaları için halkın millî ana dilindeki okuma-yazma kurallarının bilinmesi gerekliliğini savunan Ahmet Baytursunov, bu gibi temel

meselelere özel bir önem vermiş; millî imlâyı ve dil bilgisini eğitim temelinde yeniden oluşturarak onu gün yüzüne çıkarmada öncü olmuştur. Baytursunov, halkı cahillikten/karanlıktan kurtarmak için bu eğitimin gerekli olduğunu kanıtlamıştır.

A. Baytursunov, 1913 yılında “Қазақша Оқуw Jayınan” (Kazakça Eğitim Durumu) adlı bir başka makalesinde öğretmenlik ilminin önemine dikkat çekerek çocuğa ders verecek ve ona bir şeyler öğretecek olan kişinin öğrencinin gönül sarayını çok iyi bilmesi gerektiğini söylemiştir.

Jüsipbek Aymavıtov (1890-1931) “Terbiyeye Jetekşı” (Eğitim-Öğretim Klavuzu, 1924) adlı eserinde öğrenciye eğitim-öğretim vermenin kurallarını ve kanunlarını anlatmıştır. Eğitim-öğretimin en doğru sistemi olarak pedagojinin öğretim bilgisi içerisindeki didaktiğin gerekliliğini savunan Jüsipbek Aymavıto, bu konuda Kazak dilinde ilk ilmî çalışmayı ve açıklamayı yapan kişi olmuştur.

J. Aymavıto; öğrencinin aklını, duygusunu, iradeli olmasını ve karakterini eğitmenin gerekliliğini çalışmalarında açıkça söylemiştir. J. Aymavıto; öğrencilere doğduğu yerin millî kimliği ile örf adetlerini öğretmeyi teklif etmiş ve öğrencilerin kelime hazinesinin zenginleştirilmesine özellikle dikkat çekmiştir.

Mağjan Jumabayev (1893-1938) Kazak dili üzerine çalışmalar yapan bir başka Kazak aydını da Mağjan Jumabayev'dir. Jumabayev; zeki, gayretli ve dikkatli yapılması gereken eğitim-öğretimin yollarını şu şekilde göstermiştir. Bunlar:

- Öğretmenin anlaşılır ve yüksek sesle konuşması,
- Kitapta yer alan resimlerin açıklığı,
- İzlenim ve tesirin güçlülüğü,
- Eşyayı ve varlığı gösterme, onun fotoğrafını çekme, resmini yapma, çamurdan o eşyayı yapma,
- Öğrencinin dikkatini dağıtan unsurlara dikkat etme,
- Öğretmenden korkma ya da öğretmenin gözüne girme gibi davranışlardır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 272-273).

Bu olaylara yer vermemek için M. Jumabayev; dersleri çeşitlendirmeyi, intiba ve izlenimi yenilemeyi, okumaya yeni başlayan öğrencileri 5-10 dakika okutmayı, yeni öğrenilen bilgiyle eski bilgileri ilişkilendirmeyi, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene ve doğru olan bilgileri öğretmeyi teklif etmiştir.

Bununla beraber eğitim-öğretim bilgisi içerisinde birçok araştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar yukarıda bahsettiğimiz dönemlerden itibaren yürütülmekte olup şuan eğitim-öğretim bilgisinin önünde birçok görev ve yükümlülükler yer almaktadır. Bu görev ve yükümlülükler genel hatlarıyla şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1-11'inci sınıflar için tahsis edilen yeni ders kitaplarının yazılma çalışmalarını bitirmek ve bunları okullara göndermek;
- Eğitim seyrini ve sürecini büyütüp geliştirmek;
- Eğitim-öğretim seyrine yeni teknolojik materyalleri dâhil etmek;
- Okulları bilgisayarlandırmayı en kısa zamana kadar tamamlamak;
- Ülke genelinde gerekli olan tüm standartları yerine getirerek bitirmek ve bunları adım adım okullarda uygulamak;
- Özel yetenekli öğrencileri ve eğitim-öğretim programlarını ilmî düzende belgelemek;
- Eğitim-öğretimi insancıl bir şekilde yapmak;
- Eğitimin ilmî metot ve yöntemlerini yapmaktır (Kurmanalina, Mukanova, Galimova ve İlyasova, 2010: 272-273).

4. KAZAKİSTAN'DA ANA DİLİ EĞİTİMİ POLİTİKALARI

Kazakistan, uzun yıllar Rus hâkimiyeti altında yaşamış -Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya- bir ülkedir. Yaşanan bu Rus hâkimiyeti neticesinde de pek çok yönde dolayısıyla her yönde değişimlere, baskılara ve asimilasyonlara maruz kalmıştır. Yaşanan bu baskılar ve asimilasyonlar maalesef Kazakların millî dillerini kullanmalarında ve yaşatmalarında da etkili olmuştur.

Yapılan çalışma yukarıda bahsedilen hususlar açısından çok önemli olmakla beraber konunun daha iyi anlaşılması ve kavranılması için de ayrıca önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle Kazak dilinde yapılan politikalara genel hatlarıyla değinmekte özellikle yarar vardır.

Rusya, kendisine tabi olan halkları elinde tutmanın yolunu eğitim-öğretim sahasında görmüş ve bu konu üzerine farklı yöntemler kullanarak amacına ulaşmaya çalışmıştır. Kazakları ve tüm Türk Dünyasını geçmişlerinden ve kültürlerinden uzaklaştırmak için farklı stratejiler izleyen Çarlık Rusya/Sovyet Rusya, bu amacına ulaşmak için her yöntemi denemiştir.

Rusya'nın, 1552 yılında Kazan'ı işgal etmesiyle birlikte Kazakistan'da Rus hâkimiyeti resmen başlamış olmaktadır. Bu tarihten itibaren Kazakistan'da, zorlu süreçlerin yaşanacağı bir döneme girilmiş olur. Bu süreç, Rus Çarı 1. Nikola'nın 22 Haziran 1854 yılında çıkarmış olduğu bir fermanla yeni ve farklı bir alana taşınmış ve tüm dünyaya resmen ilan edilmiştir. Farklı bir alana taşınan ve tüm dünyaya ilan edilen bu ferman, Kazak coğrafyasının tamamen Rus hâkimiyeti altına girdiği ve Kazakların bundan sonra bütünüyle Ruslara tabi olduğudur (Boranbayeva, 2004: 21).

Çıkarılan ferdandan sonra Sovyet Rusya'nın Kazakistan'da ana dili eğitimi ve öğretimiyle ilgili yapmış olduğu politikalara genel hatlarıyla bakacak olursak:

Sovyet Rusya, Kazakistan'daki hâkimiyetini belirgin bir şekilde hissettirmek için 2 Şubat 1921 tarihinde "Cumhuriyet'in Devlet Organlarında Kazak ve Rus Dillerini Kullanma Konusu" adıyla bir rapor yayımlamıştır. Yayımlanan bu raporda "Cumhuriyet'in bütün merkezî ve bölgesel kurumları evrak ve ilişkilerini Rus dilinde gerçekleştirecektir" ve "Cumhuriyetin il kurumları evraklarını, merkez ve vilâyet kurumlarıyla olan ilişkilerini Rus dilinde yürütecektir" ibareleri yer almaktadır. Bu ibarelerden sonra Sovyet Rusya'nın etkisini daha da arttırmak için "5 Nisan 1938'de 'Kazak okullarında Rus Dilini zorunlu bir dil olarak öğretmek konusunda' özel karar çıkardığı" görülmektedir (Boranbayeva, 2004: 25).

Alınan bu kararı daha kolay bir şekilde hayata geçirmek isteyen Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Rusya Federasyonu Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, farklı taleplere ve uygulamalara da ağırlık vermiştir. Bu uygulamalara bakıldığında " Kazakistan için ortaokul (ilkokul, ortaokul ve lise dâhil 10 yıllık okul sistemi)'un 5. ve 10. sınıfları için Rus dili uzmanlarından 500 öğretmen, ön lisanslılar için 40 öğretmen, pedagojik yüksek öğretim kurumları için de 22 öğretmen gönderilmesi hakkında bir istekte bulunma konusunda özel bir madde" eklenlendiği görülmektedir (Boranbayeva, 2004: 25).

Sovyet Rusya, coğrafyadaki Rus varlığını ve Rusçayı etkinleştirirken bir yandan da Kazakistan'da kullanılan alfabeler üzerinde de tam üç kez değişiklik yapmıştır. Kazakistan'da 1929 yılına kadar Arap harfleri kullanılmış, 1929'dan 1940 yılına kadar Latin harfleri kullanılmış ve 1940'dan günümüze kadar da Kiril harfleri kullanılmaktadır (Kınacı, 2010: 1309). Şüphesiz burada amaçlanılan şey Kazakların geçmişleriyle yani benlikleriyle bağlarını koparmaktır.

Yukarıda söylenilen hususları sistemli bir şekilde sürdürmeye devam eden Sovyet Rusya, Kazakistan'daki tüm millî unsurları bünyesinde barındıran Kazak dilini unutturmaya devam etmiş ve hayatın tüm safhalarında Rusçayı ön planda tutmaya çalışmıştır.

Bu dönem içerisinde;

- Bilim dili olarak Rusça kabul edilmiş,
- Kazak dili dâhil yapılan tüm bilimsel çalışmalar Rusça yapılmış/yazılmış,
- Rus dili ve edebiyatı bölümlerindeki kadrolar arttırılmış,
- Rusça öğrenimiyle ilgili kitaplar basılmış,
- Eğitim-öğretimde yeni ders kitapları hazırlanmış,
- Pek çok öğrenci pratik için Rusya'ya gönderilmiş,
- Her alanda Rusça ön plana alınmış, kısacası insanları Sovyetleştirme amaçlanmıştır (Boranbayeva, 2004: 26).

Sovyet Rusyanın, Kazakların ana dilinde yaptığı politik uygulamaları 1986 yılına kadar sürmüştür. Çünkü bu yılda Kazakistan'ın Almatı şehrinde ana dilinin kullanımını da kapsayan büyük bir ayaklanma çıkmıştır. Sovyet Rusya'ya karşı ayaklanan gençler ana dili lehine yani Kazak Türkçesiyle ilgili önemli kararların çıkmasını sağlamıştır. Bu karar 28 Mayıs 1987 yılında "Cumhuriyet Genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek" adlı kanundur (Boranbayeva, 2004: 27).

1986 yılından itibaren Kazak dilinin kullanımıyla ilgili yeni bir döneme girilmiş ve Kazak Türkçesinin durumuyla ilgili yeni sayfalar açılmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Kazakistan Cumhuriyetinin siyasî makamları Kazak Türkçesi lehine belirli dönemlerde kanunlar ve yasalar çıkarmıştır. Tabii Sovyet Rusya'nın izlemiş olduğu Kazakistan politikası sadece dil merkezinde olmayıp bu politikalar eğitim, kültür, ekonomi, tarih, medya gibi daha pek çok alanda da etkili olmuştur.

Gülnur Boranbayeva yapmış olduğu çalışmasında Kazak diline dair devlet tarafından yapılan kanunları üç temel dönemde sınıflandırmaktadır. Bağımsızlıktan günümüze kadarki dönemleri kapsayan bu tasnifte, Kazak Türkçesinin ülke genelindeki durumu incelenmiştir. Sınıflandırmanın yapıldığı dönemler ve bu dönemlerin belirgin ve önemli özellikleri şöyledir:

4. 1. 1989-1997 ARASINDAKİ DÖNEM

1989 yılında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dil Kanununda, “Cumhuriyet genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek” maddesi yer almaktadır. Bu maddeyle beraber Kazak Türkçesinin kullanılması, konuşulması ve eğitim literatürlerinde yer alabilmesi için temel adımların atıldığını görmekteyiz. Çıkarılan bu önemli kanuna göre “Kazakistan Cumhuriyetinin devlet dili, Kazak Dili, resmi dili Rus Dilidir” (Boranbayeva, 2004: 29).

Tabii ki burada özellikle durulması gereken bir husus vardır: Kazak Türkçesinin her alanda yasaklanmaya ve unutturulmaya çalışılmasına karşın neden bu maddenin çıkarıldığıdır. Bunun nedeni 1986 yılında Kazak gençlerinin Sovyet hükümetine karşı ayaklanması ve bunun neticesinde Sovyet hükümetinin eski gücünün kalmamasına paralel olarak bu kanunu kabul etmesidir. Aynı zamanda Sovyet Rusya kendisine karşı çıkabilecek başka ayaklanmaları bertaraf etmek istediği için de bu kanunu çıkardığı ve kabul ettiği söylenebilir.

Kazak Türkçesinin SSCB etkisinden bir nebze kurtulması ve özgür bir sistemde ana dili öğretimi çalışmalarının yapılmaya başlanması bu dönemden sonra olmuştur. Bu dönemde yapılan çalışmaların daha özgür ve Kazak Türkçesi lehinde olmasında şüphesiz ki Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanması etkili olmuştur.

4. 2. 1997-2001 ARASINDAKİ DÖNEM

17 Temmuz 1997 yılında Kazakistan Cumhuriyetinin ‘Diller Kanunu’ çıkarılmış ve bu kanunla Kazak Türkçesinin etki alanı arttırılmıştır. Özellikle kanunun 4. Maddesinde yer alan “Kazakistan Cumhuriyeti’nin devlet dili, Kazak dilidir.” (Boranbayeva, 2004: 29) ibaresiyle Kazak Türkçesine olan itibarın arttığı, dilin daha da güçlenip saygın bir hâle geldiği, devlet kademesinde halkın Kazak Türkçesine duyduğu özlemin giderilmek istendiği ve de devletin daha da güçlenmiş olduğu söylenebilir.

Bununla beraber bu kanunun 5. Maddesinde “Devlet kurumlarında ve yerel yönetim organlarında Rus dili resmi dil olarak Kazak diliyle birlikte kullanılacaktır” diye belirtilmiştir (Boranbayeva, 2004: 30). Burada ifade edilmelidir ki Kazak Türkçesi güçlenmekte ve etkisini arttırmaktadır; ama ülke geneline hâkim olan ve konuşulan tek dil olma ilkesine maalesef sahip olamamaktadır.

4. 3. 2001 VE GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEM

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 7 Şubat 2001 tarihindeki 550 nolu imzalı kararıyla onaylanan "2001-2010 Yılları Arasında Dillerin Kullanılışı ve Geliştirilmesine ilişkin Devlet Projesi" hayata geçirilir (Boranbayeva, 2004: 30).

Çıkarılmış olan bu devlet projesiyle yukarıda bahsedildiği gibi Kazak Türkçesinin etki alanının her alanda daha fazla geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Elbette Kazakistan Cumhuriyetinde Kazak Türkçesinin konuşulmasından ve ülke geneline hâkim olmasından daha doğal bir şey olamaz. Gerek devlet kademelerinde gerekse eğitim kurumlarında Kazak Türkçesinin eski itibarına kavuşmaya başlaması Kazak halkının ve Türk Dünyasının özlemle beklediği bir husustur.

Eğitimden sanata, ekonomiden ticarete, sosyal hayattan tarihî motiflere kadar daha pek çok sahada devlet projesiyle güçlenen Kazak Türkçesi, pek çok alanda ön plana çıkmaya başlamış ve ülke genelinde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Bütün bu güzel gelişmelerin yanında Rusçanın Devlet dili olarak varlığını sürdürmesi Kazak Türkçesinin hâlâ tam olarak ülke genelinde geniş bir etkiye sahip olmadığını da göstermektedir. Anayasada geçerli olan "Kazakça ve Rusça devlet dilidir." ibaresiyle Rusça da büyük bir güce sahip olmakla beraber geçerliliğini ve etkisini eskisi gibi olmasa da hâlâ korumaktadır (Boranbayeva, 2004: 29). Bu nedenle sosyal, siyasal, kültürel vb. gibi alanlarda daha fazla yeni reformlar yapılarak Kazak Türkçesinin geleceği teminat altına alınmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAZAKİSTAN'DA 7. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNDEN ANA DİLİ
ÖĞRETİMİ

1. YEDİNCİ SINIF DERSİNİN KONU BAŞLIKLARI, YILLIK PLANI
VE DERS SAATLERİ

Haftada 3 Saatten Toplamda 102 Saat,

Tablo 1: Konu Dağılımları ve Ders Saatleri

№	KONULAR	SAAT SAYISI
I. DİLİM- 27 SAAT		
1.	Kazak Dili, Kazak Halkının Edebî Dili ve Devlet Dili	2
Edebî Dilin Kaideleri		
2.	Edebî Dilin Kuralları	1
3.	Edebî Dilin Sözcüksel Kuralları	1
4.	İmlâ ve Doğru Telaffuz Kurallarının Muhafaza Yerlerini Uygulama Çalışmaları Yaparak Tekrarlama	1
5.	Metin Hakkında Bilgi. Metnin Dil Analizi	1
6.	Ünlemsilerin Doğru Telaffuz Kurallarına Uygun Olarak Okunmasını Pekiştirme	1
7.	Metindeki Kelimeler ile Tamlamalar	1
8.	Metindeki Kelimelerin Birbiriyle İlişkisi	1
9.	Dikte	1
10.	İsimlerin Türleri. İsimlerin Çokluk Ekinde Çekimlenmesi	1
11.	İsimlerin İyelik Eklerine Göre Çekimlenmesi	1
12.	İsmin Hâllere Göre Çekimlenmesi	2

13.	İsimlerin Sınıflandırılması	1
14.	İsimlerin Cümle İçerisindeki Görevleri	1
15.	Dikte	1
16.	Dil Geliştirme ve Pekiştirme	1
17.	Sıfatların Türleri	1
18.	Sıfatlarda Pekiştirme. Karşılaştırma Sıfatları	1
19.	Pekiştirme Sıfatları	1
20.	Sıfatların İmlâsı	1
21.	Sıfatların Cümle İçerisindeki Görevleri	2
22.	Dikte Sınavı	2
23.	Alıştırma Ödevleri	1

II. DİLİM - 21 SAAT

№	Konular	Saat Sayısı
24	Sayı Sıfatlarının Çeşitleri	1
25	Sayı Sıfatlarının Cümledeki Görevi	2
26	Dikte	1
27	Zamirlerin Çeşitleri	1
28	Şahıs Zamirinin Çeşitleri	1
29	Gösterme Zamiri ve Soru Zamirinin Çeşitleri	2
30	Dönüşlülük Zamirinin Çeşitleri	1
31	Belgisizlik Zamirinin Çeşitleri	1
32	Zamirlerin Cümledeki Görevi	2
33.	Dikte	1
34.	Sıfat-Fiillerin Çeşitleri	1

35.	Sıfat-Fiillerin Cümledeki Görevi	2
36.	Zarf-Fiilin Çeşitleri	1
37.	Dikte Sınavı	2
38.	Zarf-Fiilin Cümledeki Görevi	2

III. DİLİM – 30 SAAT

39	Çekimsiz Fiillerin Çeşitleri	1
40	Çekimsiz Fiillerin İmlâsı	1
41	Fiillerin Cümledeki Görevi	2
42	Fiillerin Zamanları Hakkında Açıklama	1
43	Şimdiki Zaman. Kesin Şimdiki Zaman	1
44	Değişmeli Şimdiki Zaman. Eski Türk Yazıtlarında Şimdiki Zaman	2
45	Gelecek Zaman. Tahminî Gelecek Zaman. Eski Türk Yazıtlarında Gelecek Zaman	2
46.	Dikte	1
47	Tekrar Etme	1
48	Niyet İfadeli Gelecek Zaman. Değişmeli Gelecek Zaman	2
49.	Geçmiş Zaman. Belirli Geçmiş Zaman	1
50.	Belirsiz Geçmiş Zaman	1
51.	Belirsiz Geçmiş Zaman. Eski Türk Yazıtlarında Geçmiş Zaman	2
52.	Dikte	1
53.	Fiillerin Zamanları Hakkında Açıklama	1
54.	Bildirme Kipi	1
55.	Emir Kipi	1

56.	Şart Kipi	1
57.	İstek Kipi	1
58.	Fiil Zamanlarını Tekrar Etme	1
59.	Dikte Sınavı	2
60.	Cümle Bilgisi. Tamlamalar Hakkında Açıklama. İsim ve Fiil Grupları	1
61.	Kelimelerin Bağlanma Metotları	1
62.	Tekrar etme	1

IV. DİLİM- 24 SAAT

63	Kelimelerin Bağlanma Çeşitleri	3
64	Tamlamalar, Birleşik Kelimeler ve Deyimleşmiş Olan Birleşik Kelimeler	1
65	Dikte	1
66	Tamlamaların Sözdizimsel İlişkileri. Nesne İlişkisi	1
67	Tümleç İlişkisi	1
68	Zarf Tümleci İlişkisi	1
69	Cümle Bilgisini Tekrarlamak İçin Ayrılmış Alıştırmalar	1
70	Dikte	1
Dil Medeniyeti (10 Saat)		
1	Alıştırma Çalışmaları	2
2	Diyalog	1
3	Monolog	1
4	Yaratıcı Çalışmalar (Kompozisyon): Mektup	1
5	Makale	1
6	Dikte Sınavı	2

7	Görkemli Edebî Eser	1
8	Portre, Betimleme, Tasvir Etme	1
9	Fikir, Düşünce	1
10	Çalışma Kâğıtları Tarzı	1
11	Dil Eğitimi	1
12	Yıllık Tekrar	1
	Tamamı	102 saat

(Takırtık Küntizbelik Jospa, 5-6).

2. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİNDE UYGULANMIŞ VE HÂLEN UYGULANMAKTA OLAN ANA DİLİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Kazakistan Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş bir ülkedir. Kazakistan'da 1991 yılına kadar Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Halka Bilim Verme Bakanlığı tarafından hazırlanan ana dili öğretimi programları kullanılmış olup Kazak Türkçesinin bu öğretim programlarındaki yerini Sovyet Rusya'nın izlemiş olduğu politikalar belirlemiştir (Jalpi Bilim Beretin Orta Mektep Bagdarlamaları, 1991).

“Sovyetler Birliği döneminde çok mükemmel olmasa da ücretsiz olarak halka sunulan sosyal hizmetler geçiş döneminde ciddi anlamda sekteye uğramıştır. Eğitim ve sağlık sektörleri geçiş dönemi sıkıntılarında en çok etkilenilen alanlar olmuştur” (Kuşçu, 2014: 24). Siyaset, eğitim, tarım, ticaret, sağlık, iş ve daha pek çok alanda karşılaşılan bu sıkıntılar, Kazakistan'ın atmış olduğu önemli adımlarla muhakkak her geçen gün daha da azalmış/azalmaktadır.

Kazakistan'ın bağımsız olduktan sonra özellikle ana dili eğitim-öğretiminde yaptığı çalışmalar, ilk zamanlarda yavaş bir seyirde gerçekleşmiştir. Çünkü Kazakistan'ın yapacağı değişikliklerde dikkat etmesi gereken bir husus da Rus nüfusun ülke genelindeki oranı olmuştur. “1989 nüfus sayımına göre ülkeye adını veren etnik grup Kazakların genel nüfusa oranları ancak %39.7 idi. Ülkede azınlık olarak addedilemeyecek bir nüfus çoğunluğuna sahip Rusların oranı ise %37.4 idi”

(Kuşçu, 2014: 25). Bunun yanında ülkede diğer etnik unsurlar da bulunmakta ve tüm bu sayısal veriler eğitim-öğretimde özellikle ulus devlet çatısı altında ana dili öğretimi için yapılması istenilen değişiklikleri bir hayli zorlaştırmaktadır.

Uzun yıllar Sovyet idaresi altında yaşayan Kazakistan'ın hem millî hem de idarî olarak istikrara kavuşması ve ülke genelinde etkili olması kolay olmamış, her konuda karşılaşılan bu sıkıntılar eğitim-öğretimde daha çok kendisini göstermiştir. Özellikle “bağımsızlık sonrası ilk yıllarda Sovyet sonrası topluma ve ekonomiye uygun müfredat geliştirmek, ders kitapları ve materyallerinin yenilenmesi gibi bir dizi sorun ortaya çıkmıştır” (Kuşçu, 2014: 26). Bu sorunlar “öğretmenlerin maaşlarının son derece düşük kalması ve öğretmenlerin modern müfredatlara uygun yetiştirilemeyişi de bağımsızlık sonrasında Kazakistan'ın karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardır” (Kuşçu, 2014: 26). Bu problemlerin çözülmesi muhakkak kolay olmamış hatta uzunca bir süre bu uygulamalar Sovyet Rusya döneminden kalan usullerce devam etmiştir.

Kazakistan'da eğitim-öğretim alanındaki düzenlemeleri “*Oқuw Bilim Ministrliğı*” olarak adlandırılan Eğitim ve Bilim Bakanlığı yapmaktadır. Eğitim ve Bilim Bakanlığının ana dilde eğitim-öğretim “alanını düzenleyen yasal düzenlemelerden ilki 1992 yılında kabul edilen Eğitim Kanunudur. Bu kanunun üçüncü maddesine göre eğitimin temel ilkeleri şunlardır: eğitim alma hakkında vatandaşların eşitliği, eğitim ve öğretim şekillerinde eğitim kurumlarının çeşitliliği, eğitimde süreklilik, eğitimin bilimsel ve seküler olması ile eğitim sisteminin idaresinde demokratik anlayış” olarak belirlenmiştir (Kuşçu, 2014: 27).

Bu yıllardan sonra 1993 ve 1996 yıllarında ana dili öğretimiyle ilgili müfredat programları hazırlanmış; ama hazırlanan bu müfredat programları bir nevi önceki programların devamı niteliğinde olmuştur.

11 Temmuz 1997 yılında kabul edilen “Kazakistan Dil Kanunu” ile müfredat programları ve de özellikle ana dili öğretiminde Kazak Türkçesi derslerinin durumu yeni ve farklı bir değişime uğramaya başlamıştır (Kazakistan Cumhuriyeti Tarihî ve Kültürel Varlıklar Bakanlığı, 1997). Daha sonraki yıllarda da ana dili öğretimiyle ilgili çıkarılan kanunlar kapsamında 1997 müfredat programı hazırlanmış ve bu program okullarda kullanılmıştır.

Kazakistan’da 7 Haziran 1999 yılında kabul edilen 389 nolu kanun ile eğitim-öğretimde önemli değişiklikler yapılmış, 2001 ve 2004 yıllarında bazı eklemeler ve düzenlemelerin yapıldığı bu kanun 27 Temmuz 2007 yılında 320 nolu kanunun çıkarılmasına kadar yürürlükte kalmıştır(<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000389>). Okullardaki ana dili eğitim-öğretim müfredatları da çıkarılan bu kanunlardan sonra yeniden belirlenmiştir.

1999 yılında kabul edilen eğitim-öğretim hakkındaki kanun Kazakistan için ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü bu kanunla birlikte “eski SSCB Sovyet Partisi’ne hizmet eden eğitim sisteminin amaçlarının yerine, yeni çok seviyeli eğitim sisteminin amaçları yürürlüğe girmiştir” (Shuinshina, 2006: 33). Böylece okullardaki müfredat programları bu kanundan sonra yeni şeklini almaya başlamıştır.

Karşılaşılan ve yaşanan problemler sonucunda Kazakistan, Sovyetler Birliğinin uyguladığı sosyalist politikanın yerine Avrupa’nın uygulamakta olduğu modern eğitim-öğretim sistemine geçmeye karar vermiş ve eğitim-öğretim müfredatında önemli değişiklikler yapmak için düğmeye basmıştır. “Kazakistan’da eğitimin geliştirilmesi 2005-2010 Devlet Programı, eğitim sisteminin artık geçerliliği olmayan bir metodoloji ve içeriğe dayandığını kabul etmiş ve müfredatta önemli değişiklikler yapılmasını başlıca hedef olarak ortaya koymuştur” (Kuşçu, 2014: 28). Bütün bu gelişmelerin yanında “2007 yılında kabul edilen yeni Eğitim Kanununda da bu önceliklere vurgu yapılarak, Kazakistan eğitim sisteminin uluslararası standartlara yükseltilmesi gerekliliği vurgulanmıştır” (Kuşçu, 2014: 28).

Kazakistan Cumhuriyetinde ilerleyen yıllarda 1999, 2003, 2004, 2006, 2009 ve 2010 müfredat programları kullanılmıştır. Bu yıllarda hazırlanan müfredat programları daha önceki programların devamı ve tamamlayıcısı şeklinde olmuştur.

Kazakistan Cumhuriyetinde okullarda verilen genel eğitimin yanısıra öğrencilerin sağlık şartlarına göre özel olarak da dersler verilmektedir. Bu özel durumlar için Eğitim ve Bilim Bakanlığı Ibray Altınсарin Bilim Akademisi özel bir müfredat programı hazırlamış ve hazırlanan bu müfredat programında derslerin durumu ayrıntılı olarak belirtilmiştir (Arnayı Bilim Berüv Bagdarlaması).

Örneğin 2009 yılında hazırlanan “Özel Bilim Verme Programı” engelli olup okula gidemeyecek durumdaki öğrenciler için hazırlanmıştır. Bu müfredata göre öğretmenler, hastane raporuyla okula gitmesinde engel teşkil eden öğrencilerin

evlerine belirlenen saatler içerisinde gitmekte ve derslerini özel olarak öğrencilere anlatmaktadır. Öğretmenler, müfredatta belirlenen konu ve başlıklarda öğrenciye dersini anlatıp sınav yapmakta ve daha sonra başarılı olanlara okul tarafından diplomaları verilmektedir.

Kazakistan Cumhuriyetinde ülkedeki eğitim-öğretim işlerinden sorumlu olan bakanlık Eğitim ve Bilim Bakanlığıdır. Bu bakanlığa bağlı olarak çeşitli alt kuruluşlar yer almakta ve okullardaki müfredat programlarını bu alt kuruluşlardan biri olan İbray Altınсарın Millî Eğitim Akademisi hazırlamaktadır. “İbray Altınсарın Atındağı Ulttıқ Bilim Berüw Akademiyası” tarafından hazırlanan müfredat programları, Kazak okullarında ve Rus okullarında yapılan eğitim-öğretim türüne göre farklılık göstermektedir.

Şuan Kazakistan’da 3 Nisan 2013 yılında Eğitim ve Bilim Bakanlığı İbray Altınсарın Millî Eğitim Akademisi tarafından hazırlanan müfredat programı kullanılmış olup bu müfredat programı 10 Nisan 2013 tarihinde Kazakistan Adalet Bakanlığı tarafından onaylanarak kabul edilmiştir. Bu müfredat programına 18 Haziran 2015 yılında Eğitim ve Bilim Bakanının teklifiyle bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler de 14 Temmuz 2015 tarihinde Kazakistan Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmıştır (Negizgi Orta Bilim Berüw Dengeyinin 5-9. Sınıptarına Arnalğan Okuv Bagdarlaması, 2015).

Kazakistan Cumhuriyetinin tüm okullarında kullanılan 2013 Müfredat Programında, anaokulundan 11. sınıfa kadar tüm derslerin ders saatleri, materyalleri, konu dağılımları, örnekleri ve açıklamaları yazmaktadır.

Sonuç olarak Kazakistan Cumhuriyeti okullarında uygulanması gereken ders, konu, yöntem ve kazanımlar gibi hususları belirleyen müferadat programı; günden güne daha sistemli, daha çağdaş ve bir önceki programa göre daha kapsayıcı bir nitelik kazanmaktadır.

3. KAZAK DİLİ DERSİNİN MÜFREDAT PROGRAMINDAKİ YILLIK METODU VE YÖNTEM İÇERİKLERİ

Tablo 2: Kazak Dilinin Yıllık Ders Metodu Tablosu

No	Ders Konusu ve Alt Başlıkları	Saat	Tarih	Ders Çeşidi ve Yöntemi	Araç Gereçler	Kendi Başına Çalışma	Ev Ödevi	Kontrol
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	1. Dönem	30	1.IX-4.XI					
1	Kazak dili, Kazak milletinin edebî dili ve devlet dili	1		Yeni ders. Anlatma, soru-cevap yöntemlerini kullanma.	Kazak dilinin kullanıldığı yerleri gösteren şema, internet kaynakları	Kazak dilinin devlet dili olarak kullanımındaki görevini tanıma, hissetme, açıklama ve sonuçlandırma	Kazak dilinin edebiyat, kültür, eğitim-öğretim ve resmî yazılar dili olduğunu kanıtlayan materyalleri derleme	
2	Edebî dilin söz hazinesi normu	1		Yeni ders. Anlatma, konuşma, açıklama yöntemlerini kullanma.	Edebî dilin normuna dâhil olmayan kelimeler tablosu	Kitaptaki metinlere dil açısından tahlil yapma. Çeşitli tarzdaki metinleri karşılaştırarak	Kitaptaki söz hazinesi normlarına dâhil olmayan kelimeleri içeren alıştırmalar yapma	

						sonuçlandırma		
3	Metin	1		Konuşma dersi. Bulgu yöntemini kullanma	Teyp, metin çeşitleri tablosu	Metin türü hakkında konuşma. Metinleri dil açısından tahlil etme	Kısa metinler oluşturma	
4	İmlâ ve telaffuz kurallarını tekrarlar	1		Tekrarlar dersi. Konuşma, tahlil, derleme yöntemleriyle yapılır.	İmlâ ve telaffuz sözlükleri	İmlâ ve telaffuz kurallarını ezbere yazma, okuma. Sözlüklerle çalışma.	Eklerin imlâ kurallarına uygun olan örneklerini derleme.	
5	İsim türleri. İsmi cümledeki görevi.	5		Yeni ders. Anlatma yöntemi uygulanır. Karışık ders. Konuşma, anlatma yöntemleriyle yapılır. Test yapılır.	Tablolar (iyelik, hâl, ek-fiil ekleri) ve bilgisayar.	İsmi anlamlarına göre çeşitlerini hatırlama; metinler oluşturma, tasvir yapma, tahlil yapma.	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yapma. Pekiştirme sorularına masal şeklinde cevap yazma.	
6	Sıfatın çeşitlenmesi: a) karşılaştırma sıfatları, b) pekiştirme	2		Yeni ders. Anlatma, konuşma, test uygulanır. Tahlil, araştırma, derleme	Sıfatın çeşitlenmesiyle ilgili tablo; sıfatın cümledeki görevine ilişkin tablo;	Tahlil yapma, metinler oluşturma. Tasvir yazdırma.	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yapma. Pekiştirme sorularına cevap vererek fikir savunmasına	

	sıfatları; c) sıfatın imlâsı; ç) sıfatın cümledeki görevi			yöntemleriyle yapılır.	bilgisayar.		hazırlanma.	
7	Sayı sıfatının çeşitlenmesi. Sayı sıfatının cümledeki görevi.	2		Karışık ders. Konuşma, anlatma, araştırma yöntemleri uygulanır. Matematik diyarına seyahat dersi, karşılaştırma yöntemiyle yapılır.	Tablo, kartlar, şemalar, bilgisayar.	Sayı sıfatının anlamlarına göre çeşitlerini tekrarlama. Tahlil yapma. Metinler oluşturma.	Ders kitabındaki metinleri dil açısından tahlil etme.	
8	Zamirlerin çeşitlenmesi: a) şahıs zamirleri; b) işaret zamirleri; c) soru zamirleri; ç) dönüşlülük	5		Karışık ders. Konuşma, anlatma, araştırma yöntemleri uygulanır. Metinle çalışma yöntemi kullanılır.	Zamirlerin çekimi, hâl ve iyelik ekleriyle kullanılan tablolar. Kartlar. Didaktik materyaller. Bilgisayar.	Zamirlerin anlamlarına göre çeşitlerini tekrarlama. Tahlil yapma. Zamirlerin kullanımına göre stilistik tahlil yapma.	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yapma. Pekiştirme sorularına masal şeklinde cevap yazma.	

	zamiri; d) belgisiz zamirleri; e) zamirlerin cümledeki görevi.			Bilgisayar aracıyla okutma yöntemi.				
9	Pekiştirme	1		Pekiştirme dersi	Metin örnekleri. Didaktik malzemeler Dil bilgisi oyunları.	Kendisini ve başkasını kontrol etme. Metni düzeltme.	Metin oluşturma.	
10	Fiil çeşitleri. Fiil zamanları hakkında bilgi.	1		Yeni ders. Konuşma, anlatma yöntemleri uygulanır. Bilgisayar aracıyla okutma.	Tablolar, bilgisayar, cd.	Alıştırma, metinlerdeki hareketlerin hangi zamana ait olduğunu ayırt edebilme.	Cümleleri üç şahısta değiştirerek çeşitli şekillerde yazma.	
11	Şimdiki zaman. Kesin şimdiki zaman.	1		Yeni ders. Anlatma yöntemiyle yapılır.	Fiillerin çekim örnekleri, bilgisayar, cd.	Şimdiki zamanda çekimleme.	Şimdiki zamanının basit ve birleşik şekillerini kullanarak birkaç cümle yazma.	
12	Belirsiz şimdiki zaman.	1		Yeni ders. Karşılaştırma	Tablolar, bilgisayar, cd.	Belirsiz geçmiş zamanın yapısı.	Çekim örnekleri.	

				yöntemi uygulanır.				
13	Gelecek zaman. Tahminî gelecek zaman.	1		Yeni ders. Anlatma, karşılaştırma yöntemleriyle yapılır.	Tablolar, bilgisayar, cd.	Tahminî gelecek zaman çekimini öğrenmek.	Gelecek zamanın tekil ve çoğul türlerine çekimler yaparak cümleler yazmak.	
14	Niyet ifadeli gelecek zaman. Belirsiz gelecek zaman	1		Karışık ders. Anlatma, karşılaştırma yöntemleriyle yapılır.	Tablolar, bilgisayar, cd.	Niyet ifadeli gelecek zamanın ve belirsiz gelecek zamanın yapısını anlatmak.	Kısa metinler oluşturma.	
15	Geçmiş zaman. Belirli geçmiş zaman	1		Yeni ders. Karşılaştırma, araştırma, tahlil yapma yöntemleriyle yapılır.	Şema. Karşılaştırmalı tablo	Belirli geçmiş zamanın cümledeki kullanımını anlamak ve çekimlemek.	Ders kitabındaki metinler üzerinde çalışma	
16	Belirsiz geçmiş zaman			Karışık ders. Konuşma, anlatma yöntemleri	Kartlar	Belirsiz geçmiş zaman tablosunu hazırlama	Karşılaştırmalı alıştırmalar	

				uygulanır.				
17	Gelecek ve geniş zaman hikâyesi	1		Konuşma ve anlatma yöntemleri uygulanır.	Dil bilgisi oyunları, didaktik malzemeler cd.	Sıfat-fiili tekrarlama.	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yapma	
18	Fiil zamanlarını tekrarlama. Dikte	2		Pekiştirme dersi. Konuşma, yöntemi uygulanır.	Kartlar, bilgisayar, cd.	Metinler üzerinde çalışmalar.	Geçenleri tekrarlama	
	II. Dönem	21	11.XI-28.XII					
1	Fiil kipleri	1		Yeni ders. Anlatma yöntemi uygulanır.	Fiil kipleri tablosu	Fiillere eklenen ekleri tekrarlama	Fiil zamanlarını tekrarlama amacıyla her türlü yazılılar	
2	Bildirme kipi			Yeni ders. Anlatma, konuşma yöntemleri uygulanır.	Bildirme kipinde verilen örnekler tablosu	Metin inceleme	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yapma	

3	Emir kipi	1		Karışık ders. Anlatma ve karşılaştırma yöntemleri uygulanır.	Emir kipi tablosu, cd.	Emir kipi çekimine örnekler yazma. Emir kipinin yapısını öğretme	Emir kipinde kullanılan cümleleri inceleme, emir kipinin anlamsal özelliğini öğrenme	
4	Dilek-şart kipi	1		Yeni ders. Anlatma, araştırma yöntemleri uygulanır.	Dilek-şart kipi tablosu	Dilek-şart kipinin kullanım amacını metinlerden tespit etmek	Dilek-şart kipi çekimine örnekler yazdırmak	
5	İstek kipi	1		Yeni ders. Karşılaştırma yöntemi uygulanır.	İstek kipi tablosu, cd.	İstek kipi yapısını metinlerden tespit etmek	İstek kipini üç şahısta kullanarak metinler yazdırma	
6	Fiil kiplerini tekrarlama	1		Pekiştirme dersi. Araştırma yöntemi uygulanır.	Dil bilgisi oyunları, kartlar, bilgisayar.	Metin tahlili.	Fiil kipleriyle ilgili tekrarlama sorularına cevap verme	
7	Sıfat-fiil. Sıfat-fiilin iyelik eklerini alması	2		Yeni ders. Karşılaştırma yöntemi uygulanır.	Sıfat-fiilin iyelik eklerini almasına ilişkin tablo.	Sıfat-fiilin iyelik eklerini alması ile isimlerin iyelik eklerini almasını karşılaştırmak	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yaptırma	

8	Sıfat-fiilin çekimi	2		Yeni ders. Anlatma yöntemi uygulanır.	Sıfat-fiilin çekim tablosu	Metindeki sıfat-fiilin çekimini tespit etmek	Sıfat-fiilin tekil ve çoğul çekimine örnekler yazdırma	
9	Sıfat-fiilin hâl eklerini alması. Cümledeki görevi	1		Karışık ders. Motivasyon artırma yöntemi uygulanır.	Sıfat-fiilin hâl ekleriyle kullanmasını anlatan tablo. Metinler kayıtlı teyp ya da ses kayıt cihazı	Tahlil yapma. Hâl ekini alan sıfat-fiilin belli bir cümle üyesi olabileceğini anlatmak	Çalışma kitabındaki alıştırmaları yaptırma	
10	Yazılı	1		Bilgi ölçme dersi. Tahlil ve derleme yöntemleri uygulanır.	Kartlar. Bilgisayar	Pekiştirme sorularına cevap verme	Tekrarlama	
11	Zarf-fiil çeşitleri ve görevi	2		Yeni ders. Anlatma ve kontrol yöntemleri uygulanır.	Zarf-fiil çekimi tablosu	Zarf-fiilin yapısını hatırlamak. Zarf-fiilin çekimindeki özelliği anlatmak. Zarf-fiilin cümledeki görevini anlatma	Zarf-fiilin çekimlenmiş ve çekimlenmemiş türlerini kullanarak metin yazdırma	

12	Mastar ve türleri	2		Karışık ders. Anlatma ve karşılaştırmalı inceleme yöntemleri uygulanır.	Mastar fiilin çekimi, hâl eklerinin alımını anlatan tablo.	Mastar fiili metinde çeşitlendirme	Mastar fiilin imlâsı. Cümleler yazma	
13	Fiilin cümledeki görevi. Fiili tahlil etme	2		Pekiştirme dersi. Konuşma, tahlil, derleme, bilgisayardan öğretim yöntemleri uygulanır.	Didaktik malzemeler Bilgisayar, cd.	Metinler tahlili. Pekiştirme sorularına cevap verme	Cümle tahlili yapma	
14	Genel tekrar	2		Öğrencilerin yazılılarını tahlil dersi.			“Öğrencinin görevi” kompozisyonunu yazdırma	
	III. Dönem	30	12.I – 24.III					

1	Cümle bilgisi hakkında anlatma. Kelimelerin değişme düzenini tekrarlama	2		Yeni ders. Anlatma, konuşma yöntemleri uygulanır.	Cümle bilgisi tablosu	Cümledeki kelimelerin ilişkisini bulmak. Kelimelerin değişme düzenini tekrarlama	Verilen kelime gruplarından cümle kurmak	
2	Tamlama hakkında bilgi vermek	2		Yeni ders. Anlatma, kontrol, tahlil ve tahmin yöntemleri uygulanır.	Didaktik malzemeler bilgisayar	Metinlerde tamlamaya dair tahlil yapma	Alıştırmalar yapma	
3	Tamlamalar, birleşik sözler ve deyimler	2		Karışık ders. Karşılaştırma, kontrol, araştırarak öğretim yöntemleri uygulanır.	Tablolar ve şemalar, video	Tamlamalar, birleşik sözler ve deyimlerin arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri fark edebilme	Tamlamaya, birleşik sözlere ve deyimlere ayrı ayrı örnekler yazma	
4	Kelime gruplarının birleşme yöntemleri	5		Karışık ders. Anlatma, kontrol yöntemleri uygulanır.	Tamlama türlerine dair tablo	Tamlamaları cümleden bularak tahlil yapma	Tamlama türlerine örnekler yazma	

5	Şahıs eki, dizim kuralı, entonasyon (ses değişimi) sayesinde kurulan tamlama	2		Karışık ders. Anlatma, konuşma, tahlil, derleme yöntemleri uygulanır.	İsim ve fiil gruplarından oluşturulan tamlamalar tablosu, iki kelimenin şahıs ekleri aracılığıyla oluşturulduğu tamlamayı bilgisayar vasıtasıyla öğretme	Bu tür tamlamayı metinden çıkarma	Örnekler yazdırma	
6	Belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları	2		Karışık ders. Anlatma	Belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarına dair dil bilgisi oyunları, video	Üç şahısta kullanılan ve iyelik ekleriyle çekimlenen kelimenin bu tamlama türünden olduğunu anlama	Örnekler yazdırma	
7	İsmin hâl ekleriyle yapılan tamlamalar	3		Karışık ders. Konuşma, kontrol, durum çözme yöntemleri uygulanır.	Bu tür tamlama için hazırlanan tablo	Metinden bu tür tamlamaya örnekler bulma	Örnekler yazdırma	

8	Takısız isim tamlaması	3		Karışık ders. Anlatma ve tahlil. Bilgisayardan eğitim	Tablo, şema, bilgisayar	Takısız isim tamlamasını metinden bulmak	Takısız isim tamlamasına örnekler ve metinler yazma	
9	Kelimelerin yerleşme kuralına göre oluşturulan kelime grupları	3		Karışık ders. Anlatma, karşılaştırma	Kartlar, video	Bu tamlamanın takısız isim tamlamasından farkını öğretme	Örnekler yazdırma	
10	Cümle bilgisiyle ilgili olan kelime grupları	4		Yeni ders. Konuşma, kontrol, durum çözme yöntemleri uygulanır.	Şemalar, internetten alınan malumatlar	Cümle unsurlarını bulma (Zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı vb.)	Pekiştirme sorularına cevap verme	
11	Genel tekrar	2		Pekiştirme dersi.		Tamlamalarla ilgili yazılı. Yanlışlıklar üzerinde çalışma	Hikâye, masal okutma	
	IV. Dönem	21	1.IV – 25.V					

1	Dil kültürü, millî gelenekler ve dil sanatı	3		Dil geliştirme dersi. Konuşma, tahlil, derleme, sorun çözme yöntemleri uygulanır.	Anonim edebiyat örnekleri, video	Anonim edebiyatındaki milletin bilmece ve atasözlerini kullanarak konuşma özelliğini fark etme	Güzel konuşma (hatiplik) örnekleri	
2	Söz anlamı, sözü doğru kullanmanın anahtarı	4		Geliştirme dersi. Tahlil, derleme, katılımı aktif hâle getirme yöntemleri uygulanır.	Yazılı edebiyattan örnekler, video	Metinlerdeki sözlerin anlamlarını tahlil etme. Kullanma amacını belirleme	Çalışma kitabındaki mantık sorularını çözme	
3	Konuşmanın diyalog ve monolog türleri	3		Dil geliştirme dersi. Konuşma yöntemi uygulanır.	Konuşma örnekleri, video, bilgisayar	Diyalog, monolog özelliklerini öğrenmek, kurabilme	Verilen konulara göre diyalog, monolog yazma	
4	Dil kültürü ve yazı türleri: mektup, tasvir, referans	4		Dil geliştirme dersi	Çeşitli edebî tarzdaki metinler	Mektup, referans vb. yazmayı öğretmek. Metinler üzerinde çalışma	Yazılı edebiyattan tasvirle ilgili örnekler derleme. Bir hikâye ya da roman kahramanını tasvir etme	

5	Dilin tasvir araçları	3		Konuşma, kontrol, problem çözme yöntemleri uygulanır.	Lotarya. Kartlar. Bilgisayar	Tasvir araçlarını kullanma sırrını anlama, metinler oluşturma	Tasvir araçlarıyla ilgili örnekler yazdırma, mantık sorularını cevaplandırma	
6	Genel tekrar. Yazılı	4		Ölçme ve değerlendirme dersi		Birbirlerini kontrol etme		

(Okıtu Adıstemesi, 10-27).

4. İLKÖĞRETİM YEDİNCİ SINIF KAZAK DİLİ DERS KİTAPLARI

Kazakistan'da, Kazak ve Rus okulları olmak üzere iki şekilde eğitim-öğretim mevcuttur. Bu sebeple de Kazak okullarında ve Rus okullarında okutulan Kazak dili ders kitapları farklıdır. Bu farklılık Kazak dili ve Kazak edebiyatı derslerinde de görülmekte olup okullarda Kazak dili ve Kazak edebiyatı şeklinde ayrı dersler yer almaktadır. Çalışmada, Kazak dili ders kitabı esas alınarak inceleme yapılmıştır.

Değerlendirmeye alınan Kazak dili kitapları, 7. sınıflar için olup Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı (Bilim Jäne Ğılım Ministrliġi) tarafından hazırlanmıştır. Yukarıda bahsedilen Kazak dili 7. sınıf kitaplarının genel bilgileri şöyledir:

Kazakistan Cumhuriyeti 7. Sınıf Kazak dili eğitim ve öğretimiyle ilgili 3 kitap/kitapçık bulunmaktadır. Bu kitaplar Kazak dili ders kitabı (*Қазақ Тили*), öğretmen kılavuz kitabı (*Қазақ Тили Оқитув Әдістемеси*) ve ek çalışma kitabı (*Қазақ Тили Didaktikalık Materyaldar*)dır. Öğrencilerde sadece ders kitabı bulunmaktadır. Kazak dili 7. sınıf için bahsettiğimiz bu kitapların hepsi üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

4. 1. DERS KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu kısmında ele alınmış olan ders kitabı, biçim ve içerik özellikleri bakımından; “İçerik ve Konu Başlıkları” ve “Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri” olarak iki alt başlıkta değerlendirilmiştir.

208 sayfadan oluşan 7. sınıf Kazak dili ders kitabı **Yapı Bilgisi, Fiil Çeşitleri, Cümle Bilgisi ve Edebî Eser (kompozisyon) Yazma Çalışması** olmak üzere dört temel başlık ve bu başlıklar altındaki alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kazak dili 7. sınıf ders kitabının ilk sayfasında kitap içerisinde yer alan ve öğrenciye anlatılması hedeflenen bazı dil bilgisi örnekleri tablo şeklinde verilmektedir. Bu örnek tablolar “**Cümle Bilgisi**”yle ilgili olan tamlamalardan, “**Söz Varlığı**” ile ilgili olan tamlamalardan, “**Kelimelerin İlişki Kurma Yöntemleri**”nden ve “**Zincirleme İsim Tamlamaları**” örneklerinden oluşmaktadır. Bu başlıkların altında konuyla ilgili alt başlıklar ve örnekleri yer almaktadır.

Cümle bilgisi ile ilgili olan tamlamalar tablosunun alt başlığında sıfat tamlamaları yer almakta ve açıklama yapılmadan sıfat tamlamalarının farklı şekillerde yapılmış örneklerine yer verilmektedir.

Söz varlığı ile ilgili olan tamlamalar tablosunda birleşik kelimeler ve deyimler olmak üzere iki alt başlık bulunmakta ve başlıklarla ilgili örnekler yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta birleşik kelimeler ve deyimler alt başlığının, sıfat tamlaması şeklinde kurulmuş olmasına rağmen bu tamlama görünümündeki yapıların anlamlarının tamamen değişmiş olmasıdır. Yani kitapta, sıfat tamlamaları görünümündeki birleşik kelimeler ve deyimlere de dikkat çekilmiş ve öğrencilerin sıfat tamlamalarını karıştırmaması için ayrı bir başlıkta bu husustan söz edilmiştir.

Kitabın son sayfasında yer alan içindekiler kısmı aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

4. 1. 1. İçerik ve Konu Başlıkları

İçerik

Ön söz.....	3
Kazak Dili Kazak Halkının Edebî Dili ve Devlet Dili.....	4
Edebî Dilin Sözvarlığı Kuralı.....	6
Metin.....	8
Yapı Bilgisi.....	14
İsim Türleri.....	14
İsimlerin Cümledeki Görevi.....	24
Dil Pekiştirme.....	28
Sıfatların Çeşitleri.....	31
Sıfatların İmlâsı.....	36
Sıfatların Cümledeki görevi.....	37
Sayı Sıfatlarının Çeşitleri.....	43
Sayı Sıfatlarının Görevi.....	45
Zamirlerin Çeşitleri.....	47
Zamirlerin Cümledeki Görevi.....	62
Dil Pekiştirme.....	65
Fiillerin Çeşitleri.....	67

Fiilin Zamanı Hakkında Açıklama.....	67
Fiilin Zamanlarını Tekrar.....	89
Fiilin Tasarlama (Dilek) Kipleri.....	92
Fiillerin Tasarlama Kiplerini Tekrarlama.....	105
Sıfat-Fiil Türleri.....	106
Sıfat-Fiillerin Cümledeki Yeri.....	110
Zarf-Fiil Türleri.....	114
Zarf-Fiillerin Cümledeki Görevi.....	117
Fiillerden Mastar Yapmanın Çeşitlerini Göstermek.....	120
Fiillerin Cümledeki Görevi.....	121
Cümle Bilgisi.....	129
Tamlama Hakkında Açıklama.....	130
Tamlamalar, Birleşik kelimeler ve Deyimler.....	134
Kelimelerin İlişki Kurma Yöntemleri.....	139
Kelimelerin İlişki Kurma Çeşitleri.....	143
1.Fiil Çekimleri ile.....	144
2.Tamlama Çeşitleri ile.....	147
3.İsmin Hâl Ekleri ile.....	151
4.Takısız Tamlama.....	154
5.Tamlayanın ve Tamlananın Arasına Bazı Sözlere Girdiği Tamlamalar...157	
Tamlamaların Cümle Bilgisiyle İlişkileri.....	162
Dil Medeniyeti.....	170
Edebî Eser (Kompozisyon) Yazma Çalışması.....	181
Ders Kitabında Kısaltılarak Verilen Şair ve Yazarların Adı Soyadı.....	197
Test Ödevi.....	198
İçindekiler.....	206

4. 1. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri

Kazak dili 7. sınıf ders kitabı Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığınca hazırlanmış olup Almatı'daki Atamura yayınevinden çıkmıştır.

Kitap, görünüm olarak 22x14,5cm ebatlarında olup 207 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın ön kapağı kalın karton kapaktan yapılmış iç sayfalarla aynı ebatta olmayıp iç sayfalar içe girik durumdadır. Ön kapakta dersin adı ve 7. sınıflar için olduğu belirtilmiş, bunun yanında renkli olarak Orhun Yazıtlarından bir kare ve bu karenin üzerine Kazakistan Cumhuriyetinin devlet binasını gösteren bir fotoğraf karesi eklenmiştir.

Kitabın arka kapağı beyaz renkte olup hiçbir yazı ve resim bulunmamaktadır.

Kitabın sırtında yukarıdan aşağı basım yılı, yayınevinin amblemi, dersin adı ve sınıfı belirtilmektedir.

Kitabın ön ve arka kapağı açıldığında kapağa yapışık olarak bir sayfada gramer konularıyla ilgili terimler ve bu terimlerin örneklerini gösteren tablolar bulunmaktadır.

Kitabın ilk sayfasında yukarıdan aşağıya doğru kitabın yazarları, ders adı, 7. sınıflar için hazırlanmış ders kitabı olduğu, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından çıkarıldığı, kaçınıcı baskı olduğu, sınıfı, yayınevinin amblemi, yayınevinin adı ve basım yılı verilmiştir.

Kitabın ikinci sayfasında kitap içerisindeki alıştırmaların türünü içeren işaretler ve bu işaretlerin anlamları açıklanmıştır.

Kitabın 197. sayfasında kitap içerisinde kullanılan şair ve yazarlarının isim kısaltmaları yer almaktadır.

198-205 sayfa aralığında, kitaptaki konularla ilgili hazırlanmış farklı türlerde test soruları bulunmaktadır. Bunlar, dört seçenekten oluşan çoktan seçmeli dil bilgisi soruları, yazma çalışması içeren sorular ve anlama ve konuşma sorularıdır.

Ders kitabı içerisinde art arda sadece dört sayfada yer alan on adet renkli resim dışında hiçbir görsel öge yer almamaktadır.

Kitabın içindekiler kısmı en sonda verilmiştir.

Kitap, renk kullanımı açısından estetik olmayıp öğrencilerin dikkatini çekecek hiçbir farklılık yer almamaktadır. Kitap, benzer yapıları veya farklı durumları ayırt edecek bir renklendirme yapılmadan tek düze bir yapıdan oluşmuştur.

4. 1. 3. Kitaplardaki İşaretler ve Anlamları

Kazak dili 7. sınıf ders kitabınının 2. sayfasında öğrencilerin konuyla ilgili olarak metinlerde kullanacakları alıştırmaya ve ödevlerin sembolleri gösterilmiştir. Bu sembollerden hareketle kitap içerisinde hangi konuların işlendiği, hangi ödevlerin

verildiği, hangi alıştıırma ve çalışmaların yapıldığı değerlendirilecektir. Kitap içerisinde toplamda 7 tane işaret kullanılmış ve bu işaretlerin ne anlama geldiği kitabın ilk sayfasında açıklanmıştır.

Kazak Dili 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan İşaretler ve Anlamları

■ **Açıklama:** Kitapta yer alan konuların açıklamasının yapıldığı ve konuyla ilgili örneklerin verildiği işarettir.

|| **İlave Açıklama:** Kitapta yer alan konulara ilave olarak açıklamaların yapıldığı işarettir.

■ **Orhun Yazıtlarıyla İlgili Ek Başlık:** Kitapta anlatılan konuların Orhun Yenisey Yazıtlarında nasıl olduğunun belirtildiği ve örneklerinin verildiği işarettir.

■ **Okuma:** Kitapta yer alan alıştıırma ve ödevlerin ğrenci seviyesiyle ilgili olduğunu belirten işarettir.

• **Algoritma:** Kitapta yer alan alıştıırma ve ödevlerin algoritmayla yani Kazak dilinin dil sistemiyle ilgili olduğunu belirten işarettir.

◆ **Araştırma:** Kitapta yer alan alıştıırma ve ödevlerin araştırma ve incelemeyele ilgili olduğunu belirten işarettir.

* **Edebî Eser Ortaya ıkarma ve Yazma:** Kitapta yer alan alıştıırma ve ödevlerin edebî eser ortaya çıkarma ve yazmayla ilgili olduğunu belirten işarettir.

4. 2. ÖĞRETMEN KILAVUZ KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu kısmında öğretmenler için hazırlanan kılavuz kitabı, biçim ve içerik özellikleri bakımından; “İçerik ve Konu Başlıkları” ve “Tasarımı ve Biçimsel zellikleri” olarak iki alt başlık altında değerlendirilmiştir. Öğretmenin yıl boyunca anlatması gereken konuların yöntem ve tekniğini anlatan kitap, çalışma kitabındaki konularla paralellik göstermektedir. Kazak dilini sistemli bir şekilde öğretmenin, öğrencilerin dünyaya bakış açılarını geliştireceği ve diğer derslerin daha iyi anlaşılacağı hususundan hareketle bu kılavuz kitabı yazılmıştır.

4. 2. 1. İçerik ve Konu Başlıkları

Kazak dili ğretmen kılavuz kitabı, ders kitabındaki konuların öğrencilere hangi sistemlerle ve yöntemlerle öğretilmesi ve dersin nasıl anlatılması gerektiği hususlarını anlatmaktadır. Öğretmenlerin kullanması için hazırlanan ve 18 başlıktan

oluşan kılavuz kitapta, derste uygulanacak olan eğitim-öğretim metotları ve ders kitabındaki konularının nasıl işlenmesi gerektiği örnekleri yer almaktadır. Konu başlıkları şöyledir:

Kazak Dilini Okutmanın Görevi ve Öğretme Yönergesinin Amacı.....	3
Kazak Dili Gramerinden Öğrencilerin Bilmesi Gerekenler ile Bilgi Düzeyi Talepleri (Öğrencilerin Bilmesi Gereken Kazanımlar ve Talepler.....	4
Ders Kitabının Sistemi Hakkında.....	7
Dersin Günlük Konulara Göre Planı ve Onun Yöntemsel (metotla ilgili) İçeriği.....	10
Kazak Dilinde Çağdaş Sisteme Göre Ders Vermenin Yöntemi.....	28
Kazak Dili Gramerini Okutma Yöntemi.....	33
Gözetme Yöntemi (kontrol etme).....	34
Öğretmenin Ders Malzemelerini Anlatma Yöntemi.....	36
Hikâye Yöntemi.....	37
Alıştırmalarla ilgili Yöntem.....	39
Kitap ile Çalışma Yöntemi.....	40
Dil Bilgisi İnceleme.....	42
Kendi Kendine Araştırma ve İnceleme Yöntemi.....	44
Dersi Zincirleme Öğretme Metoduyla (aşama aşama) Fiilin Zamanını Öğretmek.....	47
Fiillerin Zamanlarını Tekrar Etme.....	63
Fiillerin Zamanlarını Okutma.....	65
Fiillerden Master Yapmanın Çeşitlerini Göstermek.....	79
Tamlamalar, Kelimeler ve Deyimleri Okutma Örnekleri.....	82

4. 2. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri

Kazak dili 7. sınıf öğretmen kılavuz kitabı Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığınca hazırlanmış olup Almatı'daki Atamura yayınevinden çıkmıştır. Öğretmen kılavuz kitabı 20x13cm ebatlarında olup 88 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın sayfaları ve kapak sayfaları aynı kâğıttan olup tüm sayfalar aynı ebattadır. Ön kapakta dersin adı ve 7. sınıf kılavuz kitabı olduğu belirtilmiş bunun yanında renkli olarak Orhun Yazıtlarından bir kare ve bu karenin üzerine Kazakistan Cumhuriyetinin devlet binasını gösteren bir fotoğraf karesi eklenmiştir. Kitabın

kapağı üzerindeki yazılar ve resimlerde daha belirgin bir mavi renk, boş kısımlar ise açık mavi tonlarından oluşmaktadır.

Kitabın ilk sayfasında yukarıdan aşağıya doğru kitabın yazarları, ders adı, 7. sınıf öğretmenleri için hazırlanmış kılavuz kitabı olduğu, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından çıkarıldığı, kaçınıcı baskı olduğu, sınıfı, yayınevının amblemi, yayınevının adı ve basım yılı verilmiştir.

Kitabın arka kapağı beyaz renkte olup hiçbir yazı ve resim bulunmamaktadır.

Kazak dili 7. sınıf öğretmen kılavuz kitabının Kazak dilindeki karşılığı “Oıtıuv Ädistemesi” yani tam karşılığını söyleyecek olursak “Okutma Yöntemleri” olarak geçmektedir. Bu bilgiyi, kitabın ilk sayfasındaki “7. sınıf öğretmenleri için hazırlanmıştır” ibaresinden anlamaktayız. Öğretmen kılavuz kitabı aynı zamanda öğrencilere kazandırılacak kazanımların olduğu kitaptır. Kılavuz kitabının içindekiler kısmı son sayfada yer almaktadır.

4. 3. DİDAKTİK MATERYALLER KİTABININ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Kazak dili didaktik materyal kitabı, öğretmenler için hazırlanmış olup ders kitabındaki konulara ilave olarak konuyla ilgili hikâye, şiir, atasözü, özlü sözler gibi örnek metinlerin ve ödevlerin yer aldığı kitaptır.

Çalışmanın bu kısmında ele alınmış olan materyal kitabı, biçim ve içerik özellikleri bakımından; “İçerik ve Konu Başlıkları” ve “Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri” ve “Materyallerin Kullanımı” olarak üç alt başlık olarak değerlendirilmiştir.

4. 3. 1. İçerik ve Konu Başlıkları

Kazak Dili Hakkında.....	3
Tekrarlama Alıştırmaları.....	5
Morfoloji.....	11
İsimlerin Türleri.....	11
Sıfatların Türleri.....	21
Sayı Sıfatlarının Türleri.....	23
Zamirler.....	24
Fiiller ile Sıfat-Fiillerin Türleri.....	27

Fiil Çatısı.....	65
Yazma Örnekleri.....	75
Cümle Bilgisi.....	78
Cümle Bilgisi ve Noktalama İşaretleri.....	78
Kelimelerin Bağlanma Metotları.....	80
Kelimelerin Edatlar ve Bağlaçlar Aracılığıyla Bağlanması.....	82
Kelimelerin Yerleşme Düzenine Göre Bağlanması.....	83
Kelimelerin Tonlama ve Vurgu Aracılığıyla Bağlanması.....	85
Kelimelerin Bağlanma Yöntemleriyle İlgili Dil Pekiştirmeleri ve Yazma Metinleri.....	88
Tamlamalar.....	97
Tamlamaların Türleri.....	98
Tamlamalar, Birleşik Kelimeler ve Deyimler.....	100
Dil Medeniyeti.....	107

4. 3. 2. Tasarımı ve Biçimsel Özellikleri

Kazak dili 7. sınıf didaktik materyaller kitabı, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığınca hazırlanmış olup Almatı'daki Atamura yayınevinden çıkmıştır. Didaktik materyaller kitabı 20x13cm ebatlarında olup 110 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın sayfaları ve kapak sayfaları aynı kâğıttan olup tüm sayfalar aynı ebattadır. Ön kapakta dersin adı, 7. sınıf didaktik materyal kitabı olduğu ve öğretmenlere tahsis edildiği belirtilmiştir. Kapağa; ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitabında olduğu gibi Orhun Yazıtlarından bir kare ve bu karenin üzerine Kazakistan Cumhuriyetinin devlet binasını gösteren bir fotoğraf karesi eklenmiştir. Kitabın kapağı üzerindeki yazılar ve resimlerde daha belirgin bir renk, boş kısımlar ise açık tonlarından oluşmaktadır.

Kitabın ilk sayfasında yukarıdan aşağıya doğru kitabın yazarları, ders adı, 7. sınıf öğretmenleri için hazırlanmış kılavuz kitabı olduğu, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından çıkarıldığı, kaçınıcı baskı olduğu, sınıfı, yayınevini amblemi, yayınevini adı ve basım yılı verilmiştir.

Kitabın arka kapağı beyaz renkte olup içerisinde hiçbir yazı ve resim bulunmamaktadır.

4. 3. 3. Materyallerin Kullanımı

Didaktik materyal kitabı, öğretmenler için hazırlanmış olup konunun daha iyi anlaşılması ve pekiştirilmesi için, içerisinde örnek metinlerin ve bu metinlere bağlı alıştırmalar ve ödevlerin yer aldığı kitaptır. Ders kitabındaki konulara paralel olarak hazırlanan bu kitapta öğretmenler, öğrencilere ders kitabında yer alan konulara ilave olarak bu kitapçıktan ödevler vermektedir.

Bu kitap dışında dersin konusuna ve anlatılmasına uygun olarak çeşitli materyaller de kullanılmaktadır. Kazak dili gramerinin öğretiminin amaçlandığı derste; konuşma, yazma, okuma, dinleme ve anlama becerilerine göre bilgisayar, internet kaynakları, çeşitli tablo ve şemalar, teyp, imlâ ve telaffuz sözlükleri, kartlar, örnek metinler, çeşitli cdler, kayıt cihazları ve videolar gibi materyaller de kullanılmaktadır.

5. KAZAK DİLİNİ OKUTMADAKİ ZORUNLULUK VE YÖNTEM KILAVUZUNUN AMACI

Kazak dili dersinin okutulmasındaki asıl amaç, Kazak dilinin söz zenginliği öğrenmek ve Kazak dilini en etkili bir şekilde konuşmaktır. Bu nedenle kılavuz kitapta, Kazak dilini daha da ileriye taşımamanın en büyük amacının doğru düşünen Kazak dili öğretmenleri aracılığıyla olacağı ve bu nedenle öğretmenleri çeşitli görevlerin beklediği belirtilmektedir.

Kitabın ön sözünde ders programının, ders kitabının, didaktik ve teknik materyallerin ne kadar yeterli olursa olsun öğrencilerin Kazak dilini iyi, güzel, doğru ve etkili konuşması için iyi bir öğreticiye ihtiyaç duyduğu belirtilmekte ve iyi bir öğreticinin de bu kılavuz kitabındaki teknik ve yöntemlerden hareketle bu işi gerçekleştirebileceği ifade edilmektedir.

Kazak dili kılavuz kitabında, okuldaki en önemli şahsiyetlerden birinin Kazak dili öğretmenin olduğu söylenilmekte ve bu öğretmenlerin Kazak halkının asırlar boyunca birbirleriyle olan ilişkilerini, irtibatlarını, duygu ve düşüncelerini anlatan büyük bir güç olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Kılavuz kitapta; çalışkan ve araştırmacı öğretmenlerin derse hazırladıkları zaman Kazak dilinin kurallarını, tarihini, diğer derslerle ilgili bilgiler içeren ek materyallerini ve de bunlara ilaveten eğitim-öğretim metodlarını erinmeden araştıracakları ifade edilmiştir.

Kazakistan'da son yıllarda eğitim ihtiyacına göre hazırlanmış ve daha da geliştirilmiş olan programlar bulunmaktadır. Yapılan bu programlar uygun öğretim metotları ile yayımlanmaktadır. 7. sınıfın Kazak dili ders kitabı da bu yeni görev ve sorumluluğa uyum sağlanarak yazılmıştır. Ayrıca bu ders kitabının 2. ve 3. basımlarında kaliteleri biraz daha arttırılmıştır.

Ders kitabının yapısı, bilimsel içeriği, önerilen öğretim bilgisi, alıştırmaları ve ev ödevleri sorumluluk dâhilinde çağdaş açılardan tekrar gözden geçirilmiştir. Öğrencilerin Kazak dilinin tarihinden haberdar olması amacıyla 5. ve 8. sınırlardaki Eski Türk Abideleri Orhun Yenisey Yazıtlarından gerekli olan bilgiler de uygun görülmüştür. Belirtilen ders kitabı öğretmenler için yazılmış bir öğretim metodu olmayıp sadece öğrencilere verilecek olan bilimsel derslerin temel içeriğini kapsamaktadır. Bu sebepten dolayı öğretmenlere ek materyallerden faydalanmaları için öğretim metodu talimatları verilmiş ve öğretmenlerden bu öğretim metotlarına dikkat etmeleri istenmiştir.

Elimizdeki bu öğretim metodu teçhizatında; Kazak dili dersini öğretme esnasında yürütülecek olan çalışma türleri, burada kullanılacak metotlar, örnek taslaklar ve ders planları verilmektedir. Dilin gramer kaidelerini ayrıntılarıyla öğrenme/öğretme konusunda öğrencilerin düşünce ufkunu genişletme, kelime hazinesini zenginleştirme, konuşma ve yazma dilini mükemmelleştirme amacı hedeflenmektedir. Bununla birlikte hatasız ve doğru yazma, edebî dil şekli ve dil medeniyetini arttırıp ilerletme konularına da dikkat edilmiştir. Ayrıca Kazak dilini başka dersler ile ilişki kurarak öğretmek daima önemsenmiş ve dikkate alınmıştır (Okıtuv Adistemesi, 3-4).

6. EĞİTİM KURALLARI VE SİSTEMİNİN AMAÇLARI

Eğitimin verimli yöntemleriyle oluşan deneyim, öğretmeni başarıya ulaştırmakta ve onun iyi bir eğitimci olmasını sağlamaktadır.

Öğretmenlerin çalışmalarında fark edilen en büyük problemlerden bir tanesi eğitimin bütün yöntemlerini belli bir sistem içerisinde dersin yapısına ve çağın isteklerine göre uygulamalarıdır.

Kitapta; öğretmenlerin uzun yıllar sonucunda öğrendiği tecrübelerinden, dersteki uygulamalarından ve kalıplaşmış yeni konu anlatım örneklerinden yararlandığı belirtilmiştir. Sistemin eskisi gibi olmayıp önemli ve zor görevleri

çözdüğü ve kısa bir sürede öğrenciye yeterince ilmî malumat verdiği bilgileri de yer almıştır. Aynı zamanda kitapta; hayattaki çeşitli ilişkiler, psikolojik özellikler, mantıksal işlemler, pedagojik ilkeler ve metot şekilleri ön planda tutulmuş ve dersin ilmî önemine ve düzenliliğine özellikle dikkat çekilmiştir. Bunlar:

- Öğrencilerin eğitim isteklerinde devamlılığı sağlamak,
- Öğrencilerin yeteneklerini geliştirmek,
- Öğrencilerin öğrendiği bilgileri kendilerinin çoğaltmasını sağlamak ve bunları uygulamak,
- Öğrencilerin kendilerini idare edebilmelerini sağlamak,
- Öğrencilerin manevî dünyalarını ve düşüncelerini sürekli düzenleyebilmelerini sağlamak,
- Öğrencilerin, bilimi büyük bir istekle öğrenmeye dair yeteneği olduğunu fark ettirmek,
- Öğrencilerin güvenini arttırmak,
- Öğrencileri okumaya motive etmek ve bahsedilen tüm bu bağları geliştirmektir (Okıtuv Adistemesi, 28-29).

Ders esnasında öğrenci, konuyu ne kadar kavradığını hissettiğinde ve ancak kendi kendisine hesap verdiğiğinde eğitim çalışmaları verimli olmaktadır. Öğrencilerini böyle bir heves yolunda eğiten öğretmenlerin çalışmaları da muhakkak başarılı olmaktadır. Ders planını kurmak, seçilen yöntemlerin ve bunların kullanma sırasını düşünmek ve bunların hepsini bir sisteme koymak öğretmenin eğitimine ve akıllıca davranışına bağlıdır.

Öğretmenlerin, derslerinde öğrencilerin doğru olanı anlayabilmesi için gerekli olan görme, duyma, anlama gibi algılama özelliklerini düşünmesi ve bunları her zaman göz önünde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilerine tüm bu özelliklerin genel eğitimle her yönden ilişkili olduğunu hissettirerek anlatması da önemli noktalardan biridir.

Öğrencilere belli bir konuyu anlatmada onların psikolojik özellikleri dikkate alınmalıdır. Büyük şair Abay'ın eğitimle ilgili kuralları kılavuz kitapta hatırlatılmaktadır. Öğrencilerin, Abay'ın otuz birinci ve otuz ikinci nasihat sözlerini

aklında tutması ve bu öğütleri yerine getirmesi için de dört şarta uygun hareket etmesi istenmektedir. Bunlar:

Birincisi: Sana birisi öğüt verirken, onurunu yenebilecek kadar güçlü olman gerekmektedir.

İkincisi: Akıllı ve güzel sözleri içindeki harareti gideren bir şeymiş gibi kalbin ve ruhunla dinlemen gerekmektedir.

Üçüncüsü: Sana söylenenlerin aklında kalması için söylenenleri içinde tekrarlayan gerekmektedir.

Dördüncüsü: İnsan aklını yıpratın ve aklın kıymetli sıfatlarını kaybettiren şeylerden kaçınman gerekmektedir (Okıtu Adistemese, 30).

Ders düzenini hazırlamada böyle önemli kişilerin ifadeleri çok yararlıdır. Hiçbir öğrenci geride kalmak istemez. Derslerde notu düşük olanlar diğer öğrenciler gibi anlamak, öğrenmek ister; ama nasıl anlaması ve aklında tutması gerektiğini bilemez, bunun yöntemini bulamayarak zorlanır ve yorulur. Öğrenci konuyu anlamayınca alıştırmaları da haliyle yapamaz ve sinirlenir. Bu yüzden öncelikli olarak öğrencilere anlama yollarını öğretmek ve buna alıştırmak gereklidir. Kazak dili ders kitabında yeni konu anlatımında bu amaçla seviyeli ve aşamalı anlatım düzeni uygulanmaktadır. Ders düzeni üç bölümden oluşmakta ve birkaç aşamayı kapsamaktadır.

I. Bölüm. Yeni Konuyu Anlatmaya Hazırlık: Üç aşamadan oluşabilir:

1. Dersin amacını belirlemek.
2. Kontrol: Tahtaya asılan, masaya yerleştirilen araç-gereçlere, tablolara dikkat etmek; ders için gerekli eşyaları kontrol etmek.
3. Hatırlama: Konu ve dersler arasında bağlantı.

II. Bölüm. Yeni Konu Öğretmek:

1. Konu içeriğini tanıtmak.
2. Yeni konu özelliklerini ve farkını anlatmak.
3. Önemli yönlerini ve özelliklerini ispatlama (karşılaştırma ve bağ kurma aracılığıyla doğruya ulaşma).

III. Bölüm. Kavrama:

1. Didaktik Malzemeler ve Kitapla Çalışma. Sözlü ve yazılı olan çeşitli alıştırmalar yapmak.

2. Düşünce: Kuralların öğrenciler tarafından anlatılması.

3. İstifade: Öğrencinin, öğretmen yardımını beklemeden tüm alıştırmaları yapması, yeni konuyu nasıl anladığına dair kendisine hesap vermesi ve dersin amacına ulaşması.

4. Ev Ödevini Verme (Okıtu Adistemesi, 30-31).

Yeni konu anlatımında öğretmenler yukarıdaki aşamaları kullanmaktadır.

Bu aşamaların amacını ve önemini fark edip alışkanlık hâline getiren öğrenci, aktif bir şekilde derse katılır. Öğrenci, biraz çalıştıktan sonra hangi aşamadan sonra hangi aşamaya geçileceğini kendisi hisseder. Bundan sonra öğrencilerin sınıfta derse algılama kalitesi, öğretmene olan ilgisi ve öğretmenle öğrencinin birbirlerini takdir eden davranışları artar. Böylece öğrenci ve öğretmen arasında anlaşma sağlanmakta, güvenilir düşünce oluşmakta ve her türlü çalışmalar yapılabilir.

Geçen konu, ev ödevi, dersler arasındaki bağlantı ve konuları ilişkilendirme kontrol edilerek konunun hangi öğrencilerin aklında kaldığı fark edilmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin yeni konuyla eski konuyu karşılaştırması ve konular arasında bir bağ kurması istenerek bu kontrol yapılabilir.

Sınıftaki öğretmene yardımcı öğrenci, öğretmen gelmeden önce sınıf arkadaşlarının ev ödevlerini nasıl yaptıklarını kontrol eder. Öğretmen onunla birlikte öğrencilerin ev ödevlerini değerlendirir. Öğretmen, bilgi konusundaki eksik veya fazlalıkları öğrencilere söyler. Dersin sonunda öğretmen, öğrencilerin derse katılımları ve istekleri hakkında konuşarak bir değerlendirme yapar ve gelmeyen öğrencilerin adlarını nöbetçi öğrenciden öğrenerek sınıf defterine yazar.

Yukarıda söz edilen bütün aşamalar gerçekleşince öğrencilere verilen görev tamamıyla yerine getirilmiş olur, yani dersin amacı da tam olarak yerine getirilmiş olur. Öğrenciler, fikirlerini sıklımadan ifade edebilir, çeşitli alıştırmaları ve çalışmaları öğretmenin yardımını beklemeden kendisi yapabilir ve fikirlerini özgürce savunmayı da becerebilir.

Kılavuz kitapta öğretmenin, hangi konuyu anlatırsa anlatsın bütün eğitim yöntemlerini ve anlama aşamalarını birbirinden koparmadan sürekli birbiriyle

bağlantı kurarak öğretmesi gerektiği yazılmıştır. Ayrıca, “Dersin amacını belirleme” hakkında eğitim-öğretim aşamalarının hepsinin bir eksen etrafında hareket edilerek amaca ulaşılması ve bunun gerçekleşmesini sağlayacak bir şekilde düzenlenilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kazak dili kitabında söz edilen aşamalar birbiriyle ilişkili olup burada birçok yöntem kullanılmaktadır. Tespit edilen bu yöntemler:

- Öğrencilerin dikkatini çekecek kısa ve ilginç hikâyeler,
- Araç-gereçler,
- Her türlü konu, ders ve sınıf arası ilişkiler,
- Soru-cevap yöntemi,
- Tahlil,
- Derleme,
- Ayırma,
- Tahtaya ve deftere yazma,
- Kavramları karşı karşıya getirme,
- Karşılaştırma,
- Örneklerle kanıtlama,
- Sözlükle çalışma,
- Sorun çözme,
- Kesin ve genel alıştırmalar verme,
- Kısa yazılar yazdırma,
- Öğrencinin kendi kendisini kontrol etme,
- Öğrencilerin birbirlerini kontrol etme,
- Öğrencilerin birbirlerinin yazılarını tahlil etme,
- Bildiri ve özet yazma gibi çeşitli yöntemlerden bahsedebiliriz (Okıtu Adistemese, 32).

Bu yöntemleri çeşitlendirerek düzenli bir şekilde uygulayan öğretmenler, öğrencilerinin tek başlarına çalışmalarını ve konuları hızlı bir şekilde öğrenmelerini sağlamaktadır. Ortaokul öğrencilerinin kompozisyon defteri, albümleri, sözlük defterleri ve konu özetleri bulunmaktadır. Öğrencilere kısa hikâye, makale, günlük, özgeçmiş, mektup ve kendi düşüncelerini yazma öğretilmekte; öğrencilerin beğendikleri atasözleri, tekerlemeleri ve nasihat sözleri not etmeleri alıştırmaktadır.

Kılavuz kitapta bu yöntemlerin uygulanmasıyla öğrencilerin birdenbire şair, yazar, düşünür yapılmak istenmediği, amacın; öğrencilerin kendilerini tek başlarına sözlü ve yazılı olarak ifade etmelerini sağlamak olduğu belirtilmektedir.

Dersin her bölümü; öğrencilerin çalışmalarını organize etmeye, dersin içeriğine ve yöntemlerine bağlıdır. Ders ve kılavuz kitabında, yöntem türü belirlenmekte olup dersin her bölümünde öğretmenin ve öğrencilerin ne yapacakları da açıklanmaktadır. Hangi bölümde ne tür çalışma yapılacağı öğretmenin yönetimine bağlı olarak tüm sınıfla birlikte gerçekleşir. Deneyimli öğretmenler, öğrencilerin tek başlarına çalışmalarını da planlar.

Kılavuz kitapta, Kazak dili dersinin ilginç geçmesi için edebiyat ve tarihle bağlı olması gerekliliği yazılarak şu noktalara dikkat çekilmiştir:

Yeni konu anlatımında edebiyat ve tarih derslerinde öğrenilen ya da biraz da olsa bilinen konulardan söz etmek ilgi çeker. Bilinen konularla bağlantı kurmak öğrencinin konuyu dikkatle dinlemesini sağlar ve bu durumda sınıfın tertibi de sağlanmış olur. Sınıfta verilecek özel çalışmalar, kartlar ve her türlü didaktik araç-gereçler öğrencilerin algılama seviyelerine göre verilir. Sınıfın durumu, her öğrencinin özelliğinin dikkate alınmasıyla ve derste kullanılacak yöntemlerle verimli olacak şekilde belirlenmelidir (Okıtu Adistemese, 33).

7. KAZAK DİL BİLGİSİNDE ÖĞRETİLECEK KONULAR VE TALEPLER

Kazak dil bilgisi dersinde, öğrencilerin öğrenecekleri kazanımlar iki seviyeye ayrılarak tespit edilmektedir: Zorunlu ve yeteneği artırma seviyeleri (kazanımları). Zorunlu kazanımlar, öğrencilerin bilim derecesinin minimum miktarını belirtmektedir. Yeteneği artırma kazanımları ise öğrencilerin fikir üretmesini, araştırmacı yönlerinin geliştirilmesini ve ağırlıklı olarak çalışmalara yönelik aktif bir şekilde davranmalarını amaç edinmektedir.

Zorunlu kazanımlar ve yeteneği artırma kazanımları kendi içerisinde şekil bilgisi, cümle bilgisi ve dil kültürü alanlarına ayrılmaktadır.

Kazak dili 7. sınıf eğitim-öğretim sürecinde dil bilgisi alanında öğretilmesi gereken kazanımlar aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

7. 1. ZORUNLU SEVİYE

Morfoloji (Şekil Bilgisi) Alanı:

- Morfolojik kavramları örneklerle ayırt etme;
- Sözlere cinsine ve yapısına göre ayırma;
- İsimlerin türetilme yollarını ve görevini öğrenme ve bunları yerli yerinde kullanma;
- Sıfatların pekiştirme ekleri aracılığıyla türetilmesini öğrenme ve sıfatları cümlede kullanma;
- Sıfatın görevini öğrenme ve her zaman isimlerle kullanıldığını metinden bulma;
- Sıfatların çeşitlerini ve cümlelerdeki görevini öğrenme ve sıfatları doğru kullanma;
- Zamirin isim gibi çeşitlendiğini, böylece isimlerin yerine kullanıldıklarını öğrenme ve zamirleri yerli yerinde kullanma;
- Fiillerin, zaman ve kip ekleri ile çeşitlendiğini öğrenme, fiilleri metin içinde doğru kullanma;
- Fiil çekimlerini ve cümledeki görevini öğrenme ve cümleler kurma;
- Sıfat-fiilin isim gibi çeşitlendiğini ve cümledeki görevini öğrenme, bunları yerli yerinde kullanma;
- Zarf-fiilin çekimlerini ayırt etme, görevini öğrenme ve bunları kullanarak cümle kurma;
- Mastarın çeşitlerini kavrama ve cümlede yerli yerinde kullanma;

Sentaks (Cümle Bilgisi) Alanı:

- Kelimelerin bağlantı metotlarını kavrama ve bunları kullanma;
- Kelimelerin bağlantı türlerini ayırma;
- Tamlamaları metinden bulma;
- Tamlamaları, deyimleri ve birleşik kelimeleri metinden ayırma;
- Tamlama türlerini kendisi yapma ve bunlara örnekler verme;
- İsim tamlaması, takısız tamlama ve hâl ekleriyle kullanılan tamlama bağlantılarının kelime gruplarını bilme;

- Tamlama bildiren sentakslı bağlantıları metinden hareketle açıklama ve bunları tahlil etme;

Dil Kültürü Alanı:

- Dil kültürüne yönelik alıştırmaları istenilenlere göre yapma;
- Kelimenin anlamlarını ayırt etme;
- Mektup yazma;
- Peyzajı metinden çıkarma;
- Portreyi, edebî eserden çıkararak kendi duygusuyla söyleme;
- Tavsif edilen yani nitelendirilenleri edebî eserden bulma ve arkadaşlarına vasıflandırma yapma;
- Diyalog kurma;
- Monologu diyalogdan ayırt etme;
- İstiare, mecazı mürsel ve benzetmelere edebî eserlerden örnekler verme;

7. 2. YETENEĞİ ARTIRMA SEVİYESİ

Morfoloji Alanı:

- Morfolojik kavramları çeşitlerine göre karşılaştırma ve bunların özelliklerini öğrenme;
- Kelimeleri anlamı ve yapısına göre tahlil etme ve bunları sınıflandırma;
- İsimleri, biçimlerine göre seçerek kullanma;
- İsme gelen eklerin gramer anlamlarını görevlerine göre ayırma;
- Sıfat çeşitlerini bilme ve pekiştirme eklerinin sıfatlara kazandırdığı anlamları karşılaştırarak sınıflandırma;
- Adlaşmış sıfatın görevini isimle karşılaştırma ve bu sıfatları doğru bir şekilde sınıflandırma;
- Sayı sıfatının çeşitlerini konuşma dilinde ve yazma çalışmalarında düzgün bir şekilde kullanma;
- Sayı sıfatlarının hangi kelime türünün yerine kullanılmakta olduğuna dair inceleme yapma;
- Adlaşmış sayı sıfatının çeşitlenme yolunu ve görevini kavrama; her tarzda metinler yazma;

- İsimlerin yerine kullanılan zamir türlerini sınıflandırma ve bu zamir türlerini özelliklerine göre inceleyerek metinler yazma,
- Fiilin zaman ve kip eklerinin görevlerini karşılaştırarak sınıflandırma;
- Sıfat-fiil ve zarf-fiilin cümledeki görevini karşılaştırarak sınıflandırma ve bu sıfat türlerinin özelliklerini belirleme;
- Çekimsiz fiilin isimler gibi oluşturulduğunu bilme, çekimsiz fiilleri tahlil etme ve çekimsiz fiillerle metinler oluşturma.

Sentaks Alanı:

- Kelimeleri birbirine bağlayan unsurlarla karşılaştırarak çözümleme;
- Kelimeleri her türlü metotla bağlayarak cümleler kurma;
- Sözlerin bağlanma türlerindeki farklılıkları şema ve tablo ile anlatma;
- Tamlamaları metin içinde tahlil etme ve tamlamaları kullanarak metin oluşturma;
- Tamlamaların, birleşik kelimelerin ve deyimlerin benzer ve farklı yönlerini karşılaştırarak çözümleme;
- İsim ve fiilden oluşan kelime öbeklerine gramer açısından tahlil yapma;
- İsim tamlamalarının bağlanma metotlarını açıklama ve isim tamlamalarından metin oluşturma;
- İsim tamlamalarında kullanılan kelime gruplarının birleşme yöntemlerini anlatma ve metin oluşturma;
- Takısız tamlamaları ve kelimelerin yerleşme kuralına göre ve edatlar sayesinde kurulan kelime gruplarını karşılaştırarak çözümleme ve metinler oluşturma;
- Öğrenme yollarını tablo veya şemalarla gösterme ve metin oluşturma;
- Cümlelerdeki tümlecin, zarf tümlecinin bağlantılarını metinden bulma ve bunları detaylı bir şekilde tahlil ederek metinler oluşturma;

Dil Kültürü:

- Dil kültürünün kaynağının, ulusun örf ve adetlerinde olduğuna dair tartışma düzenleme;
- Sözcüklerin anlamını kavrama, söz ustası olmanın anahtarını öğrenme, metinleri tahlil ederek anlatma ve metin oluşturma;

- Portre, manzara, tasvir etme, referans ve mektup türlerini kompozisyon şeklinde yazma;
- Diyalogu ve monologu yarışma ve oyun şeklinde yapma;
- Dilin tasvir etme kurallarını tahlil etme ve bunları metinde kullanma;
- Teşbih etmeyi öğrenmedir (Okıtuş Adıstemesi, 4-7).

Kazak dili 7. sınıf ders müfredatında derste işlenecek konu başlıkları, bu başlıklara ait alt başlıklar, saat, tarih, ders çeşidi ve yöntemi, kullanılacak araç-gereçler, öğrencilerin araştırma çalışmaları, ev ödevi ve kontrol etme planları ayrıntılı olarak verilmekte ve öğretmenlerin bu müfredata göre derslerini işlemeleri istenmektedir. Eğitim-öğretim yılı içerisinde dört dönem yer almakta ve bu dönemlerin tarihleri müfredat programında belirtilmektedir.

8. KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

Kılavuz kitapta, yöntemin Kazak dili öğretimi için çok önemli olduğu vurgulanmakta ve A. Baytursunov'un, yöntemin iyi ya da kötü olması uygulamaya bağlıdır, sözlerine yer verilmektedir.

Kılavuz kitapta, ünlü eğitimciler tarafından uygulanan yöntemlerin Kazak dili dersinde de kullanılmakta olduğu ifade edilmekte ve Kazak dili kitabında kullanılan bu yöntemlere ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Kılavuz kitapta, Kazak dili ders kitabında kullanılan yöntemler açık bir şekilde belirtilmektedir.

Bu yöntemler:

1. Öğretmenin konuşma ya da anlatma yöntemi;
2. İfade etme yöntemi;
3. Araç-gereçli yöntem;
4. Kitabı kullanma yöntemi;
5. Alıştırma yöntemi;
6. Kontrol yöntemi;
7. Tahlil yöntemi vs.

Yöntemi sadece öğrenciyle ilişkili olarak algılamak gerekmektedir. Yöntemin en önemli içeriği eğitim araştırmalarının özel bir dalı olmasıdır. Kazak dili öğretmen kılavuz kitabında, M. Okon'un eğitim-öğretim yöntemleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. R6prodüksiyon (bir sanat eserinin aslına uygun 6zg6n kopyası) ağırlıklı tanıtma g6revini sağlayan y6ntemler grubu,
2. 6ėrencilerin tek başlarına araştırma yapmasını sağlayan y6ntemler grubu, yani sorun 66zmeye y6nelik y6ntemler grubu. Bu y6ntem 66z6m esnasında 6ėrencilerin d6ř6nme yeteneklerinin gelişmesini sağlar,
3. 6ėrencilerin edeb6 ve duygu y6nlerini geliştiren y6ntemler grubu,
4. 6ėrencilerin 6ėrendikleri 6evreyi algılamaya y6nelik uygulamalı y6ntemler grubudur (Okıtuv Adistemesi, 33-34).

Kılavuz kitapta, bu eğitim-6ėretim y6ntemlerinin birbirlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğu, bu y6ntemlerin eğitim-6ėretim s6recinde birbirlerini tamamladığı, bu nedenle de bu y6ntemleri m6mk6n olduğunca birbirinden ayırmamak gerektiği ifade edilmektedir. 6rneğin g6zetme (kontrol) y6ntemi; 6ėretmen konuyu anlattığında da, alıştırmalar yaptırdığında da, başka y6ntemler kullandığında da daima yan yanadır.

Kazak T6rk6esi dil bilgisi 6ėretiminde yukarıda s6z edilen y6ntemlerden her biri i6in H. Argınov'un eseri olan Kazak dili sentaksını 6ėretme y6ntemleri esas alınmakta ve kısaca 6zerinde durulmaktadır. Tabii ki bu y6ntemlerin bir66ėu uzun zamandır bilinmektedir. Ama yine de 6ėretmenler arasından eğitim y6ntemlerini tam olarak bilmeyenler ve y6ntem ile 6slubu karıştıranlar olabileceği i6in kılavuz kitapta eğitim-6ėretim y6ntemleri 6zel olarak anlatılmakta ve aşağıdaki a6ıklamalara yer verilmektedir (Okıtuv Adistemesi, 34).

8. 1. G6ZETME Y6NTEMİ

Kılavuz kitapta 6ėrencilere Kazak dili grameri 6ėretiminde kaliteli eğitimi sağlayan eğitim-6ėretim y6ntemlerinin esas olanlarından birinin g6zetme y6ntemi olduğu s6ylenilmektedir. Bu y6ntemin 6neminin; 6ağdaş eğitim-6ėretimin yaşamla ilişkisini g6c6lendirmek ve 6ėrencilerin etkilerini artırmak olduğu belirtilmektedir. Dil bilgisi 6ėretiminde, g6zetme y6nteminden iyi bir netice elde etmek i6in 6ėretmen, 6ėrencileri kontrole hazırlamalıdır. 6ėrencileri kontrole hazırlama 6alışması kılavuz kitabında şu şekilde sıralanmıştır:

1. 6ėrencilerin fark edebileceği şeyleri anlayabilme ve ge6en konulardan teorik bilgi sahibi olma;
2. 6ėrencinin fark edebileceği bazı bilgileri 6nceden bildirme;

3. Öğrencinin neyi, niçin fark etmesi gerektiğini önceden söylemek.

Öğretmenin, eğitim-öğretimin bu yönteminde aşağıdaki talepleri de bilmesi gerektiğine değinilmiştir:

- Öğrencilerin neyi fark edeceklerini doğru bir şekilde anlatmak. Örneğin, öğretmen tahtaya yönelme ekiyle oluşturulan tamlamaya örnekler yazdığında bu tür tamlamanın hangi yapıda geleceğini öğrenciye söyler. Ya da öğretmen konunun şemasını veya tablosunu tahtaya astığında kırmızı kalemle yazılan objenin neyi gösterdiğini öğrencilerden fark etmesini ister.
- Gözetme yönteminde öğretmen, öğrencinin dikkatini anlatılacak olan konuya çeker; yani gözetmenin planını ve düzenini öğretir.
- Gözetmenin amacını ve faydasını anlatma. Örneğin öğretmen, tamlamaları hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde doğru kullanabilmek için tamlamaların anlam ve kalıplarının mutlaka bilinmesi gerektiğini anlatır.
- Öğretmen, öğrencilerin fark ettikleri şeylerden hangisinin ana unsur hangisinin ilave unsur olduğunu onlara anlatır.
- Fark edilen bilgileri doğru fikirlerle sonuçlandırır.
- Oluşturulan fikrin fark edilen bilgilerle kanıtlanmasını sağlar (Okıtu Adistemesi, 34-35).

Kazak dili dersinde kullanılan gözetme yönteminde dikkat edilmesi gereken noktalar şöyle belirlenmektedir:

1. Gözetme hem kısa süreli, hem de uzun süreli olur. Kısa süreli gözetme dersin her bölümünde yer alabilir. Uzun süreli gözetme yöntemi ise günümüz dil öğretiminde çok fazla kullanılmamaktadır.
2. Kazak dili grameri öğretiminde gözetmenin kısa süreli olması verimlidir.
3. Gözetmenin uzaması (3-4 saatte ancak bir nesneyi fark etmek) öğrenciyi bıktırır. Bundan dolayı başka derslerde onların gözetmeye istekleri olmaz.

Bu nedenlerden dolayı dil bilgisi öğretiminde gözetmenin kısa süreli olması çok önemlidir.

Bu taleplere uygun olarak kullanılan gözetme yönteminde; öğrencilerin grameri öğrenmeleri, gramer kurallarını anlayarak fikir sunmaları, kuralları

bilgileriyle kanıtlamaları, bilgileri akıllarında tutarak daha da aktif olmaları ve öğretmenin yardımını beklemeden çalışma yeteneklerinin gelişmesi hedeflenir.

8. 2. ÖĞRETMENİN DERS MATERYALLERİNİ ANLATMA YÖNTEMİ

Kazak dili dersinde öğretilenlerin hepsi öğrencilerin gözetmeleriyle öğrenilmez. Bu yüzden bazı teorik bilgilerin öğretimi, öğretmenin anlatımıyla gerçekleşir.

Öğretmenin, Kazak dil bilgisi konularını anlatması; onun kavramları ile kurallarını mantık kanunları çerçevesinde bilimsel ve belli bir düzenle öğrencilere anlatması demektir.

Anlatımın kendisine özgü özelliği kanıtlanabilir olmasıdır. Öğretmenin anlatımında süreklilik, derin düşünme, sonuçlandırma ve kanıtlama gibi davranışlar yer almaktadır.

Bilgileri anlatma tek yönlü olmayıp çeşitlenmektedir. Kılavuz kitapta esas olan anlatma yönteminin hususları şu şekilde belirtilmiştir:

1. Program ve ders kitabında verilen bilgileri tam olarak anlatmak. Anlatmanın bu türünü her öğretmen eskiden beri uygulamaktadır.
2. Ders kitabı ve müfredat programında gösterilen materyallerin en önemli kısmını sadece öğretmen anlatmaktadır. Bu şekilde yapılan anlatımda materyallerin özünü öğretmen anlatmakta olup kalan kısımları ise öğrenciler öğretmenlerinin yardımıyla kendileri kavramaktadır. Örneğin, öğretmen tamlama, deyim ve birleşik kelimeleri karşılaştırarak onların arasındaki farklılıkları söylemekte, ortak yönlerini ise tablo ve şemalara bakarak öğrencilerin kendi başlarına bulmalarını istemektedir.
3. Yön verme. Öğretmenler öğrencileri sadece yönlendirmektedir. Öğrenciler, materyalleri kullanarak konuyu kendisi anlayıp kavramaktadır. Örneğin isimlerin çeşitleri için hazırlanan tablo ve çizelgeye bakarak isimlerin hangi yollarla yapıldığı talep edilmektedir. Öğrenciler, materyallere dayanarak kendi bildiklerini anlatmakta; öğretmenler ise öğrencilerin anlattıklarını bir sisteme koymaktadır.
4. Öğrencilerin konuları kendi kendine anlaması veya anlatması. Öğretmen işlenecek konuyu söylemekte ve konunun materyalini tahtaya asmaktadır. Daha sonra öğrenciler, bu materyale dikkat ederek öğretmenden hiç bir

yardımlı almadan kendileri o konu hakkında konuşmaktadır. Yani öğretmen dinlemekte, öğrenciler materyalden kendi anladıklarını anlatmaktadırlar (Okıtuş Adıstemesi, 36-37).

8. 3. HİKÂYE YÖNTEMİ

Kılavuz kitapta bu yöntemin eski zamanlardan bu yana kullanılan bir eğitim-öğretim yöntemi olduğundan söz edilmekte ve bu yöntemde öğretmenin sınıfa yardımcı sorular yöneltmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu yöntemde öğrenciler, öğretmenin sorduğu sorulara cevap vermektedirler. Soruların her zaman öğretmen tarafından sorulmadığı bu yöntemde, öğrenciler de sorular sorabilmekte ve bu sorular öğrencilerin aktif bir şekilde derse katılmalarını sağlamaktadır. Hikâye yönteminin önemi aşağıdaki maddelerde belirtilmektedir:

1. Hikâye yöntemi öğrencilere dil konularını doğru tahlil etmeyi ve onların kendilerine has özelliklerini akıllarında tutmayı öğretir.

2. Hikâye yöntemi öğrencilerin tahlil ettikleri bilgiyi toplayarak doğru sonuçlandırma yapmalarını öğretir.

3. Hikâye yöntemi öğrencilerin birlikte çalışmalarını öğretir.

4. Hikâye yöntemi öğrencilerin düşünme gücünü, zekililiğini ve hayal gücünü artırır.

5. Hikâye yöntemi, her öğrencinin konuları ne kadar bildiğini fark etmesini sağlar (Okıtuş Adıstemesi, 37-38).

Kazak dili dersinde gramer ağırlıklı bilgi öğretmede kullanılan hikâye yöntemi üç türlü olarak belirtilmiştir:

1. Haber veren hikâye yöntemi: Haber veren hikâye yöntemi, öğrencilerin önceden bildiklerine ve deneyimlerine dayanarak öğretmenin soru-cevap vasıtasıyla yeni konuyu anlatmasıdır.

2. Sezgisel hikâye yöntemi: Sezgisel hikâye yöntemi, soru-cevap vasıtasıyla öğrencilerin yeni konuyu kendi kendilerine anlamalarını sağlar. Örneğin sezgisel bir konuşmada öğrenciler; deyimlerle tamlamaları karşılaştırarak bu tamlamaların özelliklerini öğrenir ve konuyu sonuçlandırır.

3. Hatırlatan hikâye yöntemi: Hatırlatan hikâye yöntemi; öğrencilerin dil bilgisi konusunda önceden bildiklerini tekrarlama ve derleme vasıtasıyla bir düzene koyması ve onları uygulamasıdır.

Hikâye yönteminin neticeli olması öğretmene ve onun sorduğu sorulara bağlıdır.

Kılavuz kitapta, Kazak dilini hikâye yöntemiyle öğreten öğretmenlerin H. Argımov'un ifadelerini bilmelerinin şart olduğu belirtilmekte ve bu ifadeler şöyle sıralanmaktadır:

1. Hikâye yönteminde öğretmen az, öğrenci çok konuşmalıdır.
2. Sorular, önce sınıfın tamamına sorulmalıdır. Daha sonra kısa bir aradan sonra ona cevap verecek öğrencilerin adı soyadı söylenmelidir. Böylece öğrencilerin aktif ve sorumlu olmaları sağlanmalıdır.
3. Sorulan sorular net olmalıdır.
4. Zor sorular iki defa sorulmalı, böylece zor soruların öğrenciler tarafından anlaşılması sağlanmalıdır.
5. Öğrencilerin, sorulan sorulara hem kısa hem de uzun cevap vermeleri talebinde bulunulmalıdır.
6. Öğretmenin sorularını cevaplamaya bütün öğrenciler katılmalıdır.
7. Öğretmen; öğrencilerin cevabını ancak sonuna kadar dinledikten sonra cevabı kabul etmeli ya da tamamlamalıdır.
8. Bir öğrencinin ders anlatmasına çok uzun zaman verilmemelidir. Çünkü çok sorulan sorulardan öğrenci de bıkar. Bundan dolayı öğrenci sınıfça çalışmadan uzaklaşır.
9. Öğrenciye kartlar kullanarak da sorular sorulmalıdır.
10. Öğretmenin izniyle cevap vermekte olan öğrenciye, arkadaşlarının da soru sorması istenilmelidir.
11. Öğrencilerden cevabın sonuçlandırılmış ve edebî olması talep edilmelidir.
12. Öğrencinin cevap verirken kitaba bakmadığını ve başkalarının yardımını almadığı gözlemlenmelidir. Başka bir deyişle, her öğrenci bildiğini kendi ifadesiyle izah etmelidir. Bu yöntemin yeni konu anlatımında, tekrarında ve pekiştirilmesinde de yararı vardır. Kılavuz kitapta bu maddelere ilave olarak bazı bilgilere de değinilmiştir:

- Hikâye yöntemi bazen tartışma yöntemiyle değiştirilebilir. Tartışma yapmak için öğretmen, öğrencilerin seviyesini belirlemeli ve onların seviyelerine uygun olan konuları önceden hazırlayıp sunmalıdır.
- Öğrenciler, sorulara grup hâlinde çözüm bulmalı ve bu sorulara kanıtlarla cevap vermelidirler. Ama aktif olan ve aktif olmayan öğrenciler aynı grupta bulunmamalıdır. Çünkü aktif olanlar başkalarının fikirlerini dinlemeyerek sınıfta fazladan gürültü ortaya çıkarabilirler. Bundan dolayı tartışmada öğretmen, öğrencilerin seviyelerini dikkate almalıdır (Okutuv Adistemesi, 38-39).

8. 4. ALIŞTIRMALARLA İLGİLİ YÖNTEM

Kazak dili gramer öğretiminde alıştırma yönteminin önemi çok büyüktür. Öğretmen; konuları ders kitabına ve müfredatına ne kadar uygun bir şekilde anlatırsa anlatsın -hatta zor bir konuyu öğrencilere verimli bir şekilde anlatabilsin- alıştırma yöntemini uygulamadıkça anlatılanlar uzun zaman geçmeden unutulup gidecektir. Bu sebeple öğretmen; öğrencilerine dil derslerinde şuurlu, derin, kalıcı ve de güçlü bir eğitim vermek istiyorsa alıştırma çalışmalarını mutlaka uygulamalıdır. Alıştırma yöntemiyle öğrencilerin çalışma alışkanlıkları pekiştirilmekte ve eğitim-öğretimde konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır.

Kazak dili dersi için öğrencilerin çalışmalarını pekiştirmek için uygulanan alıştırmaların türleri çoktur. Bu yüzden öğretmenin alıştırmalarla ilgili bilmeleri gereken bilgiler maddeler hâlinde şu şekilde belirtilmiştir:

1. Öğrenciler, belli bir alıştırmayı yapmak için bu alıştırmayı yapabilecek bilgiye sahip olmalıdır.
2. Öğrenciler, alıştırmayı niçin yaptıklarını ve alıştırmanın yararını anlayınca konuyu bilinçli bir şekilde kullanır. Ancak bilinçli yapılan alıştırmalar dil bilgisinden gerekenleri elde etmeye yardım eder.
3. Alıştırmalar öğrencilerin isteklerini ve heveslerini artırmalıdır.
4. Alıştırmalar öğrencilerin dikkatini çekmelidir.
5. Alıştırmalar rastgele değil, belli bir düzene göre yapılmalıdır.
6. Alıştırmalar çok çeşitli olmalıdır.
7. Alıştırmalar sadece yeni öğrenilen konulardan ibaret olmamalı, bunun yanısıra önceden geçen konuları da içermelidir.

8. Alıştırmalar öğrencilerin uzun zamanlarını almamalıdır.
9. Kompozisyon şeklindeki alıştırmalar mümkün olduğunca çok olmalıdır.
10. Her alıştırma, öğrenci emeğinin neticesini göstermelidir.

Alıştırmalar bu taleplere uygun oldukça öğrencilerin okuma ve öğrenme alışkanlıkları pekişir (Okıtuş Adıstemesi, 40).

8. 5. KİTAPLA ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Kitapla çalışma yöntemi Kazak dili dersinin her bölümünde uygulanır. Çünkü öğrenciler, ana dillerindeki değişimleri ve gelişimleri sadece öğretmenin sözüyle öğrenmeyip diğer başka yöntemleri kullanarak da öğrenirler.

Öğrencilerin Kazak dili konularını algılamaları için ders kitabının, ek okuma malzemelerinin, dergilerin ve gazetelerin önemi oldukça büyüktür. Öğretmenin kitaba dayalı olarak ders anlatması ve alıştırmaları yaptırması istenilen başarıyı getirir. Bu nedenle kılavuz kitapta; öğretmenin, öğrencilerden kitaptan yararlanmaları gerektiği hususunu sürekli hatırlatması istenilmektedir.

Öğretmen, önce konuyu anlatır, sonrasında öğrencilerin sorularını cevaplandırır daha sonra ise işlenen konuyu ders kitabından okutur. Böyle durumlarda çoğunlukla sadece kuralların okutulmasıyla yetinilir; bazen de kuralların açıklamalarına değinilir. Bundan sonra öğretmen yeni konuyla ilgili soruları cevaplandırır. Çoğunlukla sorular, alıştırmalar sonrasında sorulur. Yeni konuyu pekiştirmek için alıştırmalar, çalışma kitabından da ek malzemelerden de alınabilir. Bu öğretmenin isteğine bağlıdır.

Kazak dili kitabı bazı durumlarda (işlenecek konu kolaysa ya da önceden işlenen konuya benziyorsa) yeni konu anlatımından önce kullanılabilir. Öğretmenin gösterdiklerini öğrenciler kendileri okur ve yeni konuyu kendileri öğrenirler. Öğretmenler, bazen dersin başında öğrencilere ek malzemelerden kolay olan bazı alıştırmalar yaptırarak onların yeni konuyu algılamaları için hazırlık yapar ve konunun temelini atarlar.

Ders kitabı ve ek materyallerin öğrencilerin evde çalışmaları için yardımcı ve önemi büyüktür. Yine de öğrencilerin ders kitabına fazla bağlı kalmamaları için onlara kompozisyon şeklinde çalışmalar da yaptırılmaktadır. Öncelikle öğrenci, kitaptan okuduğu kuralı tahlil ederek kendi örneğiyle kanıtlayabilmelidir. Ondan

sonra öğrencilere hikâye, roman, gazete ve dergiler okutarak işlenen konularla ilgili hem sözlü hem de yazılı tahliller yaptırılır. Bu tür alıştırmalar ders esnasında da uygulanabilir.

Ders kitabını ve başka eğitim-öğretim malzemelerini elverişli olarak kullanmak; öğrencilerin Kazak dilinden bilinçli bir eğitim almalarında ve öğrenme isteklerini pekiştirmede çok önemlidir. (Okıtuş Adistemesi, 40-42). Kısaca ders kitabını ve ek malzemelerini dersin amacına uygun olarak kullanmak eğitim-öğretim için çok faydalıdır.

8. 6. DİL BİLGİSİNE DAYALI İNCELEME (TAHLİL) YÖNTEMİ

Kılavuz kitapta, dil bilgisine dayalı inceleme yönteminin, Kazak diline uygun olan eğitim-öğretim yöntemlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Eğitim-öğretimin bu türü, öğrencilerin Kazak dilini öğrenmesinde çok sık kullanılmaktadır.

Kazak dilinde tahlil yapmanın türleri şunlardır: ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle tahlili ve kelime tahlilidir.

Morfoloji öğretiminde çoğunlukla ses ve şekil tahlili yapılır. Cümle tahlili öğretiminde ise çoğunlukla şekil ve cümle tahlili yapılır. Ses tahlilindeyse dikte, özet ve kompozisyon yazımı yaptırılır. Bu türlerin öncesi ya da sonrası öğretmenin uygun gördüğü anda gerçekleşir.

Kazak dili grameri öğretiminde tahlil hem sözlü, hem de yazılı olarak yapılır. Önemli olan yapılan tahlilin uzun sürmemesidir.

Tahlil hiçbir zaman rastgele yapılmaz. Tahlil, ancak belli bir düzenle dersin amacına uygun olarak yapılır.

Vakit kaybı olmaması için gramer öğretiminde çoğunlukla tahlilin detaylı olmamasında yarar vardır. Ancak tekrarlama derslerinde tahlilin bütün türleri yapılır. Bu yöntem ses, şekil ve cümle bilgisi eğitimini alan öğrencilerin hatırlamalarını ve konuları kolayca algılamalarını sağlamaktadır.

Öğrenciler ilkokuldan itibaren tahlil yapmayı öğrenirler. Kılavuz kitapta bu nedenle öğretmenin, tahlili öğrencilerin kendi kendilerine yapmalarının talep edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Örneğin, *yazarlamızdan* sözünü tahlil ederken bu nasıl bir söz; kök mü, gövde mi, kaç morfemden oluşmaktadır, diye detaylara inerek vakit kaybı olmaması için sadece öğrencilerden bu sözü anlamına ve yapısına göre tahlil etmeleri istenmektedir. Bundan sonra öğrenciler ilave sorular sormadan

kelimeleri kendileri tahlil etmelidirler. Böylece öğrenciler çok vakit kaybetmeden, tahlili kendileri de yapabilirler.

Kazak dili gramer eğitiminde açıklamalı yazma uygulanmaktadır. Bu incelemenin bir türü olarak kabul edilebilir. Çünkü bunlar birbirleriyle alakalıdır. Açıklamalı yazmanın tam ve tam olmayan şekilleri vardır. Açıklamalı yazmanın tam şeklinde öğrenci, yazdığı cümlede tahlilin bütün türlerini yapar. Aynı zamanda öğrenci, her sözün nasıl yazıldığını ve cümledeki noktalama işaretlerinin ne durumda kullanılmalrı gerektiğini anlar. Tam olmayan şeklinde ise cümle, öğretmenin isteğine göre açıklanır (Okıtuş Adıstemesi, 42-44).

8. 7. KENDİ KENDİNE ARAŞTIRMA YAPMA YÖNTEMİ

Kendi kendine araştırarak eğitim-öğretim yapma türü kılavuz kitapta aşğıdaki yöntemlerle verilmekte ve bu yöntemlerin açıklamaları yapılmaktadır:

1. Geleneksel sorun çözme yöntemi;
2. Tesadüf yöntemi;
3. Durum yöntemi;
4. Öğretici oyunlar yöntemi;
5. Öğrencilerin ders verebilme yöntemi;
6. Bulgu yöntemi.

8. 7. 1. Geleneksel Sorun Çözme Yöntemi

Geleneksel sorun çözme yöntemin özelliğı eğitimden ziyade öğrencilerin çalışmasına büyük önem vermesidir. Bu yöntemde dikkat edilmesi gereken hususlar şöyle belirtilmiştir:

1. Öğretmenin sorunlu bir durum oluşturması;
2. Sorunu düzenli bir şekilde tanıtmaya ve onun tahminî çözümünü sunması;
3. Çözümleri kontrol etmesi;
4. Elde edilen çözümler ve sonuçları ortaya koyarak onların kullanılma yerlerini belirlemesidir (Okıtuş Adıstemesi, 45).

8. 7. 2. Tesadüf Yöntemi

Tesadüf yönteminde öğrencilere belirli içerikte bilgiler verilir ve öğrencilerden bu bilgilerin nedenini tespit etmeleri istenir. Tespit sırasında öğrencilerin zihninde çeşitli sorular oluşur. Oluşan bu sorulara öğretmen cevap verir.

Öğretmen ile öğrencilerin birlikte gerçekleştirdikleri çalışma esnasında dersin konusunda tesadüfen, yani belli bir neticenin çıkış kaynağı incelenerek ana fikirler tespit edilir. Çözüm birkaç tane olabilir; ama öğrencilerin birlikte inceleme ve ortak kararları neticesinde bu çözümlerden bir tanesi seçilir. Burada öğrencilerin sadece algılamaları önemli olmayıp bunun yanısıra öğretmenin katılımı da önemlidir. Öğrencilerin topladıkları sorulara öğretmen cevap vererek onları doğruya yönlendirir (Okıtuv Adistemese, 45).

8. 7. 3. Durum Yöntemi

Durum yöntemi yukarıda söz edilen tesadüf yöntemine çok benzemektedir. Burada öğretmen belli durumlar oluşturarak öğrencilerden çözümünü bulmalarını ister. Öğrenciler çözümlerden en doğrusunu seçmelidir. Örneğin, tamlama ve birleşik kelimelerin özelliklerini tespit etmek için bu yöntemin önemi oldukça büyüktür (Okıtuv Adistemese, 45).

8. 7. 4. Öğretici Oyunlar Yöntemi

Öğrencilerin ortak özelliği olan oyun unsurlarının kullanımıyla nitelendirilen bu yöntemin çeşitleri epeyce çoktur. Oyun, öğrencilerin ilhamına dayanarak onların hislerini geliştiren ve davranış düzeni oluşturan eğitim-öğretim yöntemidir. Ders esnasında oynanan oyunda, öğrencilerin konuyu algılama isteklerinin yarışma ve rekabet türünde geliştirilmesi hedeflenir. Örneğin, “kelime kaybetme”, “ek arama”, “metni düzeltme” ve “kelime çiftini bulma” gibi oyun çeşitleri bulunmakta ve bu oyunlar kitapta uygulanmaktadır (Okıtuv Adistemese, 45-45).

8. 7. 5. Öğrencilere Kısa Süreli Ders Verdirme Yöntemi

Bu yöntem; başarılı öğrencilerin teorik düşüncelerini geliştirmek için uygulanır. Amacı, öğrencinin; konunun ana unsurlarını öğrenmesi, onu sınıf arkadaşlarına uygun bir şekilde anlatması ve anlatacağı konunun iletilme yöntemlerini bulmasıdır. Örneğin, sayı sıfatının hâl eklerini almasını bir konu olarak

belirleyen öğretmen, ders sonunda öğrencilerden bu durumu kısaca anlatmalarını ister. Arkadaşlarının seviyesini iyi bilen öğrenci-öğretmen “nasıl anlatırsam konuyu kavrayabilirim” diye düşünür. Böyle bir ders 15-20 dakikayı geçmemelidir. Kısa ders anlatımı öğrencilerin düşünmesini ve fikir üretmelerini pekiştirir (Okıtuş Adıstemesi, 46).

8. 7. 6. Bulgu Yöntemi

Öğrencinin bir şeyi tanıma ve öğrenme isteğini pekiştirme amacıyla ders anlatımında bulgu yöntemi uygulanır. Bulgu yönteminde öğrenci konuyu kendiliğinden anlar ve çözümler. Burada konuyu öğretmede öğrencinin isteğine yönelik bir amaç ön plandadır. Örneğin, dil bilgisi kurallarını öğrenci kendi fikrinde sonuçlandırır. Öğretmen böyle bir yöntemle önceden plan yapar ve şu hususları hedefler:

- Konu anlatımını kısaltarak her öğrencinin algılamasını ve zihnine uygun olan yolların saptanmasını belirlemektedir.
- Öğrenilmesi gereken konuların esas unsurlarını öğrencilerin kendilerinin çözebilmesini sağlamaktadır.
- Öğretmen, alıştırmaların çözümünü öğrenciye buldurtarak onların düşünme yetisini geliştirmektedir.
- Öğrencinin davranışı organize edildiğinde eğitim-öğretim verimli olmadığı için öğretmen, bu noktalara dikkat etmektedir (Okıtuş Adıstemesi, 46-47).

9. YEDİNCİ SINIF PROGRAMINDAKİ FİİL KİPLERİ VE ÖĞRETİMİ

I. Dersin Türü: Karışık ders.

II. Derste Uygulanacak Yöntem: Anlatma, konuşma.

Dersin Konusu: Fiil kipleri.

Dersin Amacı: Fiilin, diğer kelime gruplarından farklı olan kipleri hakkında bilgi verme.

Geliştirme Amacı: Öğrencilere fiil türlerinin birbirleriyle bağlı olduklarını ve onların arasındaki ilmî bağlantıyı kendilerinin fark etmelerini sağlamak ve öğrencileri öğrendikleri konular hakkındaki görüşlerini anlatabilecek hâle getirmek.

Eğitici Amacı: Fiil kiplerini günlük yaşamda kavratarak uygulatmak ve bağ kurarak konuşmayı öğretmek.

Dersin Araç-Gereçleri: Fiil kipleri tablosu, eğitici kartlar.

III. Dersin Yapısı.

1. Dersin Konusunu ve Amacını Belirleme.

2. Konular Arasındaki Bağı Dikkate Alarak İşlenilen Konuları Tekrarlama. Soru-cevapla işlenilen konular tekrarlanır. Fiillerin kullanımı ve anlamı bakımından geniş bir alana sahip kelime grupları olduğu vurgulanır.

3. Yeni Konu İçiriğini Tanıtma: Öğretmen, ğrencilere yeni konunun içeriğini tanıtır.

Öğretmen: Kazak dili dersinde fiilin anlamını ve önemini fark etmişsinizdir. Fiillerin sadece hareket adını bildirmediğini, bunun yanısıra onun zamanını ve şahsını da bildirdiğini önceki derslerde gördünüz.

Öğretmen, bugün fiilin bir başka özelliği olan kipleri öğreneceksiniz, der. Bir iş, hareket, oluş bildirdiği ve anlatanın fikriyle ya da fikrin gerçekteşmesiyle alakalı olduğu hatırlatılır. Örneğin, 3. tablodaki cümleleri okuyalım:

1. Akıl azmaz, bilim eskimez.
2. ğd anlayana söyle, aklı yaşatana söyle.
3. Hızlı davransan tozlanmazsın.

Bu örneklerde **azmayacak**, **eskimeyecek**, **söyle**, **davransan** sözcükleri sadece hareketi bildirmemektedir, bunun yanısıra şart, emir ve zamanı da bildirmektedir.

Tablo 3: *Fiil Kipleri Hakkında rnek Cümleler*

Fiil kipleri hakkında
1. <i>Ağıl azbaydı, bilim tozbaydı.</i> Akıl azmayacak , bilim eskimeyecek .
2. <i>ğitti uđđanga ayt, ağıldı juđđanga ayt.</i> ğd anlayana söyle , aklı yaşatana söyle.
3. <i>řappañ jrseñ, řañ juğpas.</i> Hızlı davransan tozlanmazsın.
4. <i>Menñ oğığım keledi, onñ aytđısı keledi.</i> Ben okuyayım . O söyleye .

Bazen konuşmacının ya da dinleyicinin hareketi gerçekleştirme isteğini de gösterir. Ben okuyayım, o söylemek istiyor, gideyim örneklerinde istek vardır.

IV. Yeni Konunun Önemli Hususlarını Belirtme: Öğretmen, yeni konunun önemli noktalarını öğrencilerine anlatmaktadır.

Öğretmen: Çocuklar, siz tablodaki örnekleri okudunuz ve örneklerdeki fiillerin anlamıyla gramer açısından belirttiği ifadeleri fark ettiniz. Bu tablodaki cümlelerde kullanılan fiiller hakkında fikirlerinizi söyleyin bakalım.

Öğrenciler: Birinci cümledeki **azmayacak, eskimeyecek** gelecek zamanı bildirir ve onların gerçekleşmeleri konuşmacı tarafından kesin olarak ifade edilmiştir.

Öğretmen: Haklısınız çocuklar, bu cümlede hareketin, işin ve oluşun gelecek zamanda gerçekleşeceği açık ve net belirtilmiştir, bu yüzden bu fiillere haber kipleri diyoruz. İkinci cümledeki fiil hakkında ne dersiniz?

Öğrenciler: İkinci cümledeki **söyle** fiili, emir ifadesinde gerçekleşmesini talep etmektedir.

Öğretmen: Bundan dolayı bu kipe ne deriz?

Öğrenciler: Emir kipi diyoruz.

Öğretmen: Üçüncü cümledeki **davransan** fiili şart anlamındadır. Bu yüzden şart kipindedir.

Öğretmen: Dördüncü cümledeki **okuyayım, söyleye** fiilleri konuşmacının ve başkalarının fikrini ve isteğini bildirmektedir. Böyle fiillerin kiplerine de deriz?

Öğrenciler: İstek kipi.

Öğretmen: İstek kipi nasıl yapılır?

Öğrenciler: Fiil köküne *-a, -e* eki eklenerek yapılır.

Öğretmen: Fiil kipi hakkında görüşlerinizi bildirebilir misiniz?

Öğrenciler: Fiil kipleri belli gramer unsurlarıyla yapılır. Hareketin belli bir dönemde gerçekleşmesini açıkça belirtir. Bazen hareketin gerçekleşmesinde konuşmacının dilek ve isteği de belirtilir.

Öğretmen: Doğru söylüyorsunuz çocuklar, şimdi söyleyin buna göre fiil kiplerinin kaç çeşidi vardır?

Öğrenciler: Fiil kiplerinin dört çeşidi vardır. Haber kipi, dilek-şart kipi, istek kipi ve emir kipi.

V. Yeni Konunun Önemli Unsurlarını ve Özelliklerini Kanıtlama: Öğretmen; eğitici malzemelerle, kitapla çalışmayla ve çeşitli alıştırmalarla öğrencilere yeni konunun önemli unsurlarını ispatlamaktadır.

VI. Mantık Yürüterek Neticelendirme: Öğretmen, öğrencilerin mantık yürüterek konuyu anlamalarını sağlamaktadır.

Öğretmen: Çocuklar, fiil kipi ne demek? Kim anlatır?

Öğrenciler: Konuşmacının sözü ile hareketin gerçekleşmesini belirterek belli gramer unsurlarıyla yapılan fiile kip diyoruz.

Öğretmen: Kip çeşitlerini söyleyin.

Öğrenci: Haber, emir, dilek-şart ve istek kipi olarak dörde ayrılır.

VII. Yararlanma. Öğrencilere kendilerinin yapacağı her türlü alıştırmaları yaptırma. Fiil kiplerinin yapısını tahlil etme.

VIII. Ev Ödevi: Okumakta oldukları hikâyeden dört fiil çıkartarak cümle içerisinde gördükleri kiplerle bunları kullanmalıdırlar.

Tablo 4: Kip Çeşitleri, Yapısı ve Örnekleri

Kip çeşitleri	Yapısı	Örnekler
1. Bildirme kipi:	Hareketin ve fiilin kimin tarafından yapıldığı ve gerçekleşme zamanı belli olur.	Otur-mun , (otur-uyorum) <i>al-dı</i> , (al-dı), <i>kel-ersizder</i> (gel-irsiniz)
2. Emir kipi:	Daima 2. ve 3. şahısta kullanılır.	Otur , (otur), <i>ayt</i> (söyle), <i>Ayt-sın</i> (söyle-sin)
3. Dilek-şart kipi:	-sa, -se ekleriyle yapılır.	Otur-sa (otur-sa), <i>bol-sa</i> (ol-sa), <i>ayt-sa</i> (söyle-se).
4. İstek kipi:	-kı, -ki, -ği, -gi ekleriyle; -a, -e eklerine igi edi eklenerek yapılır; -kay, -key, -ğay, -	Oturğım keledi (oturmak istiyorum). <i>Barsa igi edi</i> (gitse iyi olurdu).

	geyekleriyle yapılır.	<i>Bilgey</i> (bilse, bilecek).
--	-----------------------	---------------------------------

(Okıtuş Adıstemesi, 65-69).

9. 1. EMİR KİPİ ÖĞRETİMİ

I. Dersin Türü: Karışık ders.

II. Dersin Konusu: Emir kipi.

Dersin Amacı: Emir kipinin kendisine has özelliklerini kavratma.

Dersin Eğitici Amacı: Fiil türlerini kullanmayı öğretme, gramer unsurlarının anlamını kavratma ve düzgün bir şekilde kullanılmasını sağlama.

Dersin Araç-Gereçleri: Emir kipi çekimine örnekler, tablolar ve kartlar.

III. Dersin İşlenişi.

1. Dersin Konusu İle Amacı.

2. İşlenen Konuları, Fiil Kiplerini Tekrarlama ve Konular Arasında Bağlantı Kurmak.

3. Yeni Konu Anlatımı: Öğretmen, yeni konuyu öğrencilere anlatır.

Öğretmen: Emir kipi 2. ya da 3. şahısta talep etme ve buyruk verme ifadesinde kullanılır. 1. şahısta ise sadece istek anlamında kullanılır. Örneğin, 1. şahısta – ben söyleyeyim, 2. şahısta – sen söyle, 3. şahısta – o söylesin.

4. Dersin Önemli Hususları: Öğretmen; öğrencilere dersin önemli hususlarını anlatır.

Öğretmen: Fiilin başka kiplerine göre emir kipinin kendine has özellikleri vardır. Emir kipinin özelliklerinden söz edelim. Tahtadaki tabloya bakın.

Tablo 5: Emir Kipi Çekimi ve Örnekleri

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Aytayın</i> (Söyleyeyim, gideyim)	<i>Aytayık</i> (Söyleyelim, gidelim)
II	<i>Ayt, aytıñız</i> (Söyle-, git-)	<i>Aytıñdar, aytıñızdar</i> (Söyleyin, gidin)
III	<i>Aytsın</i> (Söylesin, gitsin)	<i>Aytsın</i> (Söylesin, gitsin)

Öğretmen: Tablodaki fiillerin çekimini anlatınız.

Öğrenciler: Üç şahısta çekimlenmiştir.

Öğretmen: Okuyunuz.

Öğrenci tablodaki örnekleri okur.

Öğretmen: Çocuklar, bu şekilde çekimlenmesi emir kipinin başlıca özelliğidir. 2. şahıstaki söyle-, git- fiillerinden sonra neden çizgi koyulmuştur?

Öğrenci: Çünkü 2. şahsın eki yoktur, o yüzden onu belli etmek için çizgi koyulmuştur, yani fiil kök hâlinde kullanılır.

Öğretmen: Doğru söylüyorsunuz, bu da emir kipinin özelliklerindedir. 2. şahıs hakkında ne diyebilirsiniz?

Öğrenci: 2. çoğul şahısta *-in, -in* eklerine *-dar, -der (-lar/-ler)* çokluk eki eklenir.

Öğretmen: 2. çoğul nezaket çekimi nasıl yapılır?

Öğrenci: Fiil köküne *-ınız, -iniz* eki eklenerek yapılır. Örneğin, söyleyiniz, gidiniz, kalmayınız, çokluk şekli **söyleñizder, barñızdar** olur.

Öğretmen: Emir kipinin 3. şahsı hakkında ne diyebilirsiniz?

Öğrenci: Emir kipinde 3. şahsın tekil ve çoğul şekli de *-sin, -sin* ekleriyle yapılır.

Öğretmen: Doğru söylüyorsunuz, bu söylediklerinizin tümü emir kipinin yapısı ya da önemli hususlarındandır. Çocuklar, insan kendi kendine emrederek bir işin gerçekleştirilmesini de teşvik edebilir. Öyle değil mi? Tablodaki örneklere göz atın. Örneklerle nasıl anlatılmış?

Öğrenci: Emir kipinin 1. tekilde *-ayın, -eyin (-a /-e)* ekleri, 1. çoğulda ise *-ayık, -eyik* ekleri kullanılır. Yani, tekil *alayın* (alayım), çoğul *alayık* (alalım) şeklindedir.

Öğretmen: Emir kipinde bazen *-şı/-şi* ekleri de kullanılır. Örneğin, **barsanşı** (gitsene).

5. Dersin Özelliklerini Kanıtlama (Karşılaştırma, Bağ Kurma): Tabloya bakarak öğrenciler emir kipinin çekimini öğrenirler.

6. Kitap, Eğitici Malzemeler, Teknik Cihazlar ve Kartlar Aracılığıyla Çalışma: Kitap, eğitici malzemeler, teknik cihazlar ve kartlar aracılığıyla emir kipi çekimiyle ilgili olan alıştırmalar yaptırılır. Çocuklara emir kipi çekimi verilir, bunu

bir öğrenci tepegözle gösterirken diğer öğrenciler hep birlikte izlediklerini söylerler. Öğrenciler kitapta yer alan insanlık hakkındaki metni okurlar ve emir kipinde kullanılan atasözlerini incelerler.

7. Değerlendirme ve Sonuç: Öğrenilenler değerlendirilir ve sonuçlandırılır.

Öğretmen: Çocuklar, emir kipi ne demek?

Öğrenci: Çoğunlukla 2. ve 3. şahıslara yönelik, hareketin yapılmasını talep etme anlamındaki fiil kipidir.

Öğretmen: Bu kuralı birkaç defa tekrarlayın.

Öğrenciler hep birlikte ya da tek tek bu kuralı tekrarlar.

8. Yararlanma: Öğrencilere yazma çalışmaları yaptırma ve öğrencilerin birbirlerini ve kendilerini kontrol etmesi. Bunun için öğretmen sınıf, sıra, grup ya da bireysel çalışmalar için öğrencilere alıştırmalar verir. Dağıtılmalı kartlar ve resimler, türüne göre kullanılır. Öğrencilerin beyinlerini harekete geçirmek için bu konuyla ilgili dil bilgisi oyunları oynanır.

Öğretmen kaleydoskop (çiçek dürbünü) kullanır ve orada yazılı olan sözleri okur. Öğrenciler de o sözleri kullanarak cümleler kurar. Örneğin; hıyanet, hırsızlık, adam, yalan, söyle, anne, büyük vb. bazı sözler okunur. Öğrenciler bu sözleri emir kipinde olan fiillerle birlikte cümle içinde kullanırlar. Mesela: hırsızlık yapma, yalan söyleme, anneni üzme, büyüklere saygılı ol gibi örnekler olmalıdır.

Bundan sonra “Kim Biliyor?” adlı oyun sözlü olarak oynanır.

Öğretmen: Çocuklar, siz kaleydoskop aracılığıyla insanlık konusunda belli başlı kuralları yazdınız. Bu gibi konularda bizlere eserlerinde öğütte bulunan şair ve yazarları biliyor musunuz? Düşünün biraz. Onların şiirlerini ve eserlerini söyleyin bakalım. (1-2 dakika verilir.)

Öğrenci: Buhar Jıraw, Mahambet, Abay Ұнанбайев, Gabit Musırepov, Bawırjan Momuşoğlu gibi şair ve yazarlarımız gelecek nesle, yani bizlere öğüt verici çok eserler bırakmıştır. Sadece bir Abay’ın ne kadar eseri vardır? “İlim Bulmadan Övünme”, “Kabiliyetin Varsa Hareket Et” adlı şiirleri baştan sona kadar istek ve emirlerden oluşmuştur diyebilirim.

Öğretmen öğrenciyi över.

Öğretmen: Abay’ın bu şiirlerini kim ezbere biliyor?

Öğrenci: *Sen de kerpiçsin dünyaya, gediğini bul olsun faydan, mısralarını söylerken diğer öğrenciler emir kipinde kullanılan fiilleri defterlerine yazar ve ne kadar fiil yazdıklarını öğretmene söylerler.*

Öğretmen: Şimdi de başka bir şiir söyleyin, unutursanız arkadaşlarınız devam eder.

Öğrenci:

*İlim sahibi olmadan övünme,
Yerini bulmadan büyüdüüm deme,
Beş şeyden uzak dur,
Beş şeye yakın dur,
Adam olayım dersiniz...*

Öğrenci bu mısraları söylerken diğer öğrenciler yine şiirde geçen ve emir kipinde kullanılan fiilleri defterlerine yazarlar.

9. Ev Ödevi. Çalışma kitabındaki alıştırmalar verilir ve alıştırmalarda yapılması gerekenler öğrencilere anlatılır (Okutuv Adistemesi, 69-73).

9. 2. DİLEK – ŞART KİPİ ÖĞRETİMİ

I. Ders Türü: Eğitim-öğretim isteklerini pekiştirme.

Derste Uygulanacak Yöntemler: Konuşma ve karşılaştırma.

II. Dersin Konusu: Dilek-şart kipi.

Dersin Amacı: Fiil kipleri hakkında öğrencilerin bilgilerini genişletme. Şart kipinin yapısını ve anlamını kavratma. İş ve hareketin gerçekleşmesinde şart anlamlı fiilin katkısını fark ettirme.

Derste Kullanılacak Araç-Gereçler: Dilek-şart kipi çekim tablosu, kartlar.

III. Dersin İşlenişi.

1. Öğrencilere Dersin Konusu İle Amacını Söylemek.

2. Haber Kiplerini Tekrarlama.

3. Yeni Konuyu Anlatma: Öğretmen yeni konuyu anlatır.

Öğretmen: Çocuklar, bu kipte bir dilek ve şartın anlamı bulunmaktadır. İş veya oluşun ya da hareketin meydana gelmesi bir şarta bağlıdır. Örneğin, **Çok aransa kayıp bulunur**, cümlesinde çabuk bulunma oluşunun şartı – *aransa* şart

anlamli sözcüktür. Bunun gibi *okusa, okutsa, gitse, yazdırsa, bilse, öğrense, öğretse* gibi dilek-şart kipinde kullanılan eylemleri örnek olarak söyleyebiliriz. Dilek-şart kipinde kullanılan fiiller kesinliği ifade etmeden bazen de yardımcı fiillerle birlikte kullanılır. Tahtadaki tabloya bakın.

Tablo 6: Dilek-Şart Kipli Cümleler

1. <i>Ömirden köp nârseni üyrensek, bilsek deymiz.</i> Hayattan çok şey öğrensek, bilsek diyoruz.
2. <i>Ķattı aytsañ, Ķarındasıña da jaĶpaydı.</i> Sert konuşsan kız kardeşin de hoşlanmaz

Birinci örnekteki **öğrensek** ve **bilsek** fiilleri, diyoruz yardımcı fiiliyle bir arada kullanılarak kesinlik ifade etmektedir. İkinci cümledeki **konusan** fiili yüklem olmasına rağmen bir kesinlik ifade etmiyor, yalnızca oluşun gerçekleşmesinin şartını bildirmektedir.

4. Yeni Konunun Önemli Unsurlarını Belirtme. Öğretmen yeni konunun önemli unsurlarını belirterek açıklamalarda bulunur.

Öğretmen: Şimdi, çocuklar, başka bir tabloya bakalım.

Öğrencilerden biri okur.

Tablo 7: Dilek-Şart Kipi Çekimi ve Örnekleri

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Aytsam</i> (Söylesem)	<i>AytsaĶ</i> (Söylesek)
II	<i>Aytsañ</i> (Söylesen) <i>Aytsañız</i> (söylemeniz)	<i>Aytsañdar</i> (Söylemeniz) <i>Aytsañızdar</i> (Söylemeniz)
III	<i>Aytsa</i> (Söylese)	<i>Aytsa</i> (Söylese)

Öğretmen: Çocuklar, dilek-şart kipinin çekimi neye benzer? Hatırlayın.

Öğrenci: Dilek-şart kipinin çekimi belirli geçmiş zamanın çekimine benzer.

Öğretmen: Kanıtlar mısınız?

Öğrenci: Belirli geçmiş zaman I. tekil şahısta *-m*, 1. çoğul şahısta *-(Ķ),-k*; II. tekil ve çoğul şahıslarda da *-ñ, -ñdar, -ñder*. Nezaket şeklinde de *-ñız, -ñiz, -ñızdar, -ñizder* ekleriyle yapılır, tablodaki dilek-şart kipinin çekimi de bu şekildedir.

Öğretmen: Aferin size çocuklar.

Öğretmen: Dilek-şart kipinin özellikleri hakkında başka ne diyebilirsiniz?

Öğrenciler: Dilek-şart kipi fiilin köküne ya da gövdesine *-sa*, *-se* ekleri eklenilerek yapılır.

Öğretmen: Doğru söylüyorsunuz, *-sa*, *-se* ekleri fiilin olumsuz ve çatı eklerinden sonra da eklenebilir. Örneğin; *gitmese*, *gelmese*, *söylemese*, *bildirtse*, *açılrsa* gibi.

5. Yeni Konunun Önemli Unsurlarını Kanıtlama. Kitap ve eğitici malzemelerle çalışma. Gereken dil bilgisi unsurlarını öğrencilerin kendilerinin bulabilmesi için kartlar kullandırma.

6. Sonuçlandırma. Kuralları öğrencilere söyletme.

Öğretmen: Bugün derste hangi kipi gördünüz?

Öğrenci: Bugünkü dersimizde dilek-şart kipini gördük.

Öğretmen: Dilek-şart kipi ne demek? Haydi biriniz anlatın.

Öğrenci: *-sa*, *-se* ekleri eklenerek hareketin ve oluşun gerçekleşmesini ifade eden fiile dilek-şart denir.

Öğretmen bu kuralı birkaç öğrenciye tekrarlatır.

7. Yararlanma: Sınıfta yapılacak sözlü ve yazılı alıştırmalar. Öğrencilerin birbirlerini değerlendirmesi ve birbirlerine görüşlerini anlatması. Öğrencinin kendisinin yapacağı yazılı çalışmalar. Örneğin, dilek-şart kipi bulunan atasözlerini yazdırma. “Atasözleri Yarışı” adlı oyun oynatılabilir. Oyunu öğretmenin kendisi başlatır ve öğrencilerle birlikte oynar. Sınıf iki gruba ayrılır, öğretmen ise iki gruptan birinin oyuncusu olur.

Öğretmen: Çocuklar, biz başlıyoruz: “*Jaman atka jel bitse janına torsiğ baylatpas.*” Kötü ata yeldeğse yanına matara bağlatmaz. Bu atasözünün anlamını rakip takım anlatmalı.

Matara sözünün manası sözlüğe yazılır. Atasözünü söyleme sırası diğer gruba geçer. Örneğin, “*Uyada ne körseñ uşkanda sonı ilersiñ*” Ne ekersen onu biçersin. Yuvada ne görürsen uçtuğunda onu yaparsın. Bu atasözünün anlamını birinci grup açıklar. Böylece birkaç defa atasözleri söylenir. Bundan sonra öğretmen *say*, *yaz*, *sür*, *temizlet*, *bozma* gibi anahtar sözcükler söyleyerek, öğrencilerden bu fiilleri yazılı olarak dilek-şart kipinde olan birer cümlede kullanmalarını ister.

155. alıştırma sözlü yapılır. Öğrenciler, alıştırmadaki dilek-şart kipli fiilleri çıkartarak şahıslarını söylemelidir.

Öğretmen, öğrencilerine fiil kipini nasıl anladıklarını sorar, cevaplardaki eksikliklerinden ve başarılarından söz eder. Eksiklikleri tekrarlamama yollarını anlatır. Öğrencilerin bilgilerini değerlendirir ve başarılı olan öğrencileri över.

8. Ev Ödevi. Öğrenciler, kendilerinin okuduğu hikâye, destan, masallardan dilek-şartlı ve haber kipli olan 3'er cümle yazmalıdır (Okıtuv Adıstemesi, 73-77).

9. 3. İSTEK KİPİ ÖĞRETİMİ

I. Ders Türü: Eğitim alışkanlığını sağlamlaştırma dersi.

Derste uygulanacak yöntemler: Konuşma, karşılaştırma.

II. Dersin Konusu: İstek kipi.

Dersin Amacı: İstek kipinin anlamını, yapısını anlatma.

Eğitici Amacı (kazanımları): Fiil kiplerini anlayarak doğru kullanma, düzgün cümleler kurma, insanlık ve emek sevgisini kalıplaştırma.

Derste Kullanılacak Araç-Gereçler: İstek kipi tablosu, kartlar.

III. Dersin İşlenişi.

1. Dersin Konusunu Söyleme, Amacını Açıklama.

2. Derste Kullanılacak Araç-Gereçleri Gösterme.

3. Bundan Önce Geçilen Fiil Kiplerini Tekrarlatma.

4. Yeni Konu Anlatımı: Öğretmen öğrencilere yeni konuyu anlatır.

Öğretmen: Çocuklar, fiil kiplerinden anlamı ve yapısı yönünden farklı olan türü, istek kipidir. Fiilin istek kipi, hareketi gerçekleştirenin isteğini ve niyetini ifade eder. Tahtadaki tabloya bakın. Öğretmen, biriniz okuyun lütfen der ve öğrenci tablodaki cümleleri okur.

Tablo 8: *İstek Kipli Cümleler*

İstek kipi
1. <i>Meniñ köp jumıstı atqargım keledi.</i> Ben çok iş yapmak istiyorum
2. <i>Sen Āliyanıñ esebin şıgaruwğa kömektesip jibergeysiñ.</i> Sen Aliya'ya hesabını yapabilmesi için yardım edesin.
3. <i>Erbol özine berilgen tapsırmanı vaqıtında orındasa igi edi.</i> Erbol kendisine verilenleri yaparsa iyi olurdu.

Öğretmen: Bu cümlelerdeki **yapmak istiyorum** (*atkarğım keledi*), **yardım edesin, gönderesin** (*jibergeysiñ*), **yaparsa iyi olurdu** (*orındasa igi edi*) fiilleri konuşmacının hareketinin gerçekleşmesi için bir istekte ve ricada bulunduğunu ifade etmektedir.

5. Yeni Konunun Önemli Unsurlarını ve Kendisine Has Özelliklerini Belirleme: Öğretmen yeni konunun önemli hususlarını belirler ve öğrencilere söyler.

Öğretmen: Çocuklar, şimdi de istek kipinin özelliklerini ve önemli hususlarını belirleyelim, tahtadaki tabloya bakın, lütfen.

Tablo 9: İstek Kipi Çekimi ve Örnekleri

Şahıs	Tekil	Çoğul
	-ğı, -gi, -kı, -ki + kel	
I	<i>jazğım keldi (-edi)</i>	<i>jazğımız keldi (-edi)</i>
II	<i>jazğıñ keldi (-edi)</i> <i>jazğıñız keldi (-edi)</i>	<i>jazğularıñ keldi (-edi)</i> <i>jazğularıñız keldi (-edi)</i>
III	<i>jazğısı keldi (-edi)</i>	<i>jazğuları keldi (-edi)</i>
	-sa, -se, + igi edi	
I	<i>jazsam igi idi</i>	<i>jazsağ igi idi</i>
II	<i>jazsañ igi idi</i> <i>jazsañız igi idi</i>	<i>jazsañdar igi idi</i> <i>jazsañızdar igi idi</i>
III	<i>jazsa igi idi</i>	<i>jazsa igi idi</i>
	-ğay, -gey, -kay, -key	
I	<i>jazğaymın, jazğay edim</i>	<i>jazğaymız, jazğay edik</i>
II	<i>jazğaysıñ, jazğay ediñ</i> <i>jazğaysız, jazğay ediñiz</i>	<i>jazğaysıñdar, jazğay ediñder</i> <i>jazğaysızdar, jazğay ediñizder</i>
III	<i>jazğay-, jazğay edi-</i>	<i>jazğay-, jazğay edi-</i>

İstek kipinin bu üç türlü yapısı öğrencilerin katılımlarıyla yani sürekli görüşlerinin alınmasıyla anlatılır.

Öğretmen: Çocuklar, fark ettiğiniz gibi istek kipi farklı türlerle yapılmış. Birinci türün nasıl yapıldığını kim anlatabilir?

Öğrenci: İstek kipinin birinci türü fiil köküne ve olumsuz fiile **-ğı, -gi, -kı, -ki** eklerinin eklenmesiyle yapılır.

Öğretmen: İkinci türün nasıl yapıldığını kim anlatabilir?

Öğrenci: İstek kipinin ikinci türü dilek-şart kipinin eki **-sa, -se + ige edi** yardımcı sözünün birleşmesiyle yapılır.

Öğretmen: İstek kipinin üçüncü türü nasıl yapılır?

Öğrenci: İstek kipinin üçüncü fiil köküne **-ğay, -gey, -kay, -key** eklerinin eklenmesiyle yapılır.

Öğretmen: Doğrudur. Çocuklar, **-ğay, -gey, -kay, -key** sadece fiil köküne eklenmez bazen çatı ve olumsuz eklerinden sonra da eklenebilir. Örneğin, *aytkızğay* (söyletesin), *bilmegey* (bilmeye).

6. Yeni Konunun Önemli Hususlarını ve Özelliklerini Kanıtlama.

Kitaptaki alıştırmaları sözlü ve yazılı yaptırma.

7. Sonuçlandırma: Öğretmen anlattıklarını dersin sonunda sonuçlandırır.

Öğretmen: İstek kipi ne demek?

Öğrenci: Bir iş, oluş veya hareketin yapılmasının ve olmasının istendiğini belirten kiptir.

Öğretmen: Doğrudur. Bu kuralı birkaç defa tekrarlayın. Birkaç öğrenciye tekrar söyletir.

8. Yararlanma. Öğrencilere kartlar dağıtılır. “Benim Hayalim” konusunda kompozisyon yazdırılır. İstek kipli cümlelerin çok olması istenir. Öğretmen bu tür kompozisyonun nasıl yazıldığını öğrencilere anlatır, anahtar kelimeler de verebilir.

9. Ev Ödevi. Öğrencilere konuyla ilgili ev ödevi verilir (Okıtu Adistemesi, 77-79).

10. FİİL ZAMANLARININ ÖĞRETİMİ

Bu kısımda ders kitabında yer alan zamanların öğrencilere nasıl öğretilmesi gerektiği anlatılmakta ve konuyla ilgili tablo ve şemalara yer verilmektedir. Kılavuz kitapta öğretmenlerden bu noktalara dikkat etmeleri ve konuları bu plana göre anlatmaları istenmektedir. Kılavuz kitapta, fiil zamanları öğretimi dersinde, öğretmenlerin öğrencilere yönelteceği soru ve cevaplar da örnekleriyle yer almaktadır.

I. Ders Türü: Yeni konu anlatımı.

II. Dersin Yöntemi: Anlatma, konuşma.

Dersin Konusu: Fiil zamanı hakkında bilgi vermek.

Geliştirme Amacı: Fiilin kullanımdaki önemini öğretmek, fiillerin görevini belirleyecek alıştırmalarla geniş çaplı olduğunu göstermek ve fiili başka kelime gruplarıyla ilişkilendirmek.

Terbiyeye Yönelik Amacı: Fiilleri kullanmayı ve bağ kurarak konuşmayı öğretmek. Kazakların geleneklerini öğretmek. İnsanların birbirlerine yakın olmalarını ve yardımseverliği öğretmek.

Dersin Araç-Gereçleri: Fiil zamanlarıyla ilgili tablolar.

III. Dersin Gidişatı.

1. Dersin konusu ve amacını tanıtmak: Öğretmen dersin konusunu ve amacını öğrencilere tanıtır.

Öğretmen: Çocuklar, bugün fiil zamanları hakkında yeni konu anlatımını yapacağız. Dersin amacı, fiillerin zamanını ve yapımını öğretmek, fiilleri başka kelime gruplarıyla birlikte kullanarak cümleler kurmayı öğretmektir.

2. Kontrol: Öğretmen, ders materyallerini ve öğrencilerini kontrol eder.

Öğretmen: Çocuklar, tahtadaki dersin tarihini ve konusunu defterlerinize yazın. Gördüğümüz şu araç-gereçler bugünkü konumuzla alakalıdır.

3. Hatırlama: Önceki derste öğrenilenler hatırlanır.

Öğretmen: Normal bir ders yapsak da ders malzemelerinin çeşitli kavramlarla birbirlerine bağlı olduğunu fark etmekteyiz. Yeni bir konu olsa da bu dersimiz geçen derslerin devamıdır. Neden böyle, diye sorar.

Çocuklar: Çünkü bundan önceki derslerde biz fiili tekrarladık.

Öğretmen: Hangi konuları tekrarladık?

Çocuklar: Fiilin özelliğini, fiil çatılarını ve zarf-fiil türlerini tekrarladık.

Öğretmen: Çocuklar, bunları öylesine tekralamadınız. İşleyeceğimiz fiil zamanları da bunlarla ilgilidir. Yani fiil çekiminin ulaç ve ortaçların fiil zamanlarıyla ne kadar alakalı olduğunu bugünkü derste fark edeceksiniz.

4. Eğitim malzemesinin içeriğini tanıtmak: Öğretmen ders materyalinin içeriğini öğrencilere tanıtır.

Öğretmen: Çocuklar, fiilin bir iş, bir oluş ve bir hareket bildiren kelimeler olduğu bellidir. Hareketin zamanı ise anlatan şahsın vaktiyle veya anlatma zamanı ile belli olmaktadır. Konuştuğu anla alakalı gerçekleşen işin ve hareketin zaman anlamı şöyledir:

1. Sürekli tekrarlanan, âdet hâline gelen hareket; konuşurken gerçekleşen iş;
2. Daha önce gerçekleşen hareket;
3. Hâlâ gerçekleşmemiş ama sonra mutlaka gerçekleşecek hareket.

Örneğin, 10. tablodaki cümlelere bakın. “Kostya ile Mitya dağın öte tarafını gözetliyorlar. Düşman peşimizden geliyor. Onlara hücum etmeye hazırlandık. Tepeden iki-üç yüz metre uzaklıkta düşmanı bekleyeceğiz” (K. Kaysenov). Bu cümlelerdeki **gözetliyorlar** (*karawildap otr*), **geliyor** (*kuwıp keledi*), **hazırlandık** (*dayındaldık*) **bekleyeceğiz** (kütemiz) fiillerinin zamanları farklıdır. **Gözetliyorlar**, **geliyor** fiillerindeki zamanın şu an yaşandığını, **hazırlandık** ifadesi anlattığımız andan daha önce gerçekleştiğini, **bekleyeceğiz** fiili ise işin hâlâ gerçekleşmediğini daha sonra yapılacağını bildirmektedir.

Tablo 10: Fiil Zamanları Hakkında Örnek Cümleler

Fiil Zamanları Hakkında Örnekler
<i>Қосыа мен Митыа тавдиñ теристик жағин қаравилдап отр.</i> Kostya ile Mitya dağın öte tarafını gözetliyorlar.
<i>Јав бизди өкшеlep қуwıp keledi.</i> Düşman peşimizden geliyor.
<i>Endi olарға bir соққи берüwге dayındaldık.</i> Onlara bir hücum vermeye hazırlandık.
<i>Дөñстен еки-үш жүз метrдеy гана қашықтıkта јawди күтемиз.</i> Tepeden iki-üç yüz metre uzaklıkta düşmanı bekleyeceğiz. (K. Kaysenov)

5. Yeni konunun özelliklerini ayırt etme: Öğretmen, yeni konunun özelliklerini öğrencilere ayırt ettirir.

Öğretmen: Çocuklar, şimdi de fiil zamanlarının kendine has özelliklerini bularak ayırt edelim. 11. tabloya bakın, bu tabloda fiil zamanlarının yapımı gösterilmektedir.

Tablo 11: *Fiil Zamanlarının Yapılışı*

Fiil Zamanlarının Yapımı
<p>Zaman anlamını ifade eden fiiller üç zamanın birinde çekimlenir: gel-miş-im (<i>kel-gen-min</i>), gid-er-sin (<i>bar-ar-san</i>), yaz-mış (<i>jaz-ıptı</i>), söyle-yecek-sin (<i>ayt-pağ-sıñ</i>) vb.</p> <p>Şahıs eki birleşik fiillerdeki yardımcı fiillere eklenir: yardım edeceksiniz vb.</p> <p>Fiil zamanları ortaç, ulaç ile fiil köklerine -dı, -di, -tı, -ti ve -mak, -mek. -bağ -bek, -pağ, -pek (-acak, -ecek) eklerinin eklenmesiyle yapılır: gösterdi (<i>körset-ti</i>), gitmişti (<i>bar-ıp-tı</i>), söyleyip gidecek (<i>ayt-ıp ket-pek</i>).</p>

6. Yeni konunun önemli noktalarını ve özelliklerini kanıtlama: Öğretmen, yeni konunun önemli özelliklerini derste kanıtlayarak anlatır.

Öğretmen, öğrencilerinden fiil zamanlarının yapımını cümlelerden fark etmeleri için 12. tabloya bakmalarını ister.

Tablo 12: *Fiil Zamanlarına Örnek Cümleler*

Fiil Zamanlarına Örnekler
<p>1. İnsanın kendisinin ulaşamadığı yere sözü ulaşır. (<i>Adamdñ özi jetpegen jerge sözi jetedi.</i>) Üşenmeyen ayakkabıcı olur. (<i>Erinbegen etikşi boladı.</i>) Akıllı er ata da biner, tahta da oturur. (<i>Akıldı jigit atka da miner, taqqa da miner.</i>) Atasözü.</p> <p>2. Sağlık olursa yine görüşeceğiz, diyerek Sveta çabukça çıktı. (<i>Amandık bolsa, talay kezdesemiz, dedi de, Sveta tez şığıp ketti.</i>) Ben kıpırdamadan yerimde durakalmışım. Dünya teyze kapıyı açıyor. (<i>Men ornımda sileyip turıp kalıppın. Dunya apay barıp esik aşıp jatır.</i>) (T.Ahtanov)</p>

Öğretmen: Gördüğünüz gibi bu örneklerdeki fiillerin zamanları farklıdır. Bunların hangi zaman ve hangi şahısta olduğunu kim söyler?

Çocuklar: İlk üç cümledeki fiiller: **ulaşır, olur, biner** geniş zamanda (gelecek zaman) 3. şahısta kullanılmıştır. **Görüreceğiz** gelecek zaman 1. şahıstadır. **Çıktı** belirli geçmiş zaman 3. şahıstadır. **Durakalmışım** belirsiz geçmiş zaman 1. şahıstadır. **Açıyor** şimdiki zaman 3. şahıstadır.

7. Alıştırmalar bölümü: Kitapla ve didaktik malzemelerle çalışma; yazılı ve sözlü alıştırmalar.

Öğretmen: Çocuklar, şimdi kitaplarınızı açın. Fiil zamanları için verilen alıştırmaları yapalım. İlk alıştırmada önce şiiri güzelce okuyun ve şairin yaptığı doğa tasvirini anlatın. Şiirde adı geçen kuş adlarını söyleyin. Şiirdeki geniş ayna ve göl kıyası kelimelerinin anlamlarını çıkarın. Şiirdeki fiilleri yazın ve bu fiillerin zamanlarını söyleyin. Bundan sonraki alıştırmayı birlikte yapacaksınız. Verilen örneğe uygun bir şekilde metindeki fiilleri geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olarak ayrı ayrı yazın.

8. Sonuç ve değerlendirme: Öğrencilerin kuralları anlatması.

Öğretmen: Çocuklar, fiil zamanları ne demek? Kim değerlendirme yapar?

Çocuklar: Biz bugünkü dersimizde fiil zamanlarını öğrendik. Anlattığımız anla alakalı işin ve hareketin zamanı üç türlü olur. Şu an gerçekleşen harekete şimdiki zaman, hâlâ gerçekleşmemiş harekete gelecek zaman, yaşadığımız andan önce olup biten harekete ise geçmiş zaman deriz.

9.Yararlanma: Yeni konuyu nasıl anladıklarına dair öğrencilerin kendi kendilerine hesap vermeleri.

Öğretmen: Şimdi de çocuklar, sorulara tek tek cevap verin, anlamadıklarınız varsa sorabilirsiniz. Kitaplarınızı açın.

Sıradaki alıştırmada bulunan fiillerin yapısını her öğrenci tek tek anlatır ve ona benzer örnek cümleler söyler. Her öğrenci fikrini söylerken ne kadar anladığını da belli eder.

Öğretmen: Şimdi bir gramer oyunu oynayalım. Oyunun adı “Zaman yarışı”. Oyun sınıftaki üç sıra arasında yapılır. Her sıranın adı olur. Birinci sıranın adı – Şimdiki zaman, ikinci sıranın adı – Gelecek zaman, üçüncü sıranın adı – Geçmiş zaman. Her sıra kendi adına uygun şekilde konuşmalıdır. Öğretmen fiil kökünü söyler, öğrenciler de kendileri buldukları sıraya uygun fiil zamanları kullanarak cevap verirler. Kazananlara “Yıldız” ya da “Alev” gibi güzel adlar verilir.

Örnek: Öğretmen; yaz, yardım et, söyle, yürü, gör

Tablo 13: *Fiil Zamanlarının Türleri*

1. sıra	2. sıra	3. sıra
Şimdiki zaman	Gelecek zaman	Geçmiş zaman
<i>Jazıp oturmın</i> <i>Künde jazamın</i> (Yazıyorum)	<i>Jazıp köremın</i> <i>Jazarımın</i> <i>Erteñ jazamın</i> (Yazacağım)	<i>Jazıp tastağanmın</i> <i>Jazdım</i> <i>Jazğanmın</i> (Yazdım)

Öğretmen her sözü sırayla söyler. Öğrenciler örnekte verildiği şekilde bu çalışmayı çabukça yapmalıdırlar. Yanlışlık yapmayan grup çok puan toplayarak oyunu kazanır. Kazanan gruba “Yıldız” unvanı verilir. Öğretmen her öğrencinin bu çalışmaya ne kadar katkıda bulunduğunu ve yeni konuyu ne kadar kavradığını belirtir ve daha sonra sınıfın derse olan isteğini, kazanımını ve eksikliğini söyleyerek onlara dönütler verir. Öğrencilerin derse katılımları, aktif olmaları, konuyu algılamaları ve cevapları değerlendirilir. Dersin amacının ne olduğunu tekrar söyleyerek ona ulaşıldığını ifade eder.

10. Ev ödevini verme: Öğretmen konuyla ilgili öğrencilere ödevlerini verir.

Öğretmen: Çocuklar, kitaplarınızın son sayfasında “Davranış Tasviri” adlı metin var. Evde bu metni okuyun. Davranış tasvirinin yazar ve şairlerin ana yöntemlerinden biri olduğunu kavrayın. Daha sonra kendiniz düşünerek “Sokaktaki Davranışların Tasviri” adlı kısaca bir yazı yazın. Bu kompozisyonda kullanacağınız fiillerin hangi zaman ve şahsa ait olduklarını belirtin (Okıtuv Adistemesi, 47-52).

10. 1. BASİT ÇEKİMLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ

Çalışmanın bu kısmında Kazak Türkçesindeki basit zamanlar öğrencilere tablolarla anlatılmaktadır. Kazak Türkçesinde basit zamanlar kendi içlerinde türlere ayrılmakta dolayısıyla anlam ve kullanım yerleri de farklılık göstermektedir. Kılavuz kitapçığında basit zamanlar ve türlerin tabloları ayrıntılı olarak yer almakta ve öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırmak için öğretmenlerden konu anlatımında bu tablolardan yararlanmaları istenmektedir. Basit zamanlar hakkında yukarıda

açıklamalar yapılarak bilgiler verildiği için bu bölümde yalnızca tablolardan yararlanılmaktadır.

10. 1. 1. Şimdiki Zaman

Kazak Türkçesinde, şimdiki zaman; kesin ve belirsiz şimdiki zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. Kesin şimdiki zaman *otur, tur, jür, jatur* yardımcı fiilleriyle, belirsiz şimdiki zaman ise *-a, -e* zarf fiilleriyle yapılmaktadır.

Tablo 14: *Şimdiki Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri*

Şimdiki zaman türleri	Yapılışı	Örnekler
Kesin şimdiki zaman.	Yardımcı fiillerle yapılır (<i>otur, tur, jür, jatur</i>).	<i>körıp otr</i> – görüyor, <i>janıp tur</i> – yanıyor, <i>oynap jur</i> – oynuyor, <i>kömektesip jur</i> – yardım ediyor.
Belirsiz şimdiki zaman.	Zarf-fiil ekleri <i>-a, -e, -y</i> 'den sonra çekim eklerini eklenerek yapılır.	<i>aytadı</i> – söyler, <i>söyleydi</i> – söyler, <i>keledi</i> – gelir.
<p>Öğretmenler evinde olup bitenler açık görünüyor. (<i>Muğallimder üyinde ne bolıp jatkanı anıķ körinedi.</i>)</p> <p>Ahmetov konusuyor. (<i>Ahmedov söylep tur.</i>)</p> <p>Başını bazen sağa, bazen de sola çevirerek konusuyor. (<i>Basın birese oñğa, birese solğa burıp söyleydi.</i>)</p> <p>Ahmetov'un sol tarafında Ospanov masaya yapışmış şekilde çabukça yazıyor. (<i>Ahmetovtiñ sol jağında Ospanov üstelge jabısıp alıp, süyketip jazıp jatur.</i>) (B. Sokpakyayev).</p>		

10. 1. 1. 1. Kesin Şimdiki Zaman Çekimi

Tablo 15: *Kesin Şimdiki Zaman Çekimi Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
-------	-------	-------

I	<i>jazıp jatırmin</i> (yazıyorum)	<i>jazıp jatırmız</i> (yazıyoruz)
II	<i>jazıp jatırsıñ, jazıp jatırsız</i> (yazıyorsun)	<i>jazıp jatırsıñdar, jazıp jatırsızdar</i> (yazıyorsunuz)
III	<i>jazıp jatır</i> (yazıyor)	<i>jazıp jatır</i> (yazıyorlar)

10. 1. 1. 2. Belirsiz Şimdiki Zaman Çekimi

Tablo 16: *Belirsiz Şimdiki Zaman Çekimi Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Bilemin</i> (bilirim)	<i>Bilemiz</i> (biliriz)
II	<i>Bilesiñ, bilesiz</i> (bilirsin)	<i>Bilesiñder, bilesizder</i> (bilirsiniz)
III	<i>Biledi</i> (bilir)	<i>Biledi</i> (bilirlir)

10. 1. 2. Gelecek Zaman

Kazak Türkçesinde gelecek zaman; tahminî gelecek zaman, niyet ifadeli gelecek zaman ve belirsiz gelecek zaman olarak üç varyantta yapılmaktadır. Tahminî gelecek zaman *-r, -ar, -er, -s* ekleriyle, niyet ifadeli gelecek zaman *-mak, -mek, -bak, -bek, -pak, -pek* ekleriyle ve belirsiz gelecek zaman *-a, -e, -y* ekleriyle yapılmaktadır.

Tablo 17: *Gelecek Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri*

Gelecek zaman türleri	Yapılışı	Örnekler
Tahminî gelecek zaman	<i>-r, -ar, -er, -s</i>	<i>okı-r</i> (oku-r), <i>ayta-r</i> (söyle-r), <i>kel-er</i> (gel-ir), <i>barma-s</i> (git-mez)
Niyet ifadeli gelecek zaman	<i>-mak, -mek, -bak, -bek, -pak, -pek</i>	<i>okı-mak</i> (gidecek ya da gitmek istiyor), <i>jaz-bak</i>

		(yazacak, yazmak ister)
Belirsiz gelecek zaman	Zaman zarfı ve -a, -e, -y ekleriyle yapılır	Erteñ jüremın (yarın sabah gideceğim), bugın baradı (bugün gidecek), endi söyleydi (şimdi söyleyecek)

10. 1. 2. 1. Tahminî Gelecek Zaman Çekimi

Tablo 18: *Tahminî Gelecek Zaman Çekimi Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	Söylerrın (söylerim)	Söylerrız (söyleriz)
II	Söylerrıñ (söylersin) Söylerrız (söylersiniz)	Söylerrıñdar, söylerrızdar (söylersiniz)
III	Söylerr (söyler)	Söylerr (söyler)

10. 1. 2. 2. Niyet İfadeli Gelecek Zaman Çekimi

Tablo 19: *Niyet İfadeli Gelecek Zaman Çekimi Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	oķımaķpın (Okumak istiyorum)	oķımaķpız (Okumak istiyoruz)
II	oķımaķsıñ, oķımaķsız (Okumak istiyorsunuz)	oķımaķsıñdar, oķımaķsızdar (Okumak istiyorsunuz)
III	oķımaķ (Okumak istiyor)	oķımaķ (Okumak istiyorlar)

10. 1. 2. 3. Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi

Kazak Türkçesinde *-a, -e, -y* ekleri zaman çekiminde hem belirsiz gelecek zaman eki hem de belirsiz şimdiki zaman eki olarak kullanıldığı için tablo 20’de her iki konu anlatılmış olmaktadır.

Tablo 20: *Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi ve Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Bilemin</i> (bilirim)	<i>Bilemiz</i> (biliriz)
II	<i>Bilesiñ, bilesiz</i> (bilirsin)	<i>Bilesiñder, bilesizder</i> (bilirsiniz)
III	<i>Biledi</i> (bilir)	<i>Biledi</i> (bilirler)

10. 1. 3. Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde geçmiş zaman; belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve değişmeli geçmiş zaman olarak üç varyantta yapılmaktadır. Belirli geçmiş zaman *-dı, -di, -tı, -ti* ekleriyle, belirsiz geçmiş zaman *-p, -ıp, -ip, -gan, -gen, -kan, -ken* ekleriyle ve değişmeli geçmiş zaman *-atın, -etin, -ytın, -ytin* ekleriyle yapılmaktadır. Değişmeli geçmiş zaman, cümledeki anlamına göre gelecek ve geniş zamanın hem hikâyesi hem de rivayeti olarak kullanılmaktadır.

Tablo 21: *Geçmiş Zaman Türleri, Yapılışı ve Örnekleri*

Geçmiş zaman türleri	Yapılışı	Örnekler
Belirli geçmiş zaman	-dı, -di, -tı, -ti	<i>Bar-dı</i> (git-ti), <i>kör-di</i> (gör-dü), <i>ayt-tı</i> (söyle-di), <i>jet-ti</i> (yet-ti)
Belirsiz geçmiş zaman	-p, -ıp, -ip, -gan, -gen, -kan, -ken	<i>Tokı-p-tı</i> (doku-muş), <i>jür-gen</i> (yürü-müş)
Gelecek ve geniş zamanın hikâyesi/ rivayeti; Değişmeli geçmiş zaman	-atın, -etin, -ytın, -ytin	<i>Kayt-atın</i> (dön-er-di), <i>bil-etin</i> (bil-ir-di)

10. 1. 3. 1. Belirli Geçmiş Zaman Çekimi

Tablo 22: *Belirli Geçmiş Zaman Çekimi ve Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Tüsindim</i> (anladım)	<i>Tüsindik</i> (anladık)
II	<i>Tüsindiñ</i> (anladın) <i>Tüsindiñiz</i> (anladınız)	<i>Tüsindiñder,</i> <i>tüsindiñizder</i> (anladınız)
III	<i>Tüsindi</i> (anladı)	<i>Tüsindi</i> (anladılar)

10. 1. 3. 2. Belirsiz Geçmiş Zaman Çekimi

Tablo 23: *Belirsiz Geçmiş Zaman Çekimi ve Örnekleri*

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>oқыған edim</i> (okumuşum)	<i>oқыған edik</i> (okumuşuz)
II	<i>oқыған ediñ</i> veya <i>oқыған ediñiz</i> (okumuşsun)	<i>oқыған ediñder,</i> <i>oқыған</i> <i>ediñiz</i> (okumuşsunuz)
III	<i>oқыған edi</i> (okumuş)	<i>oқыған edi</i> (okumuşlar)

10. 2. KALIP FİİLLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ

Kazak Türkçesinde *otır, tur, jür, jatır* kalıp fiilleri bulunmaktadır. Bir durumu ifade etmekte kullanılan bu fiillerin çekimlenmesi 7. sınıf öğrencilerine tablolarla anlatılmakta ve açıklanmaktadır.

Tablo 24: *Kalıp Fiillerinin Çekimi ve Örnekleri*

Şahıs	otır (otur)	tur (dur)	jür (yürü)	jatır (yat)
I	otırmin	turmin	jürmin	Jatırmin
II	otırsın	tursın	jürsin	jatırsın
III	otır	tur	jür	jatır
I	otırmız	turmız	jürmiz	jatırmız
II	otırsızdar	tursızdar	jürsizder	jatırsızdar

III	otr	tur	jür	jatr
-----	-----	-----	-----	------

10. 3. BİRLEŞİK ÇEKİMLERİN TABLOLARLA ÖĞRETİMİ

7. sınıf Kazak dili dersinde sadece bir tane birleşik zaman yer almaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu yapı değişmeli geçmiş zaman olarak açıklanmakta ve cümledeki anlamına göre gelecek ve geniş zamanın hem hikâyesi hem de rivayeti olarak kullanılmaktadır.

10. 3. 1. Gelecek ve Geniş Zamanın Hikâyesi/ Rivayeti

Kazak Türkçesinde birleşik çekimlerin yer aldığı bu gramer konusunda yapı, cümledeki duruma göre hem gelecek zamanı hem de geniş zamanı ifade etmektedir. Aynı şekilde hikâye ve rivayet olması da cümledeki anlamına bağlıdır.

Tablo 25: Gelecek ve Geniş Zamanının Hikâyesi/ Rivayeti Çekimi ve Örnekleri

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Baratın edim</i> (gider-dim/-mişim)	<i>Baratın edik</i> (gider-dik), gider-mişiz
II	<i>Baratın ediñ, baratın ediñiz</i> (gider-din/-mişsin)	<i>Baratın ediñder, baratın ediñizder</i> (gider-diniz), gider-mişsiniz
III	<i>Baratın edi</i> (gider-di/miş)	<i>Baratın edi</i> (gider-lerdi), gider-lermiş

(Okıtu Adistemesi, 52-56).

10. 4. FİİL ZAMANLARINI TEKRARLAMA

I. Ders Türü: Pekiştirme dersi.

Derste Uygulanacak Yöntem: Okuma ve eğitici malzemeler kullanma.

II. Dersin Konusu: Fiil zamanlarını tekrarlama,

Dersin Amacı: Fiil zamanları hakkında öğrenilenleri pekiştirme.

Geliştirme Amacı: Öğrencilerin eğitim malzemeleri ve kuralları değerlendirerek anladıklarını kanıtlayabilmelerini sağlama.

Eğitici Amacı: Fiil zamanlarının doğru kullanılmasını sağlama. Öğrencilerin akıllı olmalarını sağlamak, anne-baba ve emek sevgisi konularında onları eğitmek.

Derste Kullanılacak Araç-Gereçler: Fiil zamanları tablosu, kartlar, tepegöz, epidiyaskop.

III. Dersin Yapısı.

1. Dersin Amacını Anlatma.

2. Kontrol Etme: Öğretmen öğrencileri derse hazırlar ve kontrollerini yapar.

Öğretmen: Çocuklar, bugün gördüğünüz gibi kartları ve şu cihazları kullanarak ders yapacağız. İhtiyacımıza göre şu tablolardan da yararlanırsınız. Kalem ve defterlerinizi hazırlayın.

3. Tekrarlama: Öğretmen öğrencilere konuyu tekrar eder.

Öğretmen: Çocuklar, fiil zamanları ne demek, zamanların kaç türü vardır?

Çocuklar cevap verir.

Öğretmen: Şimdi de sırayla çalışalım. 1. sıra şimdiki zamanı anlatır. 2. sıra geçmiş zamanı anlatır. Anlatan öğrencilere soru sorabilirsiniz. Her sıradan birer öğrenci anlatır. Onlar bitirince diğerleriniz soru sorun.

4. Fiil Zamanlarının Özellikleriyle İlgili Sınıfça Çalışma Yapma: Fiil zamanlarının özellikleriyle ilgili sınıfça çalışma yapılır.

Öğretmen: Çocuklar, şimdi kendi gruplarınızla çalışmak için alıştırılmamız bulunmaktadır. 1. grup sadece fiil zamanlarının yapısını anlatır, gruptaki bir öğrenci konuşmasını devam edemezse gruptaki başka birisi devam edebilir. 2. grup zamanların belirsiz türlerini anlatır. 3. grup gelecek zaman hakkında bilgiler verir. Diğer gruplar kitaptaki alıştırılmaları yapar. 5. grup alıştırılmadaki atasözlerini defterine yazarak fiilleri tahlil eder. 6. grup bulmacaları defterine yazarak fiilleri tahlil eder.

Öğrenciler bu çalışmaları 2-3 dakikada bitirir ve daha sonra öğretmen bunları kontrol eder.

5. Öğrencilerin Kendi Kendilerine Çalışması: Öğrenciler sınıfta kendi kendilerine çalışma yaparlar.

Öğretmen: Çocuklar, şimdi her öğrenci “Bitmeyen Oyun” adlı metinden zaman bildiren fiilleri yazsın ve yanında oturan arkadaşı bunu kontrol etsin.

Öğrenciler birbirlerini kontrol ederek sonuçları öğretmene bildirir. Öğrenciler alıştırmayı bitirince kontrol edilir.

6. Dil Geliştirme Çalışması: Sözlü Özet.

Öğretmen: Çocuklar, kitaplarınızda “Dedesini ile Cumahan” adlı metin var. Bu metne göre güzel konuşma çalışması yapacağız. Hepiniz kendi dede ve nineleriniz hakkında bir şeyler anlatabilirsiniz.

Bir öğrenci bu metni güzelce iki kere okur, diğerleri ise dikkatlice dinlerler ve sözlü olarak metni özetlerler. Öğretmen, öğrencilerin kullandığı fiil zamanlarına tüm dikkatleri çeker.

7. Araç-Gereçlerin Kullanımı. Epidiyaskop ve tepegöz aracılığıyla fiil zamanlarıyla ilgili birkaç cümle gösterilir. Öğrenciler cümleleri okur ve kullanılan fiilleri defterlerine yazarlar. Daha sonra öğrenciler zamanları sözlü olarak anlatırlar.

8. Kartlarla Çalışma ve Kontrol Etme: Derste, kartlarla çalışma yapılır ve yapılan çalışmalar kontrol edilir.

9. Dersi Sonuçlandırma. Öğretmen; öğrencilerin derse katılımlarından, isteklerinden ve eğitimlerinden söz ederek onlara dönütler verir. Pekiştirme dersinde aktif olanlar değerlendirilir. Tüm öğrenciler yapılan bu uygun değerlendirmeye dikkat ederler.

10. Ev Ödevi: Öğretmen dersin sonunda konuyla ilgili ödev verir.

Öğretmen: Çocuklar, kitabınızın son sayfasında günlük plan yazmayı öğreten alıştırma var, onu okuyun ve sonraki dersimiz için 2-3 günlük planınızı yazın (Okıtu Adistemesi, 63-65).

11. ÇEKİMSİZ FİİLERİN ÖĞRETİMİ

I. Ders Türü: Yeni konu anlatımı

Derste Uygulanacak Yöntemler: Anlatma, konuşma.

II. Dersin Konusu: Çekimsiz fiilin çeşitleri.

Dersin Amacı: Fiillerin özel bir türü olan çekimsiz fiilin anlamı ile çeşitlerini anlatma, öğrencilerin fiillere ilişkin bilgilerini genişletme.

Eğitici Amacı: Öğrencilerin fiilleri doğru kullanmalarını, yazmalarını ve söylemelerini öğretmek. İnsan ve vatan sevgisini anlatma.

Derste Kullanılacak Araç-Gereçler: Çekimsiz fiil tablosu, kitaplar.

III. Dersin İşlenişi.

1. Dersin Konusunu ve Amacını Anlatma.

2. Fiilin Özelliklerini ve Türlerini Hatırlama.

3. Yeni Konu Anlatımı: Öğretmen öğrencilere yeni konuyu anlatır.

Öğretmen: Çocuklar, çekimsiz fiil, fiilin özel bir türüdür. O, fiilin diğer türleri gibi değildir. Fiilin zaman ve kip türlerinin, zaman ve şahısla alakalı olduğunu biliyorsunuz. Çekimsiz fiilse ne zamanla ne de şahısla alakalıdır. Çekimsiz fiil yalnızca fiilin adını belirtmektedir. Örneğin: **baruv** (gitmek), **jürüv** (yürümek), **turuv** (durmak) fiilleri; baruv (gitmek), jürüv (yürümek), turuv (durmak) hareketlerinin adlarını bildirmektedir.

4. Yeni Konunun Önemli Özelliklerini Belirtme: Öğretmen yeni konunun önemli özelliklerini öğrencilere söyler.

Öğretmen: Çocuklar, tahtadaki tabloya bakın, isim-fiile has özellikleri fark edelim. Tablodaki sözleri okuyalım.

Öğrencilerden biri okur.

Konunun devamında öğretmen, çekimsiz fiilin iyelik ve hâl ekleriyle çekimlenmesini tablolar aracılığıyla öğrencilere anlatır.

Çekimsiz Fiilin Hâl Ekleriyle Kullanımı

Tablo 26: Çekimsiz Fiillerin Hâl Ekleriyle Kullanımı ve Örnekleri

İsmi Hâlleri	Çekimsiz fiilin çekimi
Mastar	Yazma (Jazuw)
İlgi	Yazmanın (jazuwdiñ)
Yönelme	Yazmaya (jazuwğa)
Belirtme	Yazmayı (jazuwdı)
Bulunma	Yazmada (jazuwda)
Ayrılma	Yazmaktan (jazuwdan)
Vasıta	Yazmayla (jazuwmen)

Çekimsiz Fiilin İyelik Ekleriyle Kullanımı

Tablo 27: Çekimsiz Fiillerin İyelik Ekleriyle Kullanımı ve Örnekleri

Şahıs	Tekil	Çoğul
I	<i>Aytuwım</i> (Konuşmam)	<i>Aytuwımız</i> (Konuşmamız)
II	<i>Aytuwıñ, aytuwıñız</i> (Konuşmanız)	<i>Aytuwlarıñ, aytuvlarıñız</i> (Konuşmanız)
III	<i>Aytuwı</i> (Konuşması)	<i>Aytuwları</i> (Konuşmaları)

Öğretmen: Çekimsiz fiiller nasıl yapılır ve nasıl çekimlenir?

Öğrenci: Birincisi, çekimsiz fiilin kökü ve gövdesine *-uw* (-ma, -me/ -mak,-mek) ekinin eklenmesiyle yapılır.

Öğretmen: Doğru fark etmişsin, senin sözünün devamı olarak şunu söyleyeyim, yani fiilin olumsuz türü ile çatılardan sonra da *-uw* (-ma, -me/ -mak,-mek) eki eklenebilir. Örneğin, *barmaw* (gitmeme), *söyletew* (konuşturma), *kalmaw* (kalmama). Çocuklar, yine dikkat edeceğiniz bir durum, çekimsiz fiillerin isimler gibi çekimlenmesidir. 26. ve 27. tablolardaki örneklerde olduğu gibi.

Çekimsiz fiiller hakkında şöyle yine ilginç bir durumdan bahsedebiliriz: dilin gelişme esnasında çekimsiz fiillerin bazıları belli eşyaların veya araç-gereçlerin adı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, *kösew* (köşegi), *kaşaw* (keski), *egew* (eğe). Bunlar her gün kullandığımız eşyalardır.

5. Önemli Özellikleri Kanıtlama. Kitap, cihaz ve kartlarla çalışma. Öğrenciler hem sözlü hem de yazılı olarak çekimsiz fiilleri çekimlerler.

6. Sonuçlandırma: Öğretmen dersi sonuçlandırır.

Öğretmen: Çekimsiz fiillerin mantığını ve kurallarını kim söyleyebilir/sonuçlandırabilir?

Öğrenci: *-uw* eki ile yapılan ne şahısla ne de zamanla alakalı olan, isimler gibi çekimlenen, bir oluşun ve hareketin adını belirten fiillere çekimsiz fiil denir.

Öğretmen: (Örneğin Bolat) doğru söylüyor, şimdi siz de bunu tekrarlayın.

Bu kuralı birkaç öğrenci tekrar söyler.

7. Yararlanma. Öğrencilere alıştırmalar yaptırılır. Öğretmenin yardımıyla öğrenciler çekimsiz fiil imlâsını da öğrenirler.

8. Ev Ödevi. “Atasözleri” ve “777 Bilmece” kitaplarından çekimsiz fiil bulunan birkaç örnek yazmaları istenir. Öğretmen birkaç örnek verir. “*Jaqsınıñ kasiyeti jarastıruw* (İyi birisinin özelliği barıştırmaktır)”, “*Otandı süyüw otbasınan bastaladı.* (Vatan sevgisi aileden başlar)” vs. (Okıtuw Adistemesi, 79-82).

12. KELİME GRUPLARI

I. Dersin Konusu: Tamlamalar, birleşik kelimeler ve deyimler.

II. Dersin Amaçları: Didaktik, geliştirmecilik ve eğitici amaç olarak üçe ayrılmaktadır.

Didaktik Amaçlar: Kelime gruplarının birleşik kelimelerden ve deyimlerden ayrılan farklılıklarını ve benzerliklerini kavratmak.

Geliştirmecilik Amaç: Müsabaka ve düşünce yeteneklerini geliştirmek, kendi kendilerine araştırma yapma alışkanlıklarını pekiştirmek, karşılaştırılan dilbiliminin ortak işaretleri ve farklılıkları yönünde düşünce ortaya koyabilme yeteneğini geliştirmek.

Eğitici Amaç: Doğayı sevme ve onu korumayı öğretme.

Dersin Dili: Yeni dersi kavratarak öğretme dersi.

Dersin Türü: Karşılaştırmalı olarak beyan etme ve sınıflandırma dersi.

Dersin Temel Metotları: Öğrenciye tesir etme, yarışma yapma ve araştırma.

Ders Araç Gereçleri: Ders kitabı, didaktik materyaller ve çizelgeler.

III. Dersin Gidişatı

1. Organize Etme ve Düzenleme Zamanı: Sınıf ve öğrenciler organize edilir.

2. İşlenen Dersi Hatırlatma: Öğrencilerin ev ödevleri kontrol edilerek onlara kelime gruplarının iki kelimedenden oluştuğunun anlatılması, konunun özelliklerini cümle içinde tanımalarının sağlanması ve kelime gruplarını (tamlamaları) oluşturan sözlerin belirli bir gramer kuralı etkisiyle oluştuğu hakkında daha önceki derste işlenen konunun hatırlatılarak güncellendirilmesidir.

3. Yeni Derse İlişkin Sorular: Kelime grupları en az kaç sözden oluşmaktadır? Kelime grupları cümlenin dışında kendi başına kullanılır mı? Birleşik kelime dediğimiz nedir? Bunlar nasıl yapılmaktadır? Deyim olarak adlandırdığımız gruplar nasıl yapıldır? Kendi başına bir kelime deyim olabilir mi? Deyimler ve birleşik kelimeler cümlede nasıl kullanılmaktadır?

4. Yeni Dersi Anlatma ve Alışkanlık Hâline Getirmek: Tahtaya programda gösterilen 28. 29. çizelgeler asılmakta ve öğrencilerin dikkati bu çizelgelere çekilmektedir.

Öğretmen: Kelime gurubu denildiğinde Kazak dilinde leksikolojik tamlama ve sentaks tamlamaların olduğu açıktır. Leksikolojik kelime grupları, yeni anlam bildiren kelimeleri bir araya getirmektedir.

Örneğin; Kazak dilinde *suvık*, *torgay* ve *söz* kelimeleri bulunmaktadır. Bu kelimelerden bir tamlama oluşturursak *suwıķ torgay*, soğuk yerlerde yaşayan serçe kuşunun bir türünü ifade etmektedir. Bunun yanında *suvık söz* kelimelerini birbirlerine ekleyerek başka bir tamlama oluşturursak hoşça gitmeyen bir söz olarak başka bir mana bildirmekte yani leksikalık kelime gurubu olan deyimleri oluşturmaktadır.

Cümle bilgisiyle alakalı kelime grupları, tam anlamlı olan iki ya da daha fazla kelimedenden oluşmaktadır. Örneğin, *suvık* ve *jel* kelimeleri ayrı ayrı ele alındığında tam manalı kelimeleri ifade etmektedir: *kanday jel?* (Nasıl yel?) ve *suvık ne?* (Soğuk ne?) sorularına cevap vermektedir. Cümle bilgisiyle ilgili olarak öğrencilerin bilmesi gereken tamlamalar bunlardır ve bunlara gramer terimi olarak cümle bilgisiyle ilgili kelime grupları denilmektedir.

Öğretmen: Şimdi 28. çizelgeye bakınız. Neyi fark etmekteyiz? *Suvık torgay* ile *suvık söz* tamlamaları bu guruba nasıl dâhil oldu? Bunlar (*suvık jel*, *suvık torgay*, *suvık söz*) cümle kuramına dâhil olduğunda cümle ögesi görevini nasıl yerine getirmektedir?

Öğrencilerden cümle kurmaları istenerek onların araştırma yapmaları teşvik edilmektedir.

5. Öğrencilere Sonuç Yaptırma: *Suwiķ torgay* ve *suwiķ söz* tamlamaları, tamlamaya kendisinin bir eşi olarak gelmektedir. İki birleşerek bir soruya cevap vermektedirler. Örneğin: *Neniñ üni? Ne taradı?* Bu tamlamalar cümle yapısına girdiğinde cümlenin sadece bir ögesi görevini üstlenmektedir. Bu sentaksın tamlaması *suvık jel* ifadesinin yapısına dahil olmaktadır.

6. Dersi Pekiştirme: 1) Çizelgedeki örnekler öğrencilere yukarıdaki örnekte olduğu gibi incelettirilmektedir. 2) Aşağıdaki metinler yazılarak şu şekilde ödev verilmektedir: Metindeki birleşik kelimeleri ve deyimleri bulup tamlamanın

yapısında bir arada yazınız. Bunların, tamlamanın tamlayanı mı, yoksa tamlananı mı olduğunu ayırt ediniz ve sorularını sorunuz.

7. Öğrencilere Düşüncenin Sonucunu Buldurtmak. Bununla beraber cümle yapısındaki tamlamaları, birleşik kelimeleri ve deyimleri ayırt edebilmek için şu noktalardan yararlanılmalıdır:

- Kendi arasında bağlantılı olan iki ya da daha çok kelimedenden yapılmaktadır;
- Yapısında ne kadar kelime olursa olsun sadece bir anlamı bildirmektedir;
- Soruya cevap vermektedir;
- Cümlede sadece bir cümle ögesinin görevini yerine getirmektedir.

Cümle bilgisindeki tamlamaların kendine has görevleri vardır:

- Kendine bağlı olan iki ya da daha fazla kelimedenden yapılmaktadır;
- Tamlamanın her bir kısmı tam anlamı ifade etmektedir;
- Tamlamanın her bölümü cümlede belirli bir cümle ögesinin görevini gerçekleştirmektedir;
- Tamlamanın bir kısmı basit ve birleşik kelime olabilmektedir;
- Tamlamanın birinci kısmı tamlayan, ikinci kısmı tamlanan olmaktadır.

Tamlamalar, birleşik kelimeler ve deyimlere görünüş olarak benzemekte olup onların ortak noktaları şöyledir:

- Cümle yapısındaki tamlama da söz varlığındaki tamlama da iki ya da daha fazla kelimedenden yapılmaktadır;
- Onların yapısındaki kelimeler kendi arasında ilişkilidir.

8. Ev Ödevi: Ders kitabındaki alıştırmaların yerine getirilmesi istenilmektedir (Okıtu Adistemesi, 82-84).

12. 1. TAMLAMALARIN, KELİME GRUPLARININ VE DEYİMLERİN TABLO VE ŞEMALARLA ÖĞRETİMİ

Tamlamalar, kelime grupları ve deyimler, Kazak Türkçesi 7. sınıf dersinde ayrı birer konu olarak anlatılmamış, benzerlikler ve farklılıklar birbirleriyle karşılaştırılarak tek bir konuda açıklanmıştır. Bu gramer konusu tablo ve şemalarda da beraber yer almıştır.

Bu konu içerisinde kelime gruplarının yapısına göre tamlama türleri yer almakta ve tablolarda örnekleriyle gösterilmektedir.

Şema 1: Tamlama Şeması

Tablo 28: Tamlamalar, Birleşik Sözler ve Deyimlerin Örnekleri

Tamlama	Birleşik söz	Deyim
<i>Suwık jel</i> (Soğuk rüzgâr)	<i>Jıgılıp qala jazdadı</i> (Düşeyazmak)	<i>Suwık söz</i> (kara haber)
<i>Ädemi jazuw</i> (Güzel yazı)	<i>Oqıp otr eken</i> (Okuyormuş)	<i>Sirkesi suw kötermeydi</i> (çabuk sinirlenmek)
<i>Qara torı kız</i> (Esmer kız)	<i>Jaqsı körüw</i> (sevmek)	<i>Jumğan awzın aspaw</i> (Ağzını hiç açmamak, konuşmamak)
<i>Köpirden ötüw</i> (Köprüden geçmek)		

Tablo 29: Yapısında Birleşik Söz ve Deyim Bulunduran Tamlama Örnekleri

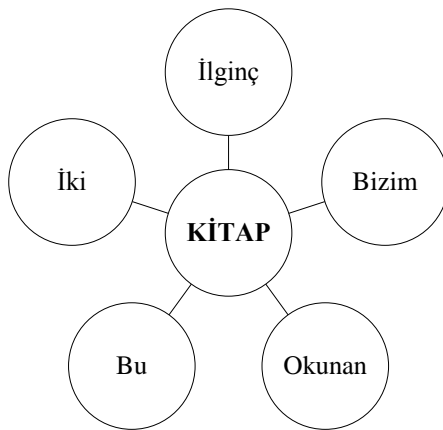
Birleşik söz bulunduran tamlama	Deyim bulunduran tamlama
<i>Suwık torğaydıñ üni</i> (Kara serçenin sesi)	<i>Suwık söz taradı.</i> (Kara haber yayıldı.)
<i>Alıstağını jaqsı köredi.</i> (Uzaktakini iyi görür.)	<i>Ouwdı jaqsı köredi.</i> (Okumaya düşkün, okumayı sever.)
<i>Dükennen oyınşıq kördi.</i> (Dükkânda oyuncak gördü.)	<i>Kızdı oyınşıq köredi.</i> (Kıza oyuncak gibi davranıyor.)
<i>Uyıktağanda tisin qayradı.</i> (Uykuda dişini gıcırdattı.)	<i>Oğan tisin qayradı.</i> (Dişini bileledi.)

Tablo 30: Tamlama Türleri ve Örnekleri

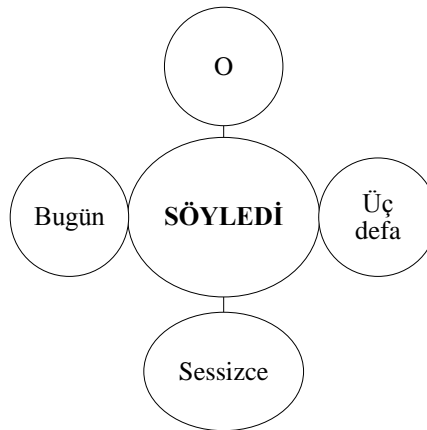
İsim tamlaması	Fiilden oluşan tamlama
<p>1. İsimden oluşan tamlama:</p> <p>a) <i>Oylı adam</i> (düşünceli insan), <i>ulı arman</i>, (büyük hayal), <i>orındalğan ümit</i> (gerçekleşen ümit), <i>eki kompyuter</i> (iki bilgisayar), <i>otuz oquwşı</i> (otuz öğrenci).</p> <p>b) <i>Äkemmen dos</i> (babamla arkadaş), <i>mağan jegen</i> (bana yeğen), <i>adamniñ duşpanı</i> (adamın düşmanı)</p> <p>2. Sıfatlardan oluşan tamlama:</p> <p>a) <i>Biyday öndi</i> (Buğday renkli), <i>ķısıķközdi</i> (çekik gözlü)</p> <p>b) <i>Suwday taza</i> (sudan temiz), <i>süttenaķ</i> (sütten ak), <i>sözge sarañ</i> (söze cimri)</p>	<p>a) <i>Awılğa ketüw</i> (köye gitme), <i>maşınanı kütüw</i> (arabayı bekleme), <i>ülkendermen keñesüw</i> (büyüklerle danışma);</p> <p>b) <i>jaqsı oquw</i> (güzel okuma), <i>tez jürüw</i> (hızlı yürüme)</p> <p>c) <i>bes aluw</i> (beş alma), <i>törtke şıǵuw</i> (dörde çıkma);</p> <p>ç) <i>murs-murs külüw</i> (kıs kıs gülme), <i>tırs-tırs tamuw</i> (şıp şıp damlamak);</p> <p>d) <i>üdeyi kelüw</i> (kasten gelme), <i>tez söylew</i> (hızlı konuşma);</p> <p>e) <i>jalıķpay tüsindirüw</i> (bıkmadan söyleme), <i>tüsindirip aytuw</i> (anlatarak söyleme)</p>

Şema 2: Tamlama Türlerinin Şeması

İsim tamlaması:

Fiilden oluşan tamlama:

Tablo 31: Kelimelerin Bağlanma Türleri ve Örnekleri

Bağlanma türleri	Örnekler
Ekler aracılığıyla	<i>Men ävejayğa keldim.</i> (Ben havaalanına gittim.)
Edatlarla	<i>Habarın hat arqılı jetkizdi.</i> (Haberini mektup ile verdi.)
Yerleşme düzenine göre	Köp söz kömir, az söz altın. (Çok söz kömür, az söz altın.)
Vurguyla	Aldırğan-albirt. (Yaşasın bizim okulumuz!) M. Ävezov)

Tablo 32: Belirtili ve Belirtisiz İsim Tamlamalarının Yapılışı ve Cümle Örnekleri

Yapısı	Örnekler
İsim kökü+ ilgi eki, isim kökü + iyelik eki	Ƙasımniñ öleñi (Kasım'ın şiiri)
Şahıs zamiri + ilgi eki, isim kökü	Bizdiñ awıl (Bizim köy)
İsim kökü, isim kökü + iyelik eki	Ƙazakstan Ƙalası (Kazakistan Cumhuriyeti)

Tablo 33: Hâl Ekleriyle Yapılan Tamlamalar ve Örnekleri

Yapısı	Örnekler
İsim kökü + yönelme hâli. Fiil	Merekege dayındaluw (Bayrama hazırlanmak)
İsim kökü + belirtme hâli. Fiil	Esikti aşuw (Kapıyı açmak)
İsim kökü + (belirtme hâli gizli). Fiil	hat aluw (mektup almak)
İsim kökü + bulunma hâli. Fiil	Amerika'da oquw (Amerika'da okuma)
İsim kökü + ayrılma hâli. Fiil	Sayajaydan Ƙaytuw (Bahçeden)

	döndü)
İsim kökü + vasıta hâli. Fiil	Balamen oynaw (Çocuk ile oynamak)

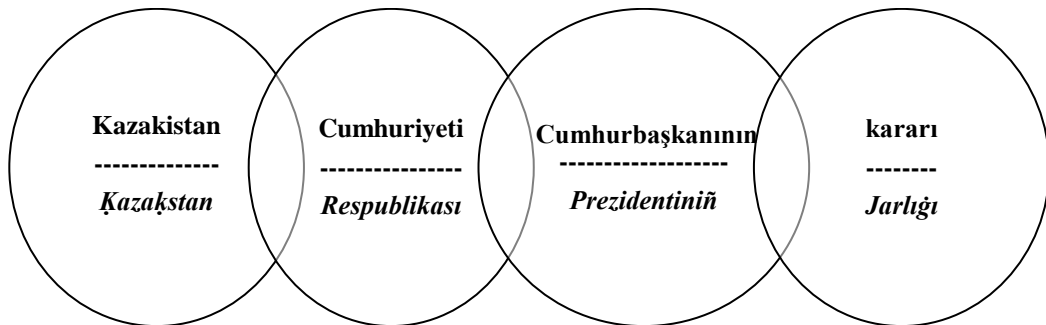
Tablo 34: Takısız Tamlama Yapılışı ve Örnekleri

Yapısı	Örnekler
Sıfat. İsim.	Taldırmaş bala (Nazik çocuk)
Zamir + İsim	Bul habar (Bu haber)
Sayı sıfatı + İsim.	Bes jil (Beş yıl)
Sıfat-fiil + İsim.	Kelgen adam (Gelen adam)
Sıfat + Fiil	Jawaptı söylew (Sorumlu olarak konuşma)
Sayı sıfatı + Fiil	Eki aytuw (İki söyleme)
Ses taklidi + fiil	Sart-surt soǵuw (Şırl şırl akıyor)

Tablo 35: Kelimelerin Yerleşme Kuralına Göre ve Edatlarla Yapılan Tamlamalar ve Örnekleri

Yapısı	Örnekler
Zarf + fiil	Ädeyi suranuw (Kasıtlı izin isteme)
Zarf-fiil + fiil	Keştete oraluw (Geceye sarılmak)
Sıfat fiil + fiil	Tañdaǵanday qaraw (Şaşırarak bakma)

Şema 3: Zincirleme İsim Tamlaması Şeması

Tablo 36: *Tamlamaların Sentaksli Bağlantıları ve Örnekleri*

Sentaksli bağlantılar	Kelime grupları	Soruları	Örnekler
Niteleyici	Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması, takısız isim tamlaması.	Kimin? Neyin? Nasıl? Ne kadar?	Bıçağın yüzü. Nakışın tığı. İbıray büyük bir pedagog idi.
Nesne ve yer tamlayıcısı	Yönelme, yükleme, bulunma ve çıkma hâl ekleri, bağlaç ve edatlarla yapılan tamlamalar.	Kime? Neye? Kimi? Neyi? Kimde? Nerede? Kimden? Nereden? Kiminle? Neyle?	Halkına saygılı ol. Yanına dayanma. Taşta kök bulunmaz. Zararlı alışkanlıktan uzak durunuz. Duayla hayırlara vesile olunur.
Zarf tümleci	Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması, takısız isim tamlaması. Kelimelerin yerleşme kuralına göre ve edatlarla yapılan tamlama.	Ne zaman? Nereden? Nereye? Nasıl? Niçin? Ne sebeple?	662 yılında Hz. Muhammed (s.a.v) Mekke'den Medine'ye hicret etti. Hızlı gelerek şasıra şasıra baktı. O öğrenmek için okula geldi. (Adisteme, 56-60).

13. KELİME TAHLİLİ DERSİ

I. Ders Türü: Tekrarlama dersi.

Derste Uygulanılacak Yöntem: Tahlil.

II. Dersin Konusu: Kelime yapısı ve tahlili.

Dersin Amaçları ve Hedefleri: Bilimsel kazanımlar, geliştirme ve eğitici yapılar olarak üçe ayrılmaktadır.

a) Bilimsel Kazanımlar: Kelimeyi oluşturan morfemin türlerini, her birine has özelliklerini ve birbirlerinden farklılıklarını bildiren anlamları tekrarlatarak kavratma;

b) Geliştirici Kazanımlar: Kelimenin sözlük ve gramer anlamlarının cümle kurmada esas olduğunu kavratma;

c) Eğitici Kazanımlar: Tanınmış şahısların özelliklerini örnek olarak verme.

Derste yararlanacak araç-gereçler: Kelime yapısı ve tahliliyle ilgili şema.

III. Dersin Akışı.

1. Dersin Konusunu ve Amacını Tanıtma.
2. Söz Yapısı İle Gördüklerini Tekrarlama, Konular Arasında Bağlantı Kurma.
3. Tahlile Hazırlık. Öğretmen öğrencilerden tahtadaki şemaya bakmalarını ister.

13. 1. ÖĞRENCİLERE KELİME TAHLİLİ YAPTIRMA

Tahtaya ya da deftere kısa bir metin yazılır. Öğretmen tahlili yapılacak olan kelimenin anlamını söyledikten sonra kelimeyi kendisi tahlil eder. Öğretmen daha sonra sınıfı iki gruba bölerek iki gruba da ikişer kelimeyi tahlil ettirir ve öğrencilerin konuyu anlayıp anlamadığını kontrol ederek öğrencilere dönütler verir.

Tahlil yapma dersi soruya cevap verme, sonuçlandırma ve ev ödevi olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

1. Birinci Grubun Tahlili:

Basında (başında): Bu kelime üç ekten oluşmaktadır.

1. Bas (baş) isim kökü. Kelimenin bundan sonra parçalanmayan anlamlı kökü. İsim, ne? sorusuna cevap verir.

2. -1, 3. tekil şahıs iyelik eki.

3. -nda hâl eki, iyelik ekinden sonra gelen bulunma hâlidir.

At jaqtılaw (uzun çeneli, çenesi at çenesine benzeyen kimse): Bu kelimenin yapısında iki leksikolojik anlam bir de gramer anlam yer almaktadır.

1. Birleşik sözdür.

2. At jaq (at + çene): İki sözden oluşan birleşik sözdür, isim, ne? Sorusuna cevap verir.

3. At jaqtı, birleşik sözün ikinci kelimesine -tı yapım eki eklenerek birleşik sıfat türemiştir. Sorusu, nasıldır?

4. -law yapım eki olup karşılaştırma sıfatı türetmiştir.

2. İkinci Grubun Tahlilleri.

Muhañ: Yapısında bir leksikolojik bir de gramer anlamı bulunmaktadır.

1. Muh: Birinci heceden sonra kısaltılan söz, isimdir. Kim, sorusuna cevap verir.

2. añ: Çeşitlendirici yapım eki, nezaket ve saygı anlamı kazandıran bir ektir.

Aksakal: Bu kelimedeki leksikolojik anlam bulunmakta olup gramer anlamı ise yer almamaktadır.

1. Soruya cevap verme: Aksakal iki sözden oluşan birleşik sözdür. İsim, kim? Sorusuna cevap verir.

2. Sonuç: Cümlelerdeki sözler tahlil edildikten sonra öğretmen konuyla ilgili bir sonuçlandırma yapar.

Öğretmen: Tahlil, sözcük anlamını kesinleştirmek, morfepleri karıştırmamak ve onların metin oluşturmadaki anlamlarını iyice kavramak için yapılır. Başka sözlerle irtibatla bulunmayıp tek başına kullanılan sözler ile cümle içinde yer alan sözlerle yapılan gramer incelemesi aynı değildir. Tek başına kullanılan söz, cümlede birleşik sözle birlikte ya da yardımcı görevde kullanılabilir. Böyle durumlarda birleşik söz olarak tahlil edilir. Sözün görevi sadece cümlede belli olur.

3. Ev Ödevi: Kitaptaki pekiştirme soruları cevaplandırılacak. Alıştırmalar yapılacak (Okıtu Adistemisi, 84-87).

14. DERS PLANI ÖRNEĞİ

1. Ders Şekli: Konuşma.

2. Ders Konusu: Metin

Ders Yöntemleri: Bulgu vb.

Dersin Amacı:

- a) Metin hakkında detaylı bilgi verme;
- b) Geliştirme, metnin ana fikrini ve bölümlerini anlama ve anladıkları hakkında fikirlerini anlatabilmelerini sağlamak;
- c) Eğitimi, kendi vatanını, doğup büyüdüğü yeri ve memleketini sevdirmek.

Dersin araç-gereçleri: Metnin unsurları hakkında tablo, metin türlerini anlatan bir şema, teyp.

3. Bundan Önce Öğrenenleri Tekrarlama: Öğretmen daha önce öğrenilen konuyu öğrenciye tekrar eder.

Anahtar kelimeler: Söz, cümle, paragraf ve metin. Derste sorun oluşturma ve çözme yöntemi uygulanmaktadır. Öğrenciler tahtada asılı olan tabloya bakarlar. Öğretmen asılı olan metnin unsurları ve bölümleri hakkında öğrencilerinin dikkatini tahtaya çeker ve metnin genel ve özel unsurlarıyla ilgili bilgiler verir.

Tablo 37: *Metnin Genel ve Özel Unsurları Tablosu*

Metnin Genel Unsurları	Metnin Özel Unsurları
1. Cümle	1. İçeriği sonuçlanmış bir kalıp. 2. Metnin ilk (son) bölümü.
2. Bağlıklık	1. Paragraf. Unsurların tam, doğru ve birbirleri ile uyumlu şekilde kullanılması. 2. Metnin ikinci (orta) bölümü.
3. Bağdaşıklık	1. Bir metni oluşturan unsurlar arasındaki anlam bütünlüğü. 2. Metnin üçüncü bölümü.
Öğrencinin görevi: Sorunu sonuçlandırmak için sorulara cevap verir. Tek başına kullanılan kelimeler metin olabilir mi? Cümle neden metin olur? Paragraf ne demektir? Paragraf neden cümleden üstündür?	Öğretmenin görevi: Öğrencilere ne gibi sorularınız var diye sorar. Eğer soruları yoksa öğretmen kendisi soru sorar.

<p>Tahminler:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tek başına kullanılan kelimeler metin oluşturamaz. - Cümlelerin metin olarak sayılma nedeni cümlelerin belli bir düşünceyi ifade etmesidir. Paragraf bir düşünceyi tam olarak anlatabilmek için bir araya getirilen cümleler topluluğudur. <p>Paragrafın cümleden üstün olma sebebi ise cümleler topluluğundan oluşmasıdır.</p> <p>Tahminin doğru olduğunu kanıtlamak için öğrenciler örnekler verirler.</p> <p>-Kazakistan, başkent, Akmola, eski, şehir. Bu kelimeler tek başına kullandıklarında belli bir düşünceyi ifade etmiyorlar.</p> <p>-Kazakistan'ın eski başkenti Akmola şehri. Bu bir cümledir. Hangi şehir başkent olduğunu ifade ediyor.</p> <p>“Kazakistan'ın eski başkenti Akmola şehri. Sonra Akmola adı Astana olarak değiştirildi. Astana sözü bütün dillere kolayca tercüme edilir. Anlamı herkesçe anlaşılır.” Bu bir paragraftır. 4 cümleden oluşan ve belli anlama sahip olan cümleler topluluğudur.</p>	<p>İtirazlık:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tek başına kullanılan kelimeler hangi durumda metin olabilirler? - Her türlü cümlelerden paragraf meydana gelir mi? <p>Öğretmen, öğrencilerden konuyla ilgili düşüncelerini kanıtlamalarını ister.</p>
---	---

Sonuç: Tek başına kullanılan kelimeler anlamca birbirlerine bağlanarak cümle, belli bir düşünceyi ifade edince de metin olabilirler. Cümleler, anlamca bağ kurarak paragraf oluştururlar. Birkaç paragraf topluluğu metni meydana getirir.

4. Yeni kavramlar: Cümle, metnin temeli; bağlaşıklık, metnin orta bölümü; bağdaşıklık ise metnin son bölümüdür.

Öğretmen kitaptaki “Metin” konusunu anlatır. Öğretmen; eserleri, öğrencilerin yazdığı kompozisyonları, şarkı sözlerini, makaleleri veya sözlü yapılan

bildirileri örnek olarak kullanır. Metnin çoğunlukla kendi içinde bağlantıda bulunan birkaç cümleden oluştuğu, birbirlerini tamamlayan düşünce bütünlüğü sağladığı ve konularının çeşitli olabileceği anlatılır.

Marat Omarov'un "Astana" adlı şarkısı dinletilir. Şarkının kaç dördlükten ve cümleden oluştuğu öğrencilere buldurularak anlamca ve cümle öğeleri arasındaki bağlantı tespit ettirilir.

5. Pekiştirme: Bundan sonra öğrencilerden şarkının sözlü olarak özeti çıkarttırılır. Öğrenciler, yazdıklarını okur ve kendileri değerlendirir. Öğrencilerin yazdıklarının bir metin olduğu öğretmen tarafından ifade edilerek ders pekiştirilir.

6. Ev ödevi: Öğretmen, konuyla ilgili öğrencilere ödev verir.

Öğretmen: Kitaptaki alıştırmaları yazın. "Metin" konusuyla ilgili verilenleri okuyun (Okıtuv Adistemesi, 60-64).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONULAR, ALIŞTIRMA VE ÖDEVLER

Çalışmanın bu kısmında 7. sınıf Kazak dili ders kitabındaki konular, ek başlıklar, kullanılan alıştırma ve ödevler gösterilmiş olup bu sembollerden hareketle öğrencilerin kitap içerisinde yaptıkları çalışmalar ortaya konulmuştur. 7 farklı işaretin kullanıldığı Kazak dili kitabında; konular, alıştırma ve ödevler sınıflandırılmış ve kitap içerisinde yer alan önemli noktaların sayısal tespiti yapılmıştır.

1. KONU BAŞLIKLARININ SINIFLANDIRILMASI

1. 1. KONU ANLATIMI VE AÇIKLAMALARI

Kazak dili ders kitabında yer alan konuların açıklandığı ve örnekleriyle anlatıldığı bu bölümde konuyla ilgili 70 tane ana başlıkta konu anlatımı ve açıklaması yer almaktadır.

Bu bölümde ana başlıklarla beraber alt başlıklar, açıklamalar ve örnekler de bulunmaktadır. Açıklama bölümü içerisinde 8 tane de hatırlatma başlığı yer almakta ve bu başlıklarda konuların istisnai durumları ve dikkat edilmesi gereken noktaları verilmektedir. Kazak dili ders kitabında yer alan ana başlıklar ve hatırlatmalar aşağıdaki şekildedir:

■ Kazak dilinin, Kazak halkının edebî dili ve memleket dili olduğuna dair açıklamalar yapılmaktadır.

■ Edebî dilin söz varlığı ve söz varlığının kuralları hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

■ Metin ve metin türleri hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

Hatırlayınız! Başlığı altında daha önce öğretilmiş olan konular hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

■ Morfoloji ana başlığı altında isim çeşitleri, çokluk ekleri ve iyelik ekleri açıklanılmaktadır.

Hatırlatma. Anlam olarak çokluk ifade eden kelimelere çoğul ekinin getirilmediği hatırlatılmakta ve bu kelimelerin örnekleri verilmektedir.

■ İsmın hâl ekleri başlığı altında Kazak Türkçesindeki 7 hâl ekinin tamamı; soru kelimeleri, ekleri ve örnekleri açıklanmaktadır.

■ İsimlerin şahıslarda çekimi başlığı altında isim cümleleri verilmekte ve konunun şahıslara göre çekimi örneklerle açıklanmaktadır.

■ İsmın cümledeki görevi başlığı altında konu örnekleriyle birlikte açıklanmaktadır.

■ Dil geliştirme başlığı altında edebî dilin nasıl olduğu anlatılmaktadır.

■ Sıfatların çeşitleri başlığı altında sıfatlar ve türleri açıklanmaktadır.

■ Karşılaştırma sıfatları başlığı altında konuyla ilgili kullanılan ekler, örnekleriyle açıklanmaktadır.

■ Pekiştirme sıfatları başlığı altında konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sıfatların imlâsı başlığı altında sıfatların nasıl yazılması gerektiği örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sıfatların cümledeki görevi başlığı altında sıfatların öğelerde ve hâl eklerindeki kullanımları örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sayı sıfatlarının türleri başlığı altında sayı sıfatlarının çeşitleri örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sayı sıfatlarının cümledeki görevi başlığı altında konunun cümlenin öğelerinde nasıl yer aldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Zamirlerin çeşitleri başlığı altında zamirler konusu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Şahıs zamirlerinin türleri başlığı altında şahıs zamirlerinin hâl eklerine göre nasıl çekimlendiği örneklerle açıklanmaktadır.

■ İşaret zamirlerinin türleri başlığı altında işaret zamirlerinin iyelik ve hâl eklerinde nasıl çekimlendiği örneklerle açıklanmaktadır.

■ Soru zamirlerinin türleri başlığı altında soru zamirleri hâl eklerinde nasıl, iyelikte nasıl çekimleniyor, tablolar hâlinde gösterilerek açıklanmaktadır.

■ Dönüşlülük zamirinin türleri başlığı altında, dönüşlülük zamirinin hâl eklerinde ve iyelik eklerinde nasıl çekimlendiği tablolar üzerinden açıklanmaktadır.

■ Belgisiz zamirlerin türleri başlığı altında belgisiz zamirlerin, hâl eklerinde ve iyelik eklerinde nasıl kullanıldığı tablolarla gösterilerek açıklanmaktadır.

■ Olumsuzluk eki ve topluluk zamirlerinin türleri başlığı altında konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Zamirlerin cümledeki görevi başlığı altında zamirler, cümlenin ögesi olarak nasıl kullanılmakta örnekleriyle açıklanmaktadır.

■ Fiillerin türleri ve zamanları başlığı altında konuyla ilgili açıklama yapılmakta ve zaman ekleri kısaca açıklanmaktadır.

■ Şimdiki zaman başlığı altında konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Şimdiki zamanın türleri başlığı altında Kazak Türkçesinde şimdiki zamanın türlerinden olan kesin şimdiki zamanda hangi ek kullanılmakta, fiiller bu zamanda nasıl çekimlenmekte ve birleşik kesin şimdiki zaman nasıl yapılmakta örnekleriyle açıklanmaktadır.

■ Belirsiz şimdiki zaman başlığı altında konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Gelecek zaman başlığı altında konu kısaca açıklanmaktadır.

■ Gelecek zamanın türleri başlığı altında bu zamanın kaçaya ayrıldığı söylenmekte ve türlerinin adları verilmektedir.

■ Tahminî gelecek zaman başlığı altında, Kazak Türkçesinde gelecek zamanın türlerinden biri olan bu zamanın nasıl çekimlendiği örneklerle açıklanmaktadır.

■ Niyet ifadeli gelecek zaman başlığı altında Kazak Türkçesinde gelecek zamanın bir türü olan bu zaman örneklerle birlikte açıklanmaktadır.

■ Belirsiz gelecek zaman başlığı altında Kazak Türkçesinde gelecek zamanın bir türü olan bu zaman nasıl kullanılmıştır, örneklerle açıklanmaktadır

Hatırlatma. Hatırlatma başlığı altında belirsiz gelecek zaman ve belirsiz şimdiki zamanda birinci tekil şahsın bazen *-min*, *-min* yerine *-m* olarak kullanıldığı hatırlatılmaktadır.

■ Geçmiş zaman başlığı altında konu kısaca açıklanmaktadır.

■ Geçmiş zamanın türleri başlığı altında konunun ayrıldığı başlıklar verilmektedir.

■ Belirli geçmiş zaman başlığı altında konu, fiil çekim örnekleriyle açıklanmaktadır.

■ Belirsiz geçmiş zaman başlığı altında konu, fiil çekim örnekleriyle gösterilmekte ve hangi eklerin kullanılarak yapıldığı açıklanmaktadır.

Hatırlatma. Belirsiz geçmiş zamanın *-ğan, -gen* sıfat fiil ekleri ve *edi* yardımcı fiiliyle oluşan birleşik yapısının geçmiş zamanın hikâyesi çekiminde kullanıldığı hatırlatılmaktadır.

■ Gelecek ve geniş zamanın hikâyesi başlığı altında konu örneklerle beraber açıklanmaktadır.

Hatırlatma. İsim fiilin *-atın, -etin, -ytın, -ytin* ekleri ve *edi* yardımcı fiiliyle oluşan birleşik yapının cümledeki anlamına ve fiilin gerçekleşme durumuna göre hem gelecek zamanın hikâyesini hem de geniş zamanın hikâyesini ifade ettiği hatırlatılmaktadır.

■ Fiilin kipleri başlığı altında Kazak Türkçesindeki kipler açıklanmaktadır.

■ Bildirme kipi başlığı altında konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Emir kipi başlığı altında Kazak Türkçesindeki emir kipinin nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

Hatırlatma. Fiillere emir kipi anlamında bazen *-şıl, -şi* ekleri de getirilerek rica, istek ve yalvarma anlamları bildirdiği hatırlatılmaktadır.

■ Şart kipi başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

Hatırlatma. *-sa, -se* eklerinin her zaman şart kipini bildirmediği, bazı durumlarda iki cümleyi birbirine bağlama görevinde kullanıldığı, bazı durumlarda ise *-şıl, -şi* ekini alarak keder ve pişmanlık ifade ettiği hatırlatılmaktadır.

■ İstek kipi başlığı altında istek kipinin Kazak Türkçesinde nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sıfat fiilin çeşitleri başlığı altında konu anlatılmakta ve Kazak Türkçesinde nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sıfat fiillerin şahıslara göre çekimlenmesi başlığı altında çekimlenme şekilleri tablolar hâlinde verilmekte ve olumsuzluk ekinden sonra sıfat fiillerin nasıl kullanıldığı açıklanmaktadır.

■ Sıfat fiillerin cümledeki görevi başlığı altında, sıfat fiiller cümlede hangi ekleri alarak hangi öge görevinde kullanılmakta örneklerle açıklanmaktadır.

■ Zarf fiilin çeşitleri başlığı altında Kazak Türkçesinde konunun hangi eklerle nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Zarf fiilin cümledeki görevi başlığı altında Kazak Türkçesinde zarf fiilin cümle öğelerinde nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Çekimsiz fiillerin türleri başlığı altında Kazak Türkçesinde konu örnekleriyle açıklanmaktadır.

■ Fiillerin cümledeki görevi başlığı altında Kazak Türkçesinde konu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Sentaks başlığı altında Kazak Türkçesinde sentaks bilgisi verilmekte ve tamlamalar hakkında örneklerle açıklamalar yapılmaktadır.

■ Tamlamalar, birleşik kelimeler ve deyimler başlığı altında bu konuların Kazak Türkçesinde nasıl işlendiği örneklerle açıklanmaktadır.

■ Kelime gruplarının birleşme yöntemleri başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl olduğu örneklerle açıklanmaktadır.

Hatırlatmalar. 1. Çokluk ekinin sadece birinci ve ikinci şahıslı kelimelerde kullanıldığı belirtilmektedir. *Biz(der), sender, sizder.* 2. Çekim edatlarının bir kelimeyi ikincisine, bağlama edatlarının ise ortak olan öğeleri birbirlerine bağladığı hatırlatılmaktadır.

■ Kelimelerin bağlanma türleri başlığı altında Kazak Türkçesinde kelime gruplarının oluşturulma türleri açıklanmakta ve bu türlerden biri olan şahıs eki, dizim kuralı ve ses değişimi sayesinde kurulan kelime grupları örneklerle açıklanmaktadır.

■ Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl anlatıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ İsmi hâl ekleriyle oluşturulan kelime grupları başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl olduğu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Takısız isim tamlaması başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl yapıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Kelimelerin yerleşme kurallarına göre oluşturulan kelime grupları başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl yapıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

■ Cümle bilgisiyle ilgili olan kelime grupları ana başlığı altında konunun Kazak Türkçesinde nasıl olduğu örnekleriyle açıklanmaktadır. Alt başlıklarda ise niteleyici, yer tamlayıcısı-nesne ve zarf tümleci konuları açıklanmaktadır.

■ Dil kültürü başlığı altında yazılı ve sözlü kültürün Kazak Türkçesinde nasıl olduğu örneklerle açıklanmaktadır.

■ Diyalog başlığı altında diyalogun ne olduğu ve nasıl oluşturulması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Monolog başlığı altında monologun ne olduğu ve nasıl oluşturulması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Edebî metinler oluşturma başlığı altında konu anlatılmakta ve edebî metin türleri olarak mektup, günlük, özgeçmiş, makale, kompozisyon, not tutma, özet çıkarma ve tefekkür etme maddeleri verilmektedir.

■ Mektup başlığı altında mektubun ne olduğu ve nasıl yazılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Makale başlığı altında makalenin ne olduğu ve nasıl yazılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Edebî eser başlığı altında edebî eserin ne olduğu, nasıl yazılması gerektiği ve türleri açıklanmaktadır.

■ Tasvir başlığı altında tasvirin ne olduğu ve nasıl yazılması/yapılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Öyküleme başlığı altında konunun ne olduğu ve nasıl yazılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Vasıflandırma başlığı altında konunun ne olduğu ve nasıl yazılması/yapılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ İş ve hareketleri nitelendirme başlığı altında konunun ne olduğu açıklanmaktadır.

■ Biyografi başlığı altında konunun ne olduğu ve nasıl yazılması gerektiği açıklanmaktadır.

■ Günlük başlığı altında günlüğün ne olduğu ve nasıl yazılacağı açıklanmakta, örnek metinler verilmektedir.

1. 2. ORHUN YAZITLARIYLA İLGİLİ EK BAŞLIĞI

Kitapta konu başlıkları içerisinde 19 tane ek bilgiye yer verilmektedir. Ek bilgi olarak Türklerin tarihî yazıtlarından olan Orhun Yenisey Yazıtlarındaki gramer örnekleri yer almaktadır. Kazak Türklerinin ders kitaplarında her gramer konusunun ardından bu bilgilere yer vermesi, Kazak halkının kendi tarihlerine sahip çıktıklarını ve bu bilgilerin öğrenilmesine büyük önem verdiklerini göstermektedir. Bu bölümlerde yer alan bilgilere baktığımızda kitap içerisinde anlatılan gramer

kurallarının Orhun Yenisey Yazıtlarında nasıl kullanıldığı ve bu kullanımların örneklerini görmekteyiz.

Kitabın tamamında açıklama ve konu anlatımı yapmak için kullanılan işaret Orhun Yazıtlarıyla ilgili iki ek başlıkta (sayfa 15 ve 19'da) farklı kullanılmıştır. Burada bir matbaa ya da baskı hatası olduğu düşünülmektedir. Çünkü kitabın tamamı incelenildiğinde ek başlığı işaretinin kullanıldığı bütün kısımlarda gramer kurallarının Orhun Yenisey Yazıtlarındaki kullanım örnekleri görülmektedir. Bütüne bakıldığında bu iki örneğin de bu bölümde yer alması gerektiği düşünülerek sınıflandırmada bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında çokluk ekleri *-lar, -ler* ve iyelik eklerinin nasıl kullanıldığı örneklerle gösterilmiştir. (Matba hatası olduğu düşünülmektedir. Ders Kitabı: s. 15)

Çokluk eki: *erler, begler, atlar* vb.

İyelik ekleri:

-m, -im, -im, -um, -üm

-mız, -ımız, -imiz

-ñ, -iñ, -iñ, -uñ, -üñ

-ñız, -iñiz, -iñiz, -iñiz, -uñuz, -üñüz

-i, -i, -si, -si

-i, -i, -si, -si

Apam, eçüm, oğlum, eliñ, yaşıñ, eri, başı, elçisi, begimiz, atıñız, inileri vb.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında 7 türlü hâl eki olduğu belirtilerek örnekleri verilmektedir. Hâl ekleri aşağıdaki gibi yer almaktadır. (Matbaa hatası olduğu düşünülmektedir. Ders Kitabı: s. 19)

Yalın hâl: *Ek bulunmamaktadır.*

İlgi : *-ın, -in, -nın, -nin, -nun, nün. Türk buduniñ, elin, Bayırkuniñ aq adğırı* vb.

Yönelme: *-қа, -ke, -ға, -ge, -a, -e, -ғару, -gerü, -ru, -rü, -ra, -re. tağқа, kimke, inime, isine, ilgerü, oğuzғару, içре.*

Belirtme: *-nı, -ni, -n, -ı, -i, -ig, -ig, -uğ, -üg, -ğ, -g. Seni, bizni, taşığ, süg, atın, özüg.*

Bulunma: *-ta, -te, -da, -de. Yolta, elte, tağda* vb.

Ayrılma: *-tan, -ten, -dan, -den, -tın, -tin. Beriden, қantan, teñriden* vb.

Vasıta: *-ın, -in, -n ve birle. kışın, kölikin, Kültegin birle.*

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında da sıfatların ve türlerinin yer aldığı belirtilmekte ve örnekleri verilmektedir.

Kök, kızıl, arık, semiz, atlıg, tonsız, biligsiz, sansız vb.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında hangi türde karşılaştırma sıfatı eklerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Eklerin; *-rak, -rek, -teg* olduğu örneklerle gösterilmektedir.

artukrak, akısrak.

böriteg, teñriteg.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında pekiştirme sıfatının *eñ* sözcüğü ile yapıldığı belirtilmekte ve örnekleri verilmektedir.

Eñ ilki vb.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında karşılaşılan şahıs zamirlerinin hâl eklerinde nasıl kullanıldığı ve örnekleri aşağıdaki gibi verilmektedir.

Yalın: *men, ben*

İlgi: *meniñ, beniñ*

Yönelme: *maña, baña; saña*

Belirtme: *beni, bizni; anı*

Bulunma: *anta, bizinte*

Ayrılma: *sendin, seniñden*

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında işaret zamirlerinin hâl eklerinde nasıl çekimlendiği örneklerle gösterilmektedir.

Bunı esidiñ, bunı körüw, biliñ, anı körüp.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında soru zamirlerinin hâl eklerinde nasıl kullanıldığı örneklerle gösterilmektedir.

Neke korqurbız?, nede ötrü, kimge kazganurmen?

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında dönüşlülük zamiri olan *öz* kelimesinin hâl eklerinde ve iyelik eklerinde nasıl çekimlendiği örneklerle gösterilmiştir.

Özüm olurıp, özüñ körü biliñ, özüñg bolur.

█ Orhun Yenisey Yazıtlarında *-a, -e, -ı, -i, -u, -ü* zarf fiil ekleriyle belirsiz şimdiki zaman yapıldığı açıklanılmaktadır. Aynı zamanda şimdiki zamanın, şuan kullanılmayan *-taçı, -teçi, -daçı, -deçi* sıfat fiil ekleriyle yapıldığı belirtilmektedir.

Tike, tuta, uça, körü, basa vb.

Ölteçisin, yoñltaçısız vb.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında gelecek zamanın, sıfat fiil ekleri olan *-ar, -er,-ır, -ir, -r, -ur, -ür* ekleri aracılığıyla yapıldığı belirtilmektedir. Gelecek zamanın olumsuz türünün de *-ma, -me* ekleriyle ve sıfat fiilin *-z (-s)* ekleri aracılığıyla yapıldığı belirtilerek örnekleri verilmektedir.

qabısar, qalır, qorkır vb.

bilmez, kelmez, körmez vb.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında belirli geçmiş zaman ekleri olan *-di, -di, -ti, -ti* eklerinin çok sık kullanıldığı belirtilerek örnekleri verilmiştir. *qaçtı, ölti, toqtıdım, adırıldım, tün qatdımız vb.*

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında belirsiz geçmiş zamanın, sıfat fiil ekleri *-mış, -gan* ve zarf fiil ekleri *-ıp, -ip, -up, -üp, -p* aracılığıyla kullanıldığı belirtilmekte ve örnekleri yer almaktadır.

Kelmiş, qalmış, qazgan, tabısgan vb.

Alıp, qılıp, yorıp, süñüsip vb.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında da bildirme kipinin şimdiki zaman, gelecek zaman ve geçmiş zaman olarak üç zamanda kullanıldığı belirtilmekte ve örnekleri verilmektedir.

Şimdiki zaman: *ol olur, esidü berti;*

Gelecek zaman: *kelür, körür, olurur;*

Geçmiş zaman: *kelti, sançdım, tün qatdımız.*

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında emir kipinin 2. ve 3. çekimlerinin kullanıldığı belirtilmekte ve 3. şahısta *-sın, -çın, -zın, -zun* ekleriyle yapıldığı örnekleri gösterilmektedir.

Bil, tñla, ayt, esid, barzın, bolçın vb.

■ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında şart kipinin, *-sar, -ser* ekleriyle yapıldığı açıklanmaktadır. Bu eklerle fiilin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği söylenilmekte ve örnekleri gösterilmektedir.

Erser, barsar, todsar vb.

Bir todsar, açsıq ömezsen.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarında istek kipi tekil çekimde -*ayın*, -*eyin*, -*yın*, -*yin* eklerinin; çoğul çekimde -*alım*, -*elim*, -*lım*, -*lim* eklerinin kullanıldığı bazen ise istek kipi için -*gay* ekinin getirildiği belirtilmekte ve örnekleri verilmektedir.

Tekil türde: *aytayın*, *kısayın*, *yoğlatayın*;

Çoğul türde: *baralım*, *azmalım*;

Bazende -*gay* ekiyle: *bolğay*, *barğay* vb.

█ Ek başlığı altında Orhun Yenisey Yazıtlarındaki kelimelerin birbiriyle bağlanma yöntemleri açıklanmaktadır.

1) Hâl ekleri aracılığıyla: *süsin sançdım*;

2) İyelik ekleri aracılığıyla: *Kağan inisi*, *beniñ budunım*;

3) Şahıs ekleri aracılığıyla: *Kırk az oğlımen*;

4) Edatlar aracılığıyla: *Türk budun için tün udımadım*;

5) Kelimelerin yerleşme düzeni aracılığıyla: *on oğ beğleri*.

█ Ek başlığı altında Kazak Türkçesinde bulunan bağlanma türlerine Orhun Yenisey Yazıtlarında karşılaştığı örneklerle belirtilmektedir.

1) Şahıs eki, dizim kuralı ve ses değişimi sayesinde kurulan kelime grupları: Özneyle yüklem bağlanışı; *Biz korkmadımız*.

2) İsmi hâl ekleriyle oluşturulan kelime grupları: *uda basdım*, *közün körmedik*.

3) Belirtili ve belirtisiz isim tamlamasıyla oluşan kelime grupları: *kögmen joli*, *Çoriñ oğlı*.

4) Takısız isim tamlamasıyla oluşan kelime grupları: *temir kapıg*, *semiz buka*.

5) Kelimelerin yerleşme kurallarına göre oluşturulan kelime grupları: *küntüz otırmadı*, *ebgerü tüseyin*.

1. 3. İLAVE AÇIKLAMA

İlave açıklama olarak ele alınan bu başlıkta anlatılan konuya ilave olarak ek bir açıklama yapılmaktadır. Kitap içerisinde bu başlık adı altında tek bir açıklama yapılmakta ve cümle öğeleriyle ilgili bilgiler verilmektedir.

|| İlave açıklama başlığı altında cümlenin öğelerinin ilkokulda iki ana başlık altında sınıflandırıldığı belirtilmiştir. Bu kısımda cümlenin öğeleri nelerdir, hangi öğe nasıl bulunur ve nerede yer alır konuları örnekleriyle birlikte anlatılmaktadır.

2. ALIŖTIRMALARIN SINIFLANDIRILMASI

Alıştırmalar, kitaptaki konuların öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan önemli konulardan biridir. Kitap içerisinde yer alan alıştırmalar 4'e ayrılmakta ve 4 farklı işaretle gösterilmektedir. Her bir işaretin farklı bir türdeki kazanımı ifade ettiği bu alıştırmalar aşağıdaki gibidir:

1. Öğrenci seviyesine göre alıştırmalar,
2. Dil sistematiğiyle (Algoritmayla) ilgili alıştırmalar,
3. Araştırma ve incelemeyle ilgili alıştırmalar,
4. Kompozisyon ve edebî metin çıkarma seviyesinde olan alıştırmalardır.

2. 1. ■ ÖĞRENCİ SEVİYESİNE GÖRE ALIŖTIRMALAR

Öğrencinin bilgi düzeyini ölçmeye yönelik alıştırmaların yer aldığı kısımdır. Kitapta bu seviyeyle ilgili farklı türlerde ve konularda 102 tane alıştırma bulunmaktadır. Okumadan yazmaya, konuşmadan dinlemeye, gramer kurallarından edebî türlere kadar bütün konularla ilgili olan alıştırmalar bu kısımda yer almaktadır. Kitapta yer alan öğrenci seviyesine göre alıştırmalar, sayı bakımından ikinci sırada yer almaktadır.

Ders kitabının ortasında yer alan 10 adet resimden 2 tanesi bu alıştırmayla bağlantılıdır. Bu alıştırmalarda öğrencilerden, görsel öğelerle okunulan metin arasında bağlantı kurması ve gördüğünü yorumlaması istenmiştir.

Araştırma ve inceleme seviyesindeki alıştırmalar ■ işaretiyle beraber verilmekte ve kitaptaki numaralarıyla birlikte aşağıda yer almaktadır.

3. Alıştırma. ■ 1. Metni okuyunuz ve metne başlık koyunuz. Tırnak içerisinde yazılan kelimelerin önemini biliniz.

4. Alıştırma. ■ Verilen kelimelerin hangi yollarla ortaya çıktığını anlatınız. Edebî dilin söz varlığı kurallarına uygun olanları ve olmayanları ortaya çıkarınız.

7. Alıştırma. ■ 1. Aşağıdaki metin ne hakkındadır? Hangi türde bir metin olduğuna dair açıklama yapınız. 2. Yazarın duygu ve düşünceleri metinden hissediliyor mu?

8. Alıştırma. ■ 1. Metnin hangi bilim alanına ait olduğunu açıklayınız. 2. Günümüzde dil kurallarında kullanılmayan hangi kelimeler var, onları hangi

kelimelerle değiştirebiliriz? 3. Ahmet Baytursunov'un sözleri ile anlattıklarını kendiniz örnekler vererek kanıtlayınız.

12. Alıştırma. ■  noktanın yerine *u*, ** harflerinden uygun olanı koyarak yazınız.

13. Alıştırma. ■ Aşağıdaki kelimelerle tamlamaların yazılış ve sylenişlerini karşılaştırınız.

14. Alıştırma. ■ Aşağıda verilen kelimeleri ve tamlamaları yapısına göre sınıflandırarak bunların arasındaki ses uyumunu bulunuz.

15. Alıştırma. ■ Verilen kelimelerin yazılışı ve sylenişini karşılaştırarak sylenişteki özelliklere dikkat ediniz.

20. Alıştırma. ■ Metni anlayarak okuyunuz ve Tonyukuk'un Orhun Abidelerinin yazarı olduğunu öğreniniz. Buradaki isimleri bulup onlara eklenen çekim eklerini türlerine göre ayırınız.

21. Alıştırma. ■  nokta konulan yerlere gerekli olan okluk eklerini yazınız. Bu durumun hangi uyum kuralına tabi olduğunu göstererek anlatınız.

25. Alıştırma. ■ Aşağıda verilen şiiri, rollere göre bölüp okuyunuz. Her bir hâl ekinin sorularıyla eklerini hatırlayınız.

26. Alıştırma. ■ şiiri defterinize aynen yazarak ismin hâl eklerini alan kelimelerin hangi hâl ekinde olduğunu söyleyiniz.

27. Alıştırma. ■ Verilen kelimeleri sözlü olarak hâl eklerine göre ekimleyiniz.

41. Alıştırma. ■ Verilen efsaneyi okuyarak belagat sanatının kullanılmasına dikkat ediniz.

45. Alıştırma. ■ Metni kendiniz dikte ederek yazınız. Metinde niteleme sıfatlarını bulunuz ve bu sıfatların özelliklerini hatırlatınız.

48. Alıştırma. ■ Karşılaştırma sıfatı türünde olan sıfatları bulup yapım eklerini tire işaretiyle bölerek yazınız.

52. Alıştırma. ■ Cümleleri okuyunuz ve içerisindeki pekiştirme sıfatı örneklerini gösteriniz. Pekiştirme sıfatlarının nasıl oluşturulduğunu anlatınız.

57. Alıştırma. ■ Metindeki sıfatları bulunuz ve anlam özelliklerini pekiştirme türüne göre ayırınız.

58. Alıştırma. ■ Metni yazınız ve birleşik sıfatların imlâsını öğrencilerin hafızalarına kaydediniz.

59. Alıştırma. ■ Cümleleri okuyunuz ve pekiştirme sıfatlarının imlâsını kavrayınız.

60. Alıştırma. ■ Cümledeki sıfatları bulunuz ve gösterilen örneğe göre sınıflandırınız.

61. Alıştırma. ■ Hikâyeyi sesli olarak okuyunuz ve hikâyenin özetini anlatınız. İçerisindeki sıfatların cümlelerin hangi ögesi göreviyle kullanıldığını sorular aracılığıyla tespit ediniz.

68. Alıştırma. ■ Eşleşerek çalışıp metinde isim görevinde olan sayı sıfatlarını bulunuz. Hangi türlere ayrıldığını anlatınız.

69. Alıştırma. ■ Rakamla verilen sayı sıfatlarını kelimeyle yazınız ve yapısına göre sınıflandırınız.

73. Alıştırma. ■ Cümleleri yazınız ve sayı sıfatları hangi cümle ögesi göreviyle kullanılmıştır altını çizerek gösteriniz.

76. Alıştırma. ■ Verilen metni okuyarak zamirleri bulunuz ve isim olarak görev yapan zamirleri ayrı, ismin yerine kullanılan zamirleri ayrı yazınız.

77. Alıştırma. ■ Şiiri okuyunuz ve şiirdeki zamirleri bulunuz. Onların zamirin hangi türü olduğunu söyleyiniz ve türlerinin hangi yolla yapıldığını anlatınız.

80. Alıştırma. ■ Metni okuyarak şahıs ve işaret zamirlerini bulunuz ve onların hangi yapıda olduğunu söyleyiniz.

83. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz ve metnin yapısındaki soru zamirlerinin anlam özelliklerine ve kullanılışlarına dikkat ediniz.

89. Alıştırma. ■ Aşağıdaki belgisiz zamirleri çeşitlendirerek cümle kurunuz.

93. Alıştırma. ■ Cümlelerin yapısındaki zamirlere soru sorarak onların hangi cümle ögesi görevinde kullanıldığını belirtiniz.

94. Alıştırma. ■ Cümlelerin yapısındaki zamirlere soru sorarak hangi söz gurubunun yerine kullanıldığını tespit ediniz.

103. Alıştırma. ■ Şiiri edebî bir üslupla okuyarak şairin betimlediği tabiatın güzelliği hakkında bir söyleşi yapınız. Şiirdeki fiilleri yazarak onların hangi zamanı bildirdiğini söyleyiniz.

106. Alıştırma. ■ Metindeki fiilleri okuyarak bu fiillerin hangi zamanı bildirdiğini gösteriniz ve şimdiki zamanı bildiren fiillerin yapısına dikkat ediniz.

107. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz ve metindeki kesin şimdiki zamanı bildiren fiilleri bulunuz. Nasıl yapıldığını anlatınız.

108. Alıştırma. ■ Cümleleri aynen yazarak kesin şimdiki zamanın birleşik türlerinin altını çizin ve nasıl yapılmış olduğuna dikkat ediniz.

111. Alıştırma. ■ Metni aynen yazarak belirsiz şimdiki zamanı bildiren fiillerin altını çizin.

112. Alıştırma. ■ Cümleleri okuyarak kesin şimdiki zamanı ayrı, belirsiz şimdiki zamanı ayrı yazınız.

115. Alıştırma. ■ Metni okuyup şimdiki zaman ve gelecek zaman şeklindeki fiilleri çıkararak yazınız.

117. Alıştırma. ■ Metni aynen yazarak tahminî gelecek zamanı bildiren fiillerin altını çizin.

118. Alıştırma. ■ *Keler, jazar, körinbes, okır* olarak geçen gelecek zaman fiillerini tekil ya da çoğul türde çekimleyip yazınız.

121. Alıştırma. ■ Metni okuyarak niyet ifadeli gelecek zamanı bulunuz ve bu zamanların nasıl yapıldığını anlatınız. Gelecek zaman yapısındaki fiillere morfolofik olarak sınıflandırma yapınız.

124. Alıştırma. ■ Niyet ifadeli gelecek zamanı belirsiz gelecek zamana, belirsiz gelecek zamanı ise niyet ifadeli gelecek zamana çevirerek yazınız.

125. Alıştırma. ■ Metni aynen yazarak gelecek zamanı bildiren fiillerin altını çizin ve gelecek zamanın nasıl yapıldığını anlatınız.

128. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz ve metinde geçmiş zaman anlamını bildiren fiilleri bulunuz.

129. Alıştırma. ■ Metni okuyarak Kazak memleketinin farklı milletlerin de vatani olduğunu öğreniniz. Metinden belirli geçmiş zamanı bildiren fiilleri bulunuz ve bunların nasıl oluşturulduğunu anlatınız.

133. Alıştırma. ■ Metni okuyarak belirsiz geçmiş zaman bildiren fiilleri bulunuz ve onların nasıl yapıldığını anlatınız.

136. Alıştırma. ■ Metni okuyarak gelecek ve geniş zamanın hikâyesini bildiren fiilleri bulunuz ve bunların nasıl yapıldıklarını anlatınız.

139. Alıştırma. ■ Metni okuyarak fiilleri bulunuz ve onları zaman anlamlarına göre ayırarak söyleyiniz. (Fiil zamanlarının tekrarlanması)

144. Alıştırma. ■ Metni aynen yazarak fiillerin yapılışına ve hangi zamanda olduğuna dikkat ediniz.

145. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki beşinci tabloya dikkat ediniz). Fiilleri yazarak morfolojik bir sınıflandırma yapınız.

146. Alıştırma. ■ Metni okuyarak bildirme kipindeki fiillerin hangi zamanda olduğunu gösteriniz.

151. Alıştırma. ■ Emir kipli fiilleri bulunuz ve hangi zamanda kullanıldığına dikkat ediniz.

152. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz, emir kipli kelimeleri bulunuz ve hangi zamanda olduğunu ve onların anlam özelliklerini gösteriniz. Hikâyeye başlık koyunuz.

155. Alıştırma. ■ Metni okuyarak şart kipli fiilleri bulunuz ve hangi zamanda olduğunu açıklayınız.

158. Alıştırma. ■ İstek kipli fiilleri bulunuz ve fiillerin hangi zamanda olduğunu tespit ediniz.

159. Alıştırma. ■ Aşağıdaki istek kipli fiilleri çekimleyiniz.

162. Alıştırma. ■ Fiilleri yazarak bildirme kipi türlerinin nasıl yapıldığını söyleyiniz ve zamanını belirtiniz. (Fiil kiplerinin tekrarlanması)

163. Alıştırma. ■ Şiiri edebî bir üslupla okuyunuz, emir kipi ve istek kipinin bildirme kipi hâlinde bulunan fiillerini gösteriniz. Bildirme kipli fiillerin hangi zamanda olduklarını sınıflandırınız.

165. Alıştırma. ■ Verilen sıfat fiilleri tekil ve çoğul türde iyelik eklerinde çekimleyiniz.

166. Alıştırma. ■ *Tapkan, bargan, biletin, tozbas* isim fiillerini sözlü olarak hâl eklerine göre çekimleyiniz.

167. Alıştırma. ■ Siyahla yazılan sıfat fiilleri şahıslarına göre sınıflandırınız.

168. Alıştırma. ■ Aşağıdaki şahıslara göre çekimlenmiş sıfat fiilleri kullanarak cümle kurunuz.

172. Alıştırma. ■ Atasözlerindeki sıfat fiillerin sorularını belirtiniz ve onların cümlenin hangi ögesi olarak kullanıldığını söyleyiniz.

173. Alıştırma. ■ Sıfat fiilleri şekil olarak sınıflandırınız ve onların cümlelerin hangi ögesi olduğunu belirtiniz.

174. Alıştırma. ■ Sıfat fiilleri yapısına ve anlamına göre ayırınız. Sıfat fiil eklerinin çeşitlilik gösterme sebeplerini anlatınız.

175. Alıştırma. ■ Atasözlerindeki sıfat fiillerin isim gibi çeşitlendiği şekillere sınıflandırma yapınız.

176. Alıştırma. ■ Sıfat fiili eklerine göre ayırınız ve sıfat fiilin nasıl çeşitlendiğini ve cümlelerin hangi ögesi olduğunu belirtiniz.

181. Alıştırma. ■ Verilen zarf fiilleri tekil ve çoğul türde çekimleyiniz.

182. Alıştırma. ■ Zarf fiilin yapıma yollarını ve hangi şahıslarda çekimlendiklerini ayırarak söyleyiniz.

187. Alıştırma. ■ Zarf fiilleri bularak soru sorma vasıtasıyla onların cümlelerin hangi ögesi olduğunu belirtiniz.

192. Alıştırma. ■ Fiilleri bulunuz ve bu fiillerin soru yoluyla cümlelerin hangi ögesi görevinde olduğunu gösteriniz.

193. Alıştırma. ■ Fiilleri bularak cümlelerin öğelerine göre sınıflandırınız.

194. Alıştırma. ■ Fiil olan kelimelerin zamanlarını ve kiplerini ayırınız.

195. Alıştırma. ■ Fiilleri bularak şahıslarına göre ayırınız ve cümledeki görevini söyleyiniz.

206. Alıştırma. ■ Metni aynen yazınız, cümledeki kelimeleri birbirine bağlayan yapıların altını çiziniz ve bunların hangi yapıda olduğunu belirtiniz.

211. Alıştırma. ■ İmlâ ya da açıklama sözlüğünden faydalanarak birleşik kelimeye, deyimlere ve tamlamalara beşer örnek veriniz ve bunların kendi özelliklerini sınıflandırarak gösteriniz.

212. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki onuncu tabloya dikkat ediniz). Tamlamaları ayrı, birleşik kelimeleri ayrı, deyimleri ayrı yazarak bu tamlamaların; tamlayan ve tamlanan eşlerinden hangisi olduğunu bulunuz, bağlanma kuralları ile türlerini açıklayınız.

213. Alıştırma. ■ Söyleşideki oyunun türlerine dikkat ediniz. Bundan önceki hangi metinde top kovalama oyununa rastlandı? Siyahla yazılan tamlamaların birleşik kelime mi, deyim mi, yoksa tamlama mı olduğunu ayırınız.

221. Alıştırma. ■ Metni okuyarak cümledeki kelimeleri birbiriyle gramer bağlantısına göre ayrı ayrı aynen yazınız.

222. Alıştırma. ■ Atasözlerini okuyarak anlamlarını öğreniniz. Siz daha başka hangi atasözlerini biliyorsunuz? Her bir cümledeki kelimeleri birbiriyle gramer bağlantısına göre ayrı ayrı aynen yazınız ve bağlanma yollarını belirtiniz.

223. Alıştırma. ■ Metni okuyarak oyunun anlamını öğreniniz. Önce, ekler aracılığıyla bağlanan kelimeleri kendiliğinden birleşen kelimelerle birlikte yazınız. Daha sonra yerleşme düzeni aracılığıyla ve vurgu aracılığıyla bağlanan kelimeleri birlikte yazınız.

226. Alıştırma. ■ Metni okuyarak her cümledeki kelimelerin şahıs eki, dizim kuralı ve ses değişimi sayesinde kurulan kelime grubu türünü gösteriniz. Tamlamanın her bir eşi hangi kelime grubuna aittir?

231. Alıştırma. ■ Metinden belirtili ve belirtilsiz isim tamlamalarını çıkararak yazınız, nasıl bağlandığını gösteriniz ve bunların her birine sınıflandırma yapınız.

235. Alıştırma. ■ Metindeki cümlelerden kelime gruplarını bulunuz. İsmi hâl ekleriyle oluşturulan kelime gruplarının nasıl bağlandığını gösteriniz.

236. Alıştırma. ■ Metinden ismin hâl ekini alan kelimeleri bularak bağlandığı kelimelerle birlikte yazınız. Hangi bağlanma türündeki kelime grubu olduğunu ispatlayınız.

240. Alıştırma. ■ Metni okuyarak geziyi tasvir eden kısmı ayırınız. Takısız isim tamlaması oluşturan kelime gruplarını bulunuz ve sınıflandırınız.

241. Alıştırma. ■ Metinden sıfatları bularak onlardan isimle oluşturulan takısız isim tamlaması grubu yapınız.

245. Alıştırma. ■ Metni okuyarak takısız isim tamlaması ve kelimelerin yerleşme kuralına göre oluşturulan kelime gruplarını ayrı ayrı aynen yazınız. Bunları yapısına ve bağlanma metotlarına göre sınıflandırınız.

252. Alıştırma. ■ Metni okuyarak başlık koyunuz. Niteleyici görevinde olan kelime grubunu bularak bunları soru sorma aracılığıyla türlerine ve bağlanma yöntemlerine göre sınıflandırınız.

253. Alıştırma. ■ Abay şiirlerinden verilen pasajları okuyarak ezberleyiniz. Yer tamlayıcısı-nesne görevindeki kelime gruplarını bularak bunları soru sorma yoluyla türlerine ve bağlanma yöntemlerine göre sınıflandırınız.

254. Alıştırma. ■ Metni okuyunuz, yer tamlayıcısı-nesne görevindeki kelime gruplarını bulunuz, soru sorma yoluyla bunları türlerine ve bağlanma yöntemlerine göre sınıflandırınız.

262. Alıştırma. ■ Aşağıdaki şiir dördlüğünde kaç tane kelime grubu olduğunu ve onların hangi kelime gruplarından oluştuğunu söyleyiniz.

263. Alıştırma. ■ Aşağıdaki atasözlerinin yapısında kaç tane kelime grubu bulunmakta ve bunlar cümle bilgisinin hangi ögesi olarak görev yapmaktadır.

271. Alıştırma. ■ 1. Metnin özetini kendi kelimelerinizle söyleyiniz. 2. Jiyrenşe kelimesindeki benzetmelere anlam veriniz: *akesiniñ ölgeni-asķar tawınıñ kulağanı, şeşesiniñ ölgeni-ağar bulağınıñ suwalğanı, ağasınıñ ölgeni-oñ kanatınıñ kayırılğanı, inisiniñ ölgeni-sol kanatınıñ kayırılğanı, ana-ķarındasınıñ ölgeni- uzın örisiniñ kısqarğanı* sözlerinin anlam ve manalarını tek tek açınız. 3. Ķaraşas'ın öldüğünü Jiyrenşe nasıl öğrendi söyleyiniz?

272. Alıştırma. ■ 1. Tayman'ın oğlu İsatay'ı nitelendiren kelimeleri gösteriniz. 2. Bu kelimelerin anlamlarını açınız. 3. *Elin kırsık şalğan, sergeldeñ bolğan* sözünün neden söylenildiğini açıklayınız. Ağıtta, ölen adamın bütün insanlık özelliklerinin söylendiğini kavrayınız.

280. Alıştırma. ■ Aşağıdaki diyalogları rollere bölünüz ve anlamlandırarak okuyunuz.

281. Alıştırma. ■ Metinleri rollere bölerek okuyunuz. Metne başlık koyunuz.

282. Alıştırma. ■ Aile reisinin monologunu anlamlandırarak okuyunuz ve metne başlık koyunuz. Diyalogla karşılaştırınız.

284. Alıştırma. ■ Verilen mektup metnini anlayarak okuyunuz ve konusunu söyleyip nasıl yazıldığına dikkat ediniz. Mektubun haberleşme manasında yazıldığına dikkat ediniz.

286. Alıştırma. ■ Makaleyi okuyarak ne hakkında olduğunu söyleyiniz ve makalenin konusunu açıklayınız. Öğretmenin yardımıyla günlük çalışma konusuyla ilgili söyleşiniz.

288. Alıştırma. ■ Aşağıdaki dördlüklerin kafiyesini bulunuz. Her satırı ölçüsüne ayırarak hece sayısı bakımından karşılaştırınız.

2. 2. • DİL SİSTEMATİĞİYLE İLGİLİ ALIŞTIRMALAR

Çalışmanın bu kısmında, kitapta anlatılan ve açıklaması yapılan konuların Kazak Türkçesi dil sisteminde nasıl kullanıldığı öğrencilere buldurulmaya ve öğretilmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle öğrencilerin Kazak Türkçesindeki yani ana dillerindeki dilin şifreleri üzerine düşünmeleri ve bu şifreleri kurallarıyla öğrenmeleri sağlanmaktadır.

Dil bilgisi içerisinde hangi kuralın nerede, ne zaman, nasıl kullanılması gerektiği ve bu kuralların özellikleri, farklılıkları ve istisnaları dil sistemiyle ilgili alıştırmalarda mevcuttur. Bu hususları öğrenciye kavratma ve öğrencinin de bu kuralları bilerek günlük hayatta kullanabilmesini sağlama, dil sistemiyle ilgili alıştırmaların hedeflerindedir. Bu bölümdeki alıştırmalarda, öğrencinin metinlerde verilen mecaz anlamlı ve kültürü ifade eden kelimeleri anlamlandırmasına ve açıklayabilmesine, farklı dillerden giren kelimelerin de Kazak Türkçesi dil sistematığına göre uyumlulaştırılmasına önem verildiği görülmektedir. Öğrencinin sözleri ve cümleleri nasıl telaffuz etmesi ve imlâ kurallarına göre nasıl yazması gerektiğine dair alıştırmalar da bu kısımda bulunmaktadır.

Ders kitabının ortasında yer alan 10 adet resimden 4 tanesi bu alıştırmayla bağlantılıdır. Bu alıştırmalarda öğrencilerden, görsel öğelerle okunulan metin arasında bağlantı kurması ve gördüğünü yorumlaması istenmiştir.

Metin türleri üzerinden anlatılan bu kısımda konuyla ilgili 109 tane alıştırma tespit edilmiştir. Kitap içerisinde bu bölümde yer alan alıştırmalar • işaretiyle beraber verilmektedir. Konuyla ilgili yer alan alıştırmalar kitaptaki numaralarıyla birlikte aşağıda yer almaktadır.

Dil sistemiyle ilgili alıştırmalar şunlardır:

3. Alıştırma. • 2. Kazak dilinin çok zengin ve gösterişli bir dil olduğunu metinden fark edip anlayabilir misiniz? Fark edebiliyorsanız görüşlerinizi kanıtlayınız?

5. Alıştırma. • Metindeki siyahla yazılan kelimelerin anlamlarını açıklayınız? Bunlar edebî dilin söz varlığı kurallarına uygun mu?

9. Alıştırma. • 1. Metnin bundan önceki verilen başka metinlerden farkı nedir? Metnin başlığını koyunuz. 2. Aşağıdaki metinde Arap-Fars dilinden giren kelimeleri bularak onların söz varlığı kurallarına uygun olduğunu ispatlayınız.

16. Alıştırma. • Sütunun iki tarafındaki kelimelerin hangisi imlâ kuralını, hangisi doğru telaffuz kuralını bildiriyor? Düşüncelerinizin doğruluğunu ispatlayınız.

17. Alıştırma. • Aşağıdaki kelimeleri söyleyiş kuralına göre yazınız.

18. Alıştırma. • Doğru telaffuza göre verilen kelimeleri imlâ kurallarına göre yazınız ve burada hangi değişikliklerin olduğunu sınıf arkadaşlarınıza anlatınız.

22. Alıştırma. • Aşağıda verilen çekimlenmiş kelimelerin tekil türünü çoğula, çoğul türünü de tekile çekimleyerek yazınız.

23. Alıştırma. • Aşağıdaki metinden çoğul olarak kullanılan ve çoğul olarak kullanılmayan isimleri bularak sebebinin anlatınız. İsimleri anlamlarına göre ayırınız ve hepsinde ortak olan işaretleri ve özellikleri sınıflandırınız.

28. Alıştırma. • Verilen metni okuyarak metne başlık koyunuz. Doğrudan hâl eklerinin geldiği kelimeler ile iyelik eki üzerine gelen hâl ekli kelimelerin çekimlenmesine dikkat ediniz ve bunların özelliklerini söyleyiniz.

29. Alıştırma. • Verilen kelimelere yönelme hâli ekini getirerek yazınız. Bu eklerin neden farklı varyantlarda olduğunu anlatınız.

30. Alıştırma. • Üç noktanın yerine gerekli hâl eklerini koyarak yazınız ve hangi hâl eki olduğunu belirtiniz. Hâl ekleriyle bağlanan kelimelere hangi mantıkla gramer anlamının verildiğini anlatınız.

33. Alıştırma. • Verilen şiirlerden şahıs ekleriyle çekimlenen isimleri bularak bunların nasıl çekimlendiğini anlatınız.

42. Alıştırma. • Şiir metnini güzelce okuyunuz. Çokluk ekli kelimeleri defterlerinize seçerek yazınız ve bunların şiire nasıl edebîlik kattığını söyleyiniz.

46. Alıştırma. • Verilen sıfatlarla aynı türde niteleme yapılabilen ekleri yazınız.

49. Alıştırma. • Verilen sıfatlardan karşılaştırmalı sıfat yapınız. Karşılaştırmalı sıfatları kullanarak cümleler kurunuz.

53. Alıştırma. • Aşağıda verilen pekiştirme sıfatlarını kullanarak tamlamalar yazınız.

54. Alıştırma. • Aşağıda verilen sıfatlardan pekiştirme sıfatı yapınız. Pekiştirme sıfatındaki sıfatları kullanarak cümle kurunuz.

62. Alıştırma. • Atasözlerini okuyarak isimlerin görevini adlandırınız ve sıfatlara dikkat çekiniz. Onların isim gibi hâl ekleriyle çekimlendiğinin farkına

varınız. Bunların hangi hâl ekinde olduğunu ve cümlenin hangi ögesi olarak görev yaptığını söyleyiniz.

63. Alıştırma. • Türemiş sıfatların yapım eklerini tire aracılığıyla bölerek yazınız ve onların hangi kelime gurubunda oluşturulduğunu anlatınız. Türemiş sıfatlarla cümleler kurunuz.

64. Alıştırma. • Verilen sıfatları anlamına, oluşturulma şekline ve pekiştirme türüne bakarak sınıflandırınız.

65. Alıştırma. • Atasözlerini okuyarak adlaşmış sıfatlar ile yüklem görevindeki sıfatları bulunuz. Neden dolayı sıfatın adlaştığını ve yüklem görevinde kullanıldığını anlatınız.

70. Alıştırma. • Metni okuyarak sayı sıfatlarının yapısına ve anlamına göre sınıflandırınız, imlâsını anlatınız ve onları kullanarak cümle kurunuz.

71. Alıştırma. • Metindeki sayı sıfatlarıyla birleşen kelimeleri birlikte ezberleyiniz.

74. Alıştırma. • Metni okuyarak içerisindeki sayı sıfatlarına soru sorunuz, bu sıfatların cümlede hangi öge olduğunu ve hangi kelimeyle bağlandığını söyleyiniz.

81. Alıştırma. • Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki ikinci tabloya dikkat ediniz). Yapısında işaret zamirleri olan cümleleri aynen yazınız. İşaret zamirleri değişiyor mu, değişmiyor mu kanıtlayınız?

84. Alıştırma. • Tekerlemeleri söyleyerek öğreniniz. Tekerlemelerin yapısındaki soru zamirlerinin manasını ve cümlede hangi görevde bulunduğunu anlatınız.

85. Alıştırma. • Verilen soru zamirlerini kullanarak cümleler kurunuz ve yazınız.

88. Alıştırma. • Şiir metinlerinden üç yazarın söylediği ortak fikri, neticeye bağlayınız. Dönüşlülük zamirlerini bularak hangi yapıda olduğunu söyleyiniz.

90. Alıştırma. • 1. Metni okuyunuz ve metnin ne hakkında söylenildiğini anlayarak öğreniniz. 2. Metindeki şahıs, soru, işaret, dönüşlülük ve belgisiz zamirlerini bularak hangi yapıda kullanıldığını söyleyiniz.

95. Alıştırma. • Metindeki zamirleri anlam türlerine ve yapılarına göre ayırıp cümlenin hangi ögesi olduğunu söyleyiniz.

96. Alıştırma. • Hepsi, tamamı, bütünü, tümü diye geçen zamirlerin hangi söz gurubunun yerine görevlendirildiğini ve cümlede hangi ögenin yerine getirildiğini hatırlayınız. Bu zamirleri kullanarak cümleler yazınız. Kurulan cümlelere sentaks sınıflandırması yapınız.

97. Alıştırma. • Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki üçüncü tabloya dikkat ediniz). Zamirleri anlamına, sorusuna ve yapısına göre sınıflandırınız.

104. Alıştırma. • Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki dördüncü tabloya dikkat ediniz). Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamanlı fiilleri bulunuz. Her birini ayrı ayrı yazınız.

109. Alıştırma. • Hikâyeye başlık koyunuz. Olayın kesin şimdiki zamanda olduğunu hangi fiiller ispatlamaktadır?

110. Alıştırma. • Kesin şimdiki zamanın *otur, tur, jür* yalın türüyle *okup otur, jelibirep tur, uşıp jür* yapılan birleşik türlerini kullanarak birkaç cümle oluşturunuz.

113. Alıştırma. • Metni edebî bir üslupla okuyup yazarın söylemek istediği fikirleri genişleterek anlatınız. Metindeki belirsiz şimdiki zamanı bildiren fiilleri bularak yapısına göre sınıflandırınız.

116. Alıştırma. • Metni okuyunuz, şimdiki zaman ve gelecek zaman şeklindeki fiilleri çıkararak yazınız. Bunların yapılma türlerini anlatınız.

119. Alıştırma. • Metni okuyunuz. Metindeki tahminî gelecek zamanı bildiren fiilleri bularak nasıl yapıldığını anlatınız.

120. Alıştırma. • Aşağıdaki fiilleri tekil ve çoğul türde çekimleyerek her biriyle cümle kurunuz.

122. Alıştırma. • Verilen fiilleri, niyet ifadeli gelecek zamana göre çekimleyiniz ve her birinden cümle kurunuz.

123. Alıştırma. • Şiiri edebî bir üslupla okuyunuz. Şiirden niyet ifadeli gelecek zamanlı fiilleri bularak olumlu mu, olumsuz mu anlamda söylenildiğini tespit ediniz.

126. Alıştırma. • *Bayandaymın, bayandamağpın, bayandarmın* olarak geçen kelimeleri tekil ve çoğul türde çekimleyiniz.

130. Alıştırma. • Verilen fiilleri belirli geçmiş zamanın şahıslarına göre çekimleyiniz ve her biriyle cümle kurunuz.

131. Alıştırma. • Metni okuyarak Radlov'un Kazak dili için benimsediği çalışmasını değerlendiriniz. Belirli geçmiş zamanı bildiren fiilleri yazarak morfolojik sınıflandırma yapınız.

134. Alıştırma. • Metni okuyarak "Älihan Bökeyhan" hakkında söyleşiniz. Belirsiz geçmiş zamanda olan fiilleri bulunuz.

137. Alıştırma. • Metni okuyarak metindeki geçmiş zaman fiillerini ve yapıma yollarını söyleyiniz.

140. Alıştırma. • Metni okuyunuz ve fiilleri zaman anlamına göre bölerek yazınız.

141. Alıştırma. • Metni okuyunuz. Fiilleri şeklerine göre ayırarak fiillerin hangi zamanda olduğunu belirtiniz.

142. Alıştırma. • Metni okuyunuz ve metne başlık koyunuz. Fiilin hangi zamanı bildirdiğini gösterip zaman çeşitlerine göre sınıflandırma yapınız.

147. Alıştırma. • Bildirme kipli fiillerin nasıl yapıldığını anlatınız.

148. Alıştırma. • Aynen yazarak hikâyeye başlık koyunuz ve bildirme kipli fiilleri sınıflandırınız.

153. Alıştırma. • M. Kaşğari'nin sözlerini akılda tutunuz. Bu sözleri aynen yazarak emir kipli fiillerin altını çiziniz.

154. Alıştırma. • İyi dilek bildiren duayı ezberleyiniz ve fiillerin emir kipinde olduğunu kanıtlayınız.

156. Alıştırma. • Verilen fiillerden şart kipi yaparak her birine ayrı ayrı cümle kurunuz.

157. Alıştırma. • Şart kipli fiilleri bularak nasıl yapıldığını ve fiillerin hangi zamanda kullanıldığını gösteriniz.

160. Alıştırma. • Soruların cevaplarını düşünerek bul.

1. Hangi kip bütün zamanlarda kullanılmaktadır?

2. Hangi kip birinci şahısta çekimlenmemektedir?

3. Hangi kipte iyelik ekleri gereklidir?

161. Alıştırma. • Fiilleri bularak onları kip çeşitlerine göre sınıflandırınız.

164. Alıştırma. • Metni aynen yazarak fiillerin altını çiziniz. Fiillerin kiplerinin hangi türde olduğunu ve nasıl yapıldığını sınıflandırarak gösteriniz.

169. Alıştırma. • Şiir kıtaları ile atasözlerini okuyarak sıfat fiilleri bulunuz ve onların köküyle eklerini ayırarak sınıflandırınız.

170. Alıştırma. • Şiiri okuyarak sıfat fiilleri bulunuz ve olumsuz fiilden sonra eklenen sıfat fiilin *-s* eki ile şahıs çekiminin (*-pın, -pin*) kısaltarak *-n* şeklinde kullanıldığı örneklerini gösteriniz.

171. Alıştırma. • Atasözlerindeki siyahla yazılan sıfat fiilleri yapısına göre sınıflandırarak hangi söz grubunun yerine kullanıldığını söyleyiniz.

177. Alıştırma. • Atasözlerinden sıfat fiilleri bularak onların sorularını söyleyiniz ve isim anlamına sahip olma nedenini anlatınız.

178. Alıştırma. • Sıfat fiilleri bularak hangi ögede ve hangi şahısta görevlendirildiğini gösteriniz.

183. Alıştırma. • Zarf fiilleri bağlı olduğu kelimelerle birlikte yazarak onları şekillerine göre sınıflandırınız ve hangi şahısta çekimlendiğini söyleyiniz. Zarf fiillerin eklerini tire işaretiyle ayırınız.

184. Alıştırma. • Zarf fiillerin şahıslara göre nasıl kullanıldığını ayırarak hangi anlamda görev yaptığını söyleyiniz.

188. Alıştırma. • Atasözlerindeki zarf fiilleri bularak onların hangi şahısta çekimlenmiş olduğunu söyleyiniz ve şahıslara göre sınıflandırma yaparak cümlenin hangi ögesi olduğunu belirtiniz.

189. Alıştırma. • Metnin özetini çıkararak konunun anlamını sınıflandırınız. Zarf fiillerin cümlenin hangi ögesi olarak görev yapmakta olduğunu söyleyiniz.

196. Alıştırma. • Atasözleri ile metindeki fiillere verilen örnekleri temel olarak morfolojik bir sınıflandırma yapınız.

197. Alıştırma. • Metnin içinden fiilleri ayırarak onlara morfolojik bir sınıflandırma yapınız ve metne başlık yazınız. Çekirdeğin faydası ile zararları hakkında bildiklerinizi söyleyiniz.

207. Alıştırma. • Metni okuyarak (Tablolar derlemesindeki dokuzuncu tabloya dikkat ederek), *Şögen* oyunu hakkında bilgiler edininiz. İsteddiğiniz beş cümledeki kelimeleri kendi arasında ilişkilendirerek birbirinin altına yazınız.

208. Alıştırma. • Metindeki kelimeleri, kelime gruplarına göre ayırınız ve bağlantılı olan kelimelerle birlikte aynen yazınız.

209. Alıştırma. • Kelimelerin bağlantısını bularak tamlanandan tamlayana sorular sorunuz. Ayrıca tamlamaları özelliklerine göre sınıflandırınız.

214. Alıştırma. • Okuduğunuz metindeki yer, memleket ve şehir adlandırmalarının tarihiyle ilgili bir araştırma yapınız. Bunların Kazakistan topraklarında olduğunu tarih öğretmenlerinin yardımıyla öğreniniz. Siyahla yazılan kelimelerin tamlama mı, birleşik kelime mi olduğunu belirtiniz.

215. Alıştırma. • Metni okuyunuz, cümlelerdeki tamlamaları bulunuz ve bunları sınıflandırarak gösteriniz. Birleşik kelimeler ile deyimleri ayrı ayrı yazınız.

216. Alıştırma. • Kendiniz birkaç birleşik kelime ve deyim bularak yazınız ve onlarla tamlamalar kurunuz. Daha sonra bunları cümleleştirerek yazınız.

217. Alıştırma. • Tamlamaları bulunuz. Tamlamaları bağlanma şekillerine ve türlerine göre ayırarak sınıflandırınız.

224. Alıştırma. • Metni okuyarak beğendiğiniz paragraftaki kelimelerin birbiriyle gramer bağlantısını belirtiniz ve onların bağlanma yöntemlerini göstererek yazınız.

225. Alıştırma. • Metindeki kelimelerin bağlanış şekillerini ayrı ayrı yazınız ve onların bağlanma metotlarını belirleyiniz.

227. Alıştırma. • Gruplara ayrılınız, size işaretlenerek verilen cümledeki düşüncenin temeli olan şahıs eki, dizim kuralı ve ses değişimi vasıtasıyla kurulan kelime gruplarını bulunuz. Şahıs eki, dizim kuralı ve ses değişimi vasıtasıyla oluşan kelime gruplarını yapısına göre sınıflandırınız ve bu yapıların cümlenin temeli olduğunu sonraki gruba anlatınız.

232. Alıştırma. • Metni anlayarak okuyunuz. Metindeki hikâye sahibinin avcı dostlarıyla sonradan neden görüşmediğini tahmin ederek söyleyiniz. İlgi hâlindeki kelimeleri bulunuz ve bunlardan belirtili ve belirtisiz isim tamlaması olan kelime grupları yapınız.

237. Alıştırma. • İsmın hâl ekleriyle oluşturulan kelime gruplarının tamlayanını ve tamlananını bularak yapısına göre sınıflandırınız.

238. Alıştırma. • Her cümlenin birbiriyle olan sınırını ayırınız ve noktalama işaretlerini koyarak aynen yazınız. İsmın hâl ekleriyle oluşturulan tamlamaların her bir ögesine sözlü olarak sınıflandırma yapınız.

239. Alıştırma. • İsmi hâl ekleriyle oluşturulan kelime gruplarını çıkararak aynen yazınız ve her bir ögesine yazılı olarak sınıflandırma yapınız.

242. Alıştırma. • Metni okuyunuz ve metnin kimlerin dostluğu hakkında ifade edildiğini söyleyiniz. Metinden fiilleri bularak bunlardan, fiille oluşturulan takısız isim tamlaması grubu yapınız.

243. Alıştırma. • Okuyarak metinde hangi fikirlerin söylenildiğini ifade ediniz. Hikâyeye başlık koyunuz. İsimden yapılan takısız isim tamlamasını ve fiilden yapılan takısız isim tamlamasını ayrı ayrı aynen yazınız. Tamlamanın her bir ögesinin hangi kelime grubunda olduğunu sınıflandırınız.

244. Alıştırma. • Metni okuyarak takısız isim tamlaması olan kelime gruplarını aynen yazınız ve yapısını sınıflandırınız. Metne başlık koyunuz.

246. Alıştırma. • Metni dikkatlice okuyunuz. Han Sarayını, metindeki gibi kelimelerle tasvir ediniz. Kelimelerin yerleşme kuralına göre oluşturulan kelime gruplarını çıkararak yazınız ve tamlamanın her bir kısmını sınıflandırınız.

247. Alıştırma. • Kelime gruplarını çıkararak yazınız, türlerine ve bağlanma yöntemlerine göre sınıflandırınız.

248. Alıştırma. • Metni okuyunuz, kelime gruplarını bulup onları türlerine ve bağlanma metotlarına göre sınıflandırınız.

249. Alıştırma. • Cümleleri kelime gruplarına ayırarak aynen yazınız.

255. Alıştırma. • Metni okuyunuz. Siyahla yazılan kelimeleri bağlı olduğu kelimelerle beraber yazarak bağlanma türlerine göre sınıflandırınız ve tamlayan kısmının hangi ögede olduğunu belirtiniz.

256. Alıştırma. • Okuyarak kelime gruplarını bulunuz, bunların hangi cümle ögesinde görev yaptığını belirtiniz ve kelime grubunu türlerine göre sınıflandırınız.

257. Alıştırma. • Metni okuyarak kelime gruplarının cümlenin hangi ögesi olarak görev yaptığını belirtiniz. Kelime gruplarının türlerini ve kelimelerin bağlanma yöntemlerini sınıflandırınız.

258. Alıştırma. • Metni okuyarak birleşik cümlelerdeki ortak olan öğeleri bağlantılı olduğu kelimelerle birlikte yazınız.

264. Alıştırma. • 1. Ülkemizde bulunan şehir, dağ, göl adlarının hangisinde sıfat kelime grubu vardır, bunları bulunuz. 2. Sıfat kelime grubu olarak yazılan eserlerin adlarını ve yazarlarını belirtiniz.

267. Alıştırma. • “Hızlıca bularak duraksamadan söyleyiniz” . Bir öğrenci aşağıdaki isimleri birer birer okur. Birinci gruptaki öğrencilerin bunlara her türden fiili ekleyerek duraksamadan söylemesi gereklidir. İkinci gruptaki öğrenciler söylenen kelime gruplarıyla hızlı bir şekilde cümle kurmaya mecburdur. Grupların görevleri değiştirilir.

268. Alıştırma. • Aşağıdaki sıfat fiillere uygun olan ismi bularak “Kim hızlı?” oyununu oynayınız.

273. Alıştırma. • 1. Şiiri anlayarak okuyunuz. 2. Abay’ın çocuğu Âbdirahman hakkında ne biliyorsunuz? 3. *Talaptiñ minip tulparın tas kıyağa örlediñ* cümlesinin anlam ve manasını anlatınız. 4. *Birge oqıgan qurbiña bas bayingeni bermediñ*, sözüne anlam veriniz. 5. Hayallerinizin söylenilmemesi gerektiği zamanın hangi zaman olduğunu anlatınız. 6. Âbdirahman’ın sahteliğe yönelmediğini ve kibirlenmediğini başka özelliklerle ilişkilendiriniz.

274. Alıştırma. • Baş sağlığı dileme şiirini yavaşça söyleyiniz. Şiir ile nesir arasındaki farklılıkları açıklayınız.

275. Alıştırma. • Bilmecelerin cevabını bulunuz. Tasvir edilen yansıma kelimelerin yapısına dikkat ediniz. Taklit yansıma kelimelerle tasvir yansıma kelimelerin bilmeceleri süslemeye hizmet ettiğinin farkına varınız.

276. Alıştırma. • Metni okuyarak kahramanların derin hislerinin farkına varınız. Bâken ile Rawşan’ın kişilik özelliklerini göstermek amacıyla kullanılan kelimelerin hangi hâl ekleriyle yapıldığını sınıflandırarak gösteriniz.

277. Alıştırma. • Metni anlayarak okuyunuz. *Azamat* kelimesinin hangi durumlarda kullanıldığını özetleyiniz.

283. Alıştırma. • Metni okuyunuz ve monolog olduğuna dikkat ediniz. Kitap hakkında kendi fikirlerinizi yazınız.

285. Alıştırma. • Mektubun konusunu eksiksiz söyleyiniz. Mektubu imrenerek okuyunuz ve anlayınız. Mektubun hem açık ve anlaşılır, hem de edebî olması hangi yollarla sağlanmakta bunları değerlendiriniz.

287. Alıştırma. • Aşağıdaki örneğe göre bir makale yazınız.

289. Alıştırma. • Öğretmenin yardımıyla konuları sınıflandırınız. Bu şiirlerin kafiyesini öğreniniz ve kendi istediğiniz konuda kısa bir şiir oluşturunuz.

291. Alıştırma. • Metinleri okuyarak yazarın kendi tasvirini, kelimelerle yazma ustalığına ve kullandığı mecaz anlamlı kelimelere benzetmesine dikkat ediniz. Kendi arkadaşlarınızın yazılı bir tasvirini yaparak öğretmeninize gösteriniz.

292. Alıştırma. • Öyküleme metnini tasvirle karşılaştırıp farklılıklarını söyleyiniz. Kendi sınıfınızı ve evinizi yazılı olarak tasvir ediniz.

294. Alıştırma. • Metinden kişilik özelliklerini bildiren kelimeleri bulunuz.

296. Alıştırma. • Metni anlayarak okuyunuz ve olayları beyan ediniz. Metne başlık koyunuz.

2. 3. ♦ ARAŞTIRMA VE İNCELEME SEVİYESİNDE OLAN ALIŞTIRMALAR

Çalışmanın bu bölümünde yer alan alıştırmalar öğrencilerin araştırma ve inceleme yapmalarını sağlamak için kullanılmıştır. Bu alıştırmalar; öğrencilerin karşılaştırma ve betimleme yapabilmesini, metni edebî üslupla okuyabilmesini, okuduğunu anlayabilmesini, anladıklarını özetleyerek ifade edebilmesini, metnin ana fikrini ve anahtar kelimelerini bulabilmesini ve metinlere başlık koyabilmesini kapsamaktadır. Ayrıca öğrencilerin metinlerde yer alan kelimelerin cümlede ya da gramer konularında hangi görevde kullanıldığını tespit edebilmesini ve bunlara inceleme ve sınıflandırma yapabilmesini amaçlayan alıştırmalar da bu kısımda yer almaktadır. Öğrenciyi araştırma ve incelemeye yönlendiren bu alıştırmalar ile öğrencilerin konuları daha iyi anlamaları ve pekiştirmeleri hedeflenmiştir.

Ders kitabının ortasında 10 adet resim yer almakta olup bu bölümde bulunan alıştırmalardan 4 tanesi bu resimlerle bağlantılıdır. Alıştırmalarda yer alan resimlerde, görsel öğelerin nasıl betimlendiğine dikkat çekilmiş ve betimlemelerle resimler arasında uygunluk olup olmadığına dair sorular sorularak öğrencinin gördüğünü yorumlayabilmesi istenmiştir. 73 tane alıştırmaların tespit edildiği araştırma ve inceleme seviyesindeki alıştırmalar ♦ işaretiyle birlikte verilmekte olup numaralarıyla birlikte aşağıda yer almaktadır.

1. Alıştırma. ♦ Şiiri ezberleyiniz. Kazak diline ne için ata dili denildiğini yazılı olarak anlatınız?

6. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak siyahla yazılan kelimelerin mecaz anlamları ile gerçek anlamlarını karşılaştırınız? Hangi anlamı daha çok kullanılmaktadır?

Kelime vurgusunun nerede olduğunu belirleyiniz. Kelime vurgusunu doğru kullanarak okuyunuz.

10. Alıştırma. ♦ Metni özetleyiniz. Metinde ne kadar paragraf var ve her paragrafta kaç cümle bulunmakta anlatınız. Her paragrafta söylenen fikirleri belirterek düşünceye hâkim olan anahtar kelimeleri bulunuz.

19. Alıştırma. ♦ Metin betimleniyor mu? Bilgi veriyor mu? (Tablolar derlemesindeki birinci tabloya dikkat ediniz) Metni yazarak mecaz anlamlı olan kelimelerin altını çiziniz. Tablodan faydalanarak metni doldurunuz.

24. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak siyahla yazılan iyelik ekli kelimeleri bağlandığı kelimedenden ayırıp kelimenin kaçınıcı şahısta olduğunu söyleyiniz. Tekil mi çoğul mu olduğunu anlatınız.

31. Alıştırma. ♦ Üç noktanın yerine parantez içindeki yardımcı kelimelerin uygun olanını koyarak onların anlamının ve şahsının hangi sözle bağlanarak verildiğini anlatınız.

32. Alıştırma. ♦ Verilen yardımcı kelimeleri temel kelimeyle birleştirip ortaya çıkan tamlamayla cümle kurunuz.

34. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak siyahla yazılan kelimeleri açıklayınız. Onların hangi söz gurubunda ve hangi şekilde olduğunu sınıflandırınız. Kazak halkının kullandığı kap kacakların neyden ve nasıl yapıldığını metne dayandırarak söyleyiniz.

35. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak (Tablolar derlemesindeki 8. resme dikkat ediniz) isimleri bulunuz. Bunları yapısına göre sınıflandırarak onların hangi hâl ekinde kullanıldığını ve cümlenin hangi ögesi olduğunu söyleyiniz.

36. Alıştırma. ♦ Verilen şiiri okuyarak çokluk ekini hatırlayınız ve çokluk ekinin çekimlenirken hangi uyuma göre çekimlendiğini anlatınız. Çoğul eki alan kelime cümlenin hangi ögesi olarak görev yapmakta adlandırınız.

37. Alıştırma. ♦ Şiir mısralarındaki isimlerin hangi cümle ögesinin görevini yaptığını yazarak gösteriniz. Üç noktanın yerine uygun iyelik ekini koyunuz.

38. Alıştırma. ♦ Verilen tamlamalarda birden fazla ek alan kelimeleri bölünüz ve bunlara kaç tane ek getirildiğini biliniz. Bu kelimeleri cümle içinde kullanınız.

39. Alıştırma. ♦ Yapım ekiyle türetilen isimleri, isim kökünden yapılan isimleri ve fiil kökünden yapılan isimleri ayrı ayrı yazınız. Daha sonra bunları kullanarak cümleler kurunuz.

43. Alıştırma. ♦ Verilen isimleri türlerine ayırınız ve metin oluşturarak başlık koyunuz.

44. Alıştırma. ♦ Metni sesli okuyunuz ve içerisindeki sıfatları bularak onların nasıl yapıldığını ve özelliklerini anlatınız. Sıfatların hangi amaçla kullanıldığını ispatlayınız.

47. Alıştırma. ♦ Sıfatları bularak onları bağlandıkları kelimelerle birlikte yazınız. Niteleme ve türemiş sıfatları ayırınız.

50. Alıştırma. ♦ Metni sesli olarak okuyunuz. Çocukları tasvir etmek için kullanılan niteleme sıfatlarını karşılaştırma sıfatına çevirerek yazınız.

55. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki tamlamalardan cümle oluşturunuz.

66. Alıştırma. ♦ Metni okuyunuz ve bu metnin kimler hakkında olduğunu anlayınız. Eser kahramanının tasvirini yazınız ve yazdıktan sonra sözlü olarak söyleyiniz. Ayrıca tasvir yapılırken kullanılan sıfatları sınıflandırınız.

67. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak Beybarıs'ın kim olduğunu yeniden söyleyiniz. Metindeki Kıpçaklarla Beybarıs'ı kişileştiren sıfatları bularak cümlenin hangi ögesi görevinde olduğunu bulunuz.

72. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak sayı sıfatlarını anlamlarına göre ayırınız. Üçüncü bölümdeki sayı sıfatlarını rakamla yazarak imlâsını söyleyiniz. Metindeki sayı sıfatları, sayı miktarını mı yoksa bu sıfatların isimleştiğini mi bildiriyor, bunları ayırınız?

75. Alıştırma. ♦ Metni anlayarak okuyunuz. Metinden sayı sıfatlarıyla birleşen kelimeleri çıkarıp yazınız; bu kelimeleri şahsına, anlamına ve hangi cümle ögesi olduğuna bakarak sınıflandırınız.

78. Alıştırma. ♦ Şiiri, şiirsel bir üslupla okuyarak “Bavbek Bulkışev” hakkında söyleşi yapınız. Kahraman yazar neyi vasiyet etti? Metinde açık ve gizlenerek kullanılan zamirleri bulunuz ve bunların hangi yapıdan geldiğini sınıflandırınız.

79. Alıştırma. ♦ Metni okuyunuz ve konusu hakkında soru cevap şeklinde söyleşiniz. Metindeki şahıs zamirlerini bulunuz ve bunların nasıl çeşitlendiğini kanıtlayınız.

82. Alıştırma. ♦ Cümlelerin yapısındaki işaret zamirlerini bağlandığı kelimeyle birlikte yazarak onların hangi hâl ekinde ve hangi yapıda olduğunu sınıflandırınız.

86. Alıştırma. ♦ Kaçınıcı, hangisi gibi soru zamirlerini şahıslarda ve iyelikte yazarak anlam ve yapı bakımından karşılaştırınız.

91. Alıştırma. ♦ Metni edebî bir üslupla okuyunuz. Daha sonra: 1) Hikâyedeki eylemi yapanın kim olduğuna ve eylemi kimin söylediğine neden dikkat edilmesi gerektiğini söyleyiniz. Hikâyeye başlık koyunuz. 2) Hikâyede zamirlerin hangi türü çoğunlukla kullanılmıştır, bulunuz.

98. Alıştırma. ♦ Metni kendiniz söyleyerek dikte edip yazınız. Birbirinizin diktelerini kontrol ederek değerlendiriniz.

99. Alıştırma. ♦ Betimlenen metni edebî bir üslupla okuyunuz. Metinde isim söz gurubunun hangi türü çoğunlukla kullanılmaktadır, sınıflandırınız. Kelime yarışı düzenleyerek metinden ne kadar kelimenin aklınızda kaldığını kontrol ediniz.

100. Alıştırma. ♦ Metni seslice okuyunuz ve bu metnin hangi eserden alınmış bir bölüm olduğunu söyleyiniz. Metinden her söz gurubuna (isim, sıfat, sayı sıfatı, fiil) örnek veriniz ve onların hangi türde olduğunu söyleyiniz. Siyahla yazılan isimlerin yapısına göre sınıflandırmasını yapınız.

101. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak kelimeleri yapısına göre sınıflandırınız.

102. Alıştırma. ♦ Atasözlerini anlayarak okuyunuz ve ezberleyiniz. Morfolojik olarak sınıflandırmasını yapınız. Sınıfta atasözleri yarışması yapınız.

105. Alıştırma. ♦ Şiiri okuyarak fiilleri bulunuz ve bu fiillerin hangi zamanı bildirdiğini söyleyiniz. Şairin şiirdeki söylemiş olduğu fikrini nasıl anladığınızı hayatla ilişkilendirerek söyleyiniz.

114. Alıştırma. ♦ Cümleleri aynen yazınız ve belirsiz şimdiki zamanı bulup onları kesin şimdiki zamana çeviriniz.

127. Alıştırma. ♦ 1. Metni okuyarak başlığını yazınız. 2. Cümleleri tamamlayınız ve fiillerin şimdiki zaman mı ya da gelecek zaman mı olduğunu belirtiniz.

132. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak Potanın'ı tasvir ediniz. Belirli geçmiş zamandaki fiilleri bulunuz.

135. Alıştırma. ♦ *-ğan, -gen, -kan, -ken* yapısındaki belirsiz geçmiş zaman fiillerini yazınız ve bunları belirli geçmiş zamanla karşılaştırınız. Hikâyeye başlık koyunuz.

138. Alıştırma. ♦ Metni aynen yazarak fiilleri zaman türlerine göre sınıflandırınız.

143. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak bu konuda bir içerik yazınız. Fiilin zamanlarına dikkat ediniz.

149. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki bildirme kipli fiilleri kullanarak cümle kurunuz.

179. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki fiillerle her türden sıfat fiiller yapınız ve bunları çeşitlendirerek kullanınız.

180. Alıştırma. ♦ Şiir kıtasındaki ve atasözlerindeki sıfat fiilleri bulunuz. Onların hangi ekler aracılığıyla yapılmış olduğunu gösteriniz ve bunlara soru sorarak cümlede hangi öge görevinde olduğunu belirleyiniz.

185. Alıştırma. ♦ Şiirleri edebî bir üslupla okuyunuz, şiirdeki zarf fiilleri çıkararak yazınız ve onların nasıl yapıldığını söyleyiniz. Zarf fiillerin çeşitlendiğini dikkate alınız.

186. Alıştırma. ♦ Metni edebî bir üslupla okuyunuz. Edebî motifli kelimeleri açıklayarak anlamını iyice kavrayınız. Metinden sıfat fiil ile zarf fiillerin hangi şekillerinin olduğunu söyleyiniz.

190. Alıştırma. ♦ 1. Metni okuyarak insanların tasvirlerini ayrı ayrı yazınız. 2. Zarf fiillerle sıfat fiillerin altını çiziniz, bunların insan tasviri yaparken nasıl kullanıldığını anlatınız.

191. Alıştırma. ♦ Metni anlayarak okuyunuz ve paragraf paragraf özetleyiniz. Metindeki *-w* ekli çekimsiz fiillerle isimleri ayırınız ve bunları şahıslarına göre sınıflandırınız.

198. Alıştırma. ♦ Fiilleri şahıslarına ve türlerine göre ayırınız. Yavaş yürüyüş şekilleriyle ilgili bir betimleme yapınız.

199. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak kelime gruplarını hatırlatınız. Fiilleri, birleşik olduğu kelimelerle bağlayarak sınıflandırınız. *Molda* kelimesi gerçek anlamında kullanılıyor mu? Metinde kimin tasviri verilmiştir?

200. Alıştırma. ♦ Metni okuyup (Tablolar derlemesindeki altıncı tabloya dikkat ediniz) metindeki sıfat fiil ile zarf fiil türünde olan kelimeleri bulunuz. Bu kelimelerin anlamını ve görevini sözlü olarak anlatınız. Oyunu öğreniniz. Aksüyek'i (Kazak Türklerinde geleneksel oyun türlerinden biri olan) nasıl oynamak gerektiğini bilmeyenlere nasıl oynandığını anlatarak bu oyunu öğretiniz.

202. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak metnin başlığını söyleyiniz. Metinden her bir söz grubuna (isim, sıfat, sayı sıfatı, zamir, fiil) örnek veriniz. Hangisinin çeşitlenmekte hangisinin çeşitlenmemekte olduğunu söyleyiniz.

203. Alıştırma. ♦ Metinde türlere bölünen söz gruplarını ayırarak hangi şekilde ve hangi öğede görev yapmakta olduğunu sınıflandırınız.

210. Alıştırma. ♦ Metni okuyunuz (Tablolar derlemesindeki yedinci tabloya dikkat ediniz). Metinde kaç tane cümle vardır. Her cümlenin tamlamalarını bularak nasıl oluşturulduğunu gösteriniz. Tamlanandan, tamlayanın eşine soru sorunuz ve cümlenin ortak olan öğelerinin her birisinin ayrı bir tamlama kurabileceğini kanıtlayınız.

218. Alıştırma. ♦ Metni edebî bir üslupla okuyunuz. Siyahla yazılan kelimelerin bağlantılarını tabloya dönüştürünüz. Ne kadar tamlama yapıldı ve onların nasıl tamlamalar olduğunu (isimle mi, fiille mi) belirtiniz.

219. Alıştırma. ♦ Haberlendirme amacıyla yazılmış olan metni anlayarak okuyunuz ve istediğiniz paragraftaki tamlamaları bularak isimle mi, fiille mi yapılan tamlama olduğunu belirtiniz. Bunlar basit tamlama mı yoksa birleşik tamlama mı öğretmenin yardımıyla ayırınız.

228. Alıştırma. ♦ Änet Baba'nın vasiyetini anlayarak okuyup birinci çoğul şahısta tekrar ediniz ve yazınız.

229. Alıştırma. ♦ İki gruba ayırınız. Birinci grup son dört paragraftaki düşüncenin ana fikri olan tamlamayı söylesin, ikinci grup da cümleyi eski hâline döndürsün.

230. Alıştırma. ♦ Anlayarak okuyunuz. 1. Abılay'ın rüyası hakkında anne ve babanızla konuşunuz. 2. Siyahla yazılan fiilleri bağlantılı olduğu kelimelerle bir araya getirip yazınız ve bağlanma yöntemini belirtiniz.

233. Alıştırma. ♦ Hikâyeyi anlayarak okuyunuz. Metnin konusuna bakarak ne yapılamayacağını söyleyiniz. Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması olan kelime

gruplarını çıkararak yazınız. Tamlamayı oluşturan her bir kelimenin hangi söz grubundan olduğunu bulunuz.

234. Alıştırma. ♦ Şarkıcının halkına olan sevgisini metnin hangi kısmından bulup okuyabiliriz? Metindeki belirtili ve belirtilsiz isim tamlaması olan kelime gruplarını bularak sınıflandırınız.

250. Alıştırma. ♦ Metni okuyarak özne ile yüklem arasına konulan çizgilere dikkat ediniz ve bu çizgilerin neden konulduğunu ispatlayınız. Bunlar kelime grubu olabilir mi, olamaz mı anlatınız.

259. Alıştırma. ♦ Metnin birinci bölümünü aynen yazınız. Soru sorma yoluyla kelimelerin birbiriyle bağlantısını ve onların hangi cümle ögesi olduğunu gösteriniz. İkinci bölümü ise sözlü olarak sınıflandırınız.

260. Alıştırma. ♦ Cümlelerdeki ortak öğelerin hangi cümle ögesi olduğunu ve birbirine nasıl bağlandığını gösteriniz.

261. Alıştırma. ♦ Kelimelerin birbiriyle olan ilişkisini soru sorma metodunu kullanarak öğreniniz ve bunları sınıflandırınız.

265. Alıştırma. ♦ Niteleme sıfatı ile ismin birleştiği beş örneği, türemiş sıfat ile ismin birleştiği beş örneği düşünerek yazınız. Bunların hangi yöntemlerle yapıldığını ve bağlantının hangi türde olduğunu söyleyiniz.

266. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki kelimelere uygun olan sözleri ekleyip yazma metoduyla “Kim daha hızlı devam ettiriyor?” oyununu oynayınız.

269. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki tanımlar nasıl adlandırılıyor?

270. Alıştırma. ♦ Aşağıdakiler kelime grupları mı, değil mi?

278. Alıştırma. ♦ Metinleri karşılaştırarak okuyunuz ve aşağıdaki ödevleri yapınız.

279. Alıştırma. ♦ Aşağıdaki yazılı tasvirleri karşılaştırıp bu tasvirden anladıklarınızı yazınız. İnsanın ruh hâlini bildiren kelimeleri bularak onların anlamlarına sınıflandırma yapınız. Metindeki benzetme ve betimleme kelimelerinin hangi söz grubunda olduğunu ve hangi kelimelerle bağlanarak kullanıldığını sınıflandırma yaparak gösteriniz.

290. Alıştırma. ♦ Hikâye metnini evde okuyarak içerik planlaması yapınız. Hikâyedeki yazarın kullandığı diyalogu, monologu ve tasviri bulunuz. Öğretmenin yardımıyla buna benzer bir hikâyeye yazarak öğrenmeye gayret ediniz.

293. Alıştırma. ♦ Metinden faydalanarak kendi köyünüzün ve şehrinizin doğasını öyküleme yoluyla güzelce yazınız.

295. Alıştırma. ♦ Verilen metinden faydalanarak birbirinize vasıflandırma yazınız ve bunları tasvir ile ilişkilendirerek karşılaştırınız.

297. Alıştırma. ♦ Siyahla yazılan kelimelerin tasvir kurallarının hangi türüne ait olduğunu ayırınız. Onların örneklerinden faydalanarak hâl ekleriyle yapılan tamlamaları anlamaya gayret ediniz ve yazma ödevlerinden faydalanınız. Metne başlık yazınız.

2. 4. * KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE OLAN ALIŞTIRMALAR

Çalışmanın bu bölümünde yer alan alıştırmalara bakıldığında öğrencileri kompozisyon ve edebî metinler yazmaya yönlendiren türde alıştırmaların yer aldığı görülmektedir. Burada daha çok öğrencilerin düşünmeleri, düşündüklerini ifade etmeleri, düşüncelerini yazıya aktarmaları, kendilerini yetiştirmeleri ve de geliştirmeleri hedeflenmektedir. Bu amaç kapsamında alıştırmalarda önce örnek bir metin verilerek çalışmanın nasıl yazılması gerektiği ve çalışmada nelere dikkat edilmesi gerektiği ortaya konulmuş daha sonrasında da öğrenciden örneğe göre edebî metinler üretmesi istenmiştir.

Her öğrencinin hazırlamış olduğu yazma alıştırmalarının sınıf ortamında değerlendirmesi yapılarak sınıfta bulunan diğer öğrencilerin de görüş açısı genişletilmeye/geliştirilmeye ve fikir üretmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Burada yer alan alıştırmalarda bazen metin verilerek öğrencilerden başlık üretmesi istenmiş, bazen de başlık verilerek öğrencinin bir metin üretmesi istenmiş ve böylece öğrencinin yazma yeteneği geliştirilmeye çalışılmıştır. Kitap içerisinde bu bölümde yer alan alıştırmalar * işaretiyle birlikte verilmekte ve toplamda bu başlıkta 16 adet alıştırma bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili yer alan alıştırmalar kitaptaki numaralarıyla birlikte aşağıda yer almaktadır.

2. Alıştırma. * Ana dili hakkında söylenen şiir mısralarını sınıflandırıp şiirdeki düşüncelerin doğruluğunu değerlendiriniz. Dil bayramına ithafen bir münazara yapınız.

6. Alıştırma. * Metinden hareketle “*Dalgаланan Aral Denizi Neden Çekildi?*” konusunda bir düşünce şiiri yazınız.

11. Alıştırma. * Metni okuyunuz ve çocuğun böyle bir durumda ne yapabileceğini düşünerek kendiniz metni devam ettirip yazınız.

40. Alıştırma. * Metni okuyarak metindeki isimleri bulunuz, soru sorunuz, anlamını belirtiniz ve nasıl türetildiğini fark ediniz. Büyük adamın alçakgönüllülüğü hakkında konuşarak sohbet ediniz.

51. Alıştırma. * Sınıf arkadaşlarınızın pekiştirmeli tasvirlerini yazınız. Yaptığınız tasvirde karşılaştırmalı sıfatları mümkün olduğunca çokça kullanınız.

56. Alıştırma. * Sizinle birlikte okuyan öğrencilerin başarıları hakkında “Çok Zeki Öğrenci” adıyla bir kompozisyon yazınız.

87. Alıştırma. * Belagat sözleri okuyunuz ve çeşitli türlerde yapılabilen soru zamirlerini bulunuz. Hangi özellikler hakkında söylenildiğine dair fikir üretiniz.

150. Alıştırma. * Bildirme fiilli kipleri kullanarak ‘Annemin Mesleği’ başlığı altında kısa bir tebliğ yazısı yazınız.

201. Alıştırma. * Fiillerin hangi zamanda olduğuna ve nasıl yapıldığına dikkat ederek okuyunuz. Oyuna başlık koyunuz. Küçük çocukların hareketleri hakkında kısa bir hikâye yazınız.

204. Alıştırma. * Şiiri edebî bir üslupla okuyarak şiirdeki şart kipli fiilleri bulunuz ve şart anlamının verilme yolunu söyleyiniz. Sıfatlarla isimlerden faydalanarak insanlara verilen tasvir kelimeleri nesir olarak yazınız.

205. Alıştırma. * Şiiri parçalara bölerek okuyunuz. Böldüğünüz parçaların her birini çeşitlendirerek kelime gruplarından birini seçiniz ve şiirdeki gibi birbiriyle bağlayınız (oyun türünde).

220. Alıştırma. * 1) Okuyarak metne başlık koyunuz ve “*Şildehana*” hakkında anne ve babalarınıza sorarak metni doldurunuz; 2) Metindeki “*Toğuz*” kelimesine dikkat ediniz ve içeriğinde nelerin yer aldığını belirtiniz; 3) İsteddiğiniz cümleyi tamlamaların türlerine göre sınıflandırınız. Kelimelerin bağlanma metotlarını gösteriniz.

251. Alıştırma. * Aşağıda verilen anahtar kelimelerle kelime gruplarını kullanarak “Ata-Ana” başlığında kısa bir kompozisyon yazınız.

298. Alıştırma. * Öğretmenin yardımıyla birbirinizin yazdığı kompozisyonları, makaleleri, vasıflandırmaları kontrol ederek düşüncelerinizi yazınız ve eleştirilerinizi söyleyiniz.

299. Alıştırma. * Verilen özgeçmişleri okuyunuz ve içeriğini sözlü olarak beyan ediniz. Bu özgeçmişlerin yazılma stiline ve yapısına dikkat ediniz. Anne-babanızın yardımıyla evden birisinin biyografisini ve otobiyografisini yazınız. Okulda da işte de erinmeden halka içten ve samimi hizmet eden vatandaşların biyografisinin herkese örnek teşkil ettiğini hatırlatınız.

300. Alıştırma. * Aşağıdaki örneğe göre günlük yazmayı öğreniniz.

3. ÖDEVLERİN SINIFLANDIRILMASI

Çalışmanın bu kısmında yukarıda bahsedilen alıştırmaların ödevleri yer almakta ve bu ödevler türlerine göre sınıflandırılmaktadır. Öğrenci seviyesine göre, dil sistematığına göre, araştırma-inceleme seviyesine göre ve kompozisyon ve edebî metin çıkarma seviyesine göre farklı ödevlerin yer aldığı bu ödev türleri ayrı ayrı değerlendirilmektedir. İşaretsiz bir maddede ele alınarak diğer ödevlere dâhil olmayan tek bir ödev bulunmaktadır. Bu ödevde öğrencilerin daha önce öğrendiklerini tekrar etmeleri ve sorulara cevap vermeleri istenmektedir.

Ödev. Kendinizi kontrol ediniz. 5-6. sınıflarda metin hakkında okuduklarınızı hatırlayarak aşağıdaki sorulara cevap veriniz.

3. 1. ■ ÖĞRENCİ SEVİYESİNE GÖRE ÖDEVLER

Kitapta, öğrenci seviyesiyle ilgili olarak 6 tane ödev yer almaktadır. Bu konuyla ilgili ödevlerden bir tanesi sorular ve ödevler olarak 2 sorudan oluşmaktadır.

Sorular ve ödevler ■ 1. Kazak dilinin edebî dil olarak adlandırılmasının önemini anlatınız? 2. Kazak dilinin toplumsal görevi ve kullanım alanı hakkında konuşunuz.

Ödev. ■ Verilen isimlerden hangisi şahıslara göre çekimleniyor, hangisi çekimlenmiyor? (Hangi şahısta ek alıyor, hangi şahısta ek almıyor?) Çekimlenenleri tekil ve çoğul türde üç şahısta çekimleyerek yazınız.

Ödev. ■ Dönüşlülük zamirini ezber olarak hem hâl eklerinde hem de iyelik eklerinde çekimleyiniz.

Ödev. ■ Aşağıdaki olumsuzluk eklerini ve topluluk zamirlerini çeşitlendiriniz. İyelik ve hâl ekleri çekimleme örneklerini tabloyla gösteriniz.

Ödev. ■ Düşünerek soruları cevapla.

1. *-sa, -se* ekleri eklenen kelimeler, çoğunlukla işin şart olduğunu bildirebilir mi?
2. Şart kipli fiillere ek getirilebilir mi? Böyle bir durumda hangi anlam ortaya çıkmaktadır?

Ödev. ■ Metni birkaç kez okuyarak metne başlık koyunuz. Şarkının gücünü anlayınız. Abay'ın hislerine tesir eden şarkının etkisini fark ediniz. Abay'ın “*Ändi süyseñ menşe süy*” sözünün anlamına dikkat ediniz. “*Topaykökti*” dinleyen Abay'ın hislerini göz önüne getirerek aklınızda canlandırdığınız şeyleri söyleyiniz.

3. 2. • DİL SİSTEMATIĞI SEVİYESİNDE ÖDEVLER

Dil sistematiğiyle ilgili olarak 21 tane ödev bulunmaktadır. Bu ödevlerden bir tanesi sorular ve ödevler olarak belirtilmekte ve diğer ödevlerden ayrılmaktadır. Öğrenci seviyesinde bahsettiğimiz sorular ve ödevler kısmının devamı niteliğindeki soru ve ödevlerde 3. sorudan devam edilmiştir.

Sorular ve ödevler. • 3. Kazakistan'da, Kazaklardan başka hangi halklar yaşıyor? Kazakçanın, Kazakistan'da yaşayan halkların hepsine aynı hizmeti sağlaması için neler yapılması gerektiğini söyleyiniz?

Ödev. • Koyun kırkılan evin görüntüsünü hafızanıza kaydediniz. Ev eşyalarından günümüzde kullanılanları ve kullanılmayanları kavrayıp biliniz. Metinde bahsedilen evi kendi odanızla karşılaştırınız.

Ödev. • T. Biygeldinov'un kim olduğu hakkında konuşunuz.

Ödev. • Sınıfı gruplara ayırınız. İsimlerin kullanıldığı bilmecelelerin cevaplarını gizleyerek bunları öğrencilere buldurunuz.

Ödev. • Yukarıdaki metinde geçen *Akkozının, jaqannıñ, Taylaqbaydın, Äbişin* vücut yapılarını ve dış görünüşlerini kitaba bakmadan tekrarlayarak söyleyiniz.

Ödev. • Metnin başlığı neden insanlık meselesi hakkındadır, kanıtlayınız.

Ödev. • Şairin kime saygı gösterilmelidir, sözünden hareketle şahıs isimlerini kullanarak bir söyleşi yapınız.

Ödev. • Metindeki deyimleri bulunuz.

Ödev. • Metinden olumsuzluk ekleri ve topluluk zamirlerinin tamamını çıkararak yazınız. Bunların hangi söz gurubuna ait olduğunu bularak örneklerle ispatlayınız.

Ödev. • Metinden hareketle “Kuşlar nasıl uçuyor?” bunları sıralı bir şekilde yazınız.

Ödev. • Başlığın neden ‘Er Ana’ olarak adlandırıldığı üzerine konuşunuz.

Ödev. • Sizinle birlikte okuyan öğrencilerin dostluğu hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Ödev. • Şiirdeki fiilleri, zarf fiil şekline çevirerek yeniden yazınız.

Ödev. • Düşün de söyle.

1. *-uw* harfiyle biten kelimelerin hepsi çekimsiz fiil olabilir mi? Şiir kıtasındaki siyahla yazılan kelimeleri hangi söz grubuna koymak uygun olabilir?

2. Çekimsiz fiiller, isimler gibi iyelik ve hâl eklerinde çekimleniyor mu? Bu yapılar, şahıs eklerini almadan ve isim anlamında kullanılabilir mi? Bunun ne olduğunu kim söyleyerek ispatlayabilir?

3. *Jayuw, tıyuw, tüyüw, süyüw* kelimeleri hangi söz grubuna girer?

Ödev. • Ders kitaplarından başka hangi kitapları okuduğunuzu hatırlayıp sizin beğendiğiniz kitaplar hakkında konuşunuz.

Ödev. • Metinde kahramanın adı olarak kullanılan *Jiyrenşe* kelimesinin anlamına açıklama yapınız.

Ödev. • Metinde geçen dağ yamaçlarındaki kahverengi sonbaharın gün batımındaki manzarasını hafızanızda canlandırınız. Güzel görüntülerin betimlemesini ifade eden tamlamaları yapısına göre ayrı ayrı sınıflandırarak gösteriniz. Mevsimlerin güzel bir görüntüsünü kendiniz betimleyerek yazınız.

Ödevler. • 1. Okuldan gelen öğrenci Abay’ın, evinin yanına geldiğinde ilk önce annesine bakmasının nedenini açıklayınız. 2. Evladını özleyen anne ne sebeple okuldan dönen çocuğunu kucaklamadı? Anneniz, babanız ve akrabalarınız sizi bekliyor, ilk olarak kiminle selamlaşırsınız, sebebini söyleyiniz.

Ödev. • İlgi hâli eki alan kelimeleri iyelik eki alan kelimelerle birlikte yazınız. Hangisinin birleşik kelime, hangisinin deyim olduğunu defterinize ayrı ayrı yazınız.

Ödev. • Mâlik Ğabdullin hakkında bildiklerinizi söyleyiniz.

Ödev. • İyelik ekli olan kelimelerin hangi sözle bağlanması gerektiğini hatırlatınız. Verilen kelimeleri tekil ve çoğul türde üç şahsa göre çekimleyiniz.

3. 3. ♦ ARAŞTIRMA VE İNCELEME SEVİYESİNDE ÖDEVLER

Kitapta; araştırma ve inceleme seviyesinde 23 tane ödev bulunmaktadır. Bunların bazıları ödevler olarak adlandırılmakta ve kendi içerisinde birden fazla soru yer almaktadır.

Ödevler. ♦ 1. Metindeki kişilerin sözlerine ve bu sözlerin anlamlarına dikkat ediniz. 2. Faydalı kelimeleri bularak onların anlamının nasıl olduğunu açıklayınız. 3. Sözünde durmak ve sözünden dönmek ifadelerinin nasıl açıklandığını söyleyiniz. 4. Halk arasında söylenen daha başka hangi belagat sözleri biliyorsunuz? Varsa bunları yazıp sınıfta okuyunuz. 5. Metni okuyunuz ve insanın dış görünüşünü tasvir eden kelimeleri bularak bunların anlamlarını açıklayınız. Onların hangi söz grubunda bulunduğunu ve hangi şahısta olduğunu ayırınız.

Ödev. ♦ Düşün. Ara. Bul.

- 1) Kim, kime sahip? Ne, neye sahip? Hangisinde, hangi ek vardır?
- 2) Düşünerek nesne ve zaman bildiren yönelme hâl ekli kelimelerin bulunduğu iki cümle söyleyiniz.
- 3) Karşılaştırma anlamı bildiren kelimeler hangi hâl ekinde bulunmaktadır?
- 4) İş ortaklığını ve sebebini bildiren kelimelerin geçtiği cümleyi bularak söyleyiniz. Onların hangi hâl ekindeki kelimeler olması gereklidir?
- 5) Kalın ve ince hecelere eşit bir şekilde eklenen ve sadece bir sestem oluşan ek, hangi hâl ekidir.

Ödev. ♦ Düşün. Ara. Bul.

- 1) Çoğul ekinin eklenemediği kelimeler var mı?
- 2) İyelik eki hangi kelimedenden sonra söylenilmektedir?
- 3) İsmi hâl eklerini birbirinden nasıl ayırabiliriz?
- 4) İlgi hâli eki alan kelime, hangi ekteki söz grubuyla bağlanmaktadır, bunu fark ettiniz mi?

Ödev. ♦ Kim çok biliyor?

Aşağıdaki gibi pekiştirme heceleri ile yapılan ikilemeleri kim çok yazarsa o başarılı oluyor. Onlar hangi söz grupları olacak?

Ödev. ♦ “Bugü Ana” hakkında ne söyleniliyor? Grup oluşturunuz ve fikirlerinizi bir arada yazınız.

Ödev. ♦ Birlik hakkındaki atasözleri ve deyimleri bularak neler olduğunu söyleyiniz.

Ödev. ♦ Şairin söylemek istediği fikri, kendi kelimelerinizle yazınız.

Ödev. ♦ *E* yardımcı fiiliyle birleşen şimdiki zaman, gelecek zaman ve geçmiş zamanlardaki fiilleri düşünerek bunların neler olduğunu söyleyiniz.

Ödev. ♦ Soruların cevabını araştırınız.

- 1) İstek kipi yapımında kullanılan yardımcı fiilleri adlandırınız. Onlar olmadan istek kipi yapılıyor mu, kanıtlayınız?
- 2) *oyna-*, *ber-* fiillerini istek kipinin olumsuz türünde çekimleyerek söyleyiniz, onu *oynasa iyi edi* fiilinin olumsuz türüyle karşılaştırarak inceleyiniz. Olumsuz türlerin yapılmasında hangi farkların olduğunu gösteriniz.

Ödev. ♦ Sen nasıl düşünüyorsun, mutlu olmak nedir? Grup oluşturarak bir çalışma yapınız.

Ödevler. ♦ 1. Kim uygun bir örnek verebilir? (verilen zaman içinde zarf fiilin üç türünü de kullanarak cümleler yazılması istenmektedir. Örneğin; en çok ve en doğru yazan öğrenciler başarılı olmaktadır) 2. Şahıslara göre çekimlenen zarf fiil türlerinden cümleler kurunuz.

Ödev. ♦ Yukarıdaki oyuna konulan şartlardan faydalanarak “Kim Çok Biliyor?” adlı oyunu gerçekleştiriniz.

Ödevler. ♦ 1. *Sıbağa* kelimesinden ne anlıyorsunuz? Anne, baba, dede ve ninenizin yardımıyla ansiklopedi sözlüğünden sıbağanın anlamını ve türlerini öğreniniz. 2. Metinde, Zeren; neden “İhtiyar Büyükanne” olarak adlandırılmaktadır?

Ödev. ♦ Süyindik’in Abay’a söylediği söze dikkat ediniz. İyilik ve kötülük hakkında hangi atasözlerini biliyorsunuz? “*Jaqsılıq ağaş basında jamandıq ayaq astında* (İyilik ağacın başında kötülük ayağın altında) sözünden ne anlıyorsunuz? Atasözlerini defterlerinize yazınız.

Ödev. ♦ Oyunun devamını kendiniz düşünerek yazınız.

Ödevler. ♦ 1. Kunanbay ne sebeple oğlu Osman’ı çekerek itti? Kendi kelimelerinizle söyleyiniz. 2. Osman, neden ağlamadı? Büyükler Osman’ın bu durumunu nasıl değerlendirdi? Cevaplarınızı ispatlayınız.

Ödev. ♦ Ana dili hakkında başka neler söyleyebiliriz? Bunları yazınız.

Ödev. ♦ Cengaver yazar Baybek Bulkışev'in arzusu, sizin arzu ve isteklerinize uygun mu? Kendi fikirlerinizi ifade ediniz.

Ödevler. ♦ 1. Ne sebeple Zere, biri ölmüş gibi içi kan ağladı ve farklı bir ruh hâline büründü? 2. Böjey'in ölümü neden bir merasim gibi geçti?

Ödev. ♦ Metni birkaç kez okuyarak başlık koyunuz. Metindeki meçhul mezarın sırrını bilmek isterseniz M. Ävezov'un "Abay Yolu" romanının ikinci kitabındaki "Abay Ağa" bölümünü okuyunuz.

Ödev. ♦ Düşün. Araştır. Bul. (Aşağıdaki listeye göre kelime grubu yapınız.)

İsim + isim,

Sıfat + isim,

Sayı sıfatları + isim,

Zamir + isim,

Sıfat-fiil + isim,

Hâl ekleriyle çekimlenen isimler + fiil,

İsim + fiil,

Zarf + fiil,

Sıfat + fiil,

Sayı sıfatı + fiil.

Ödev. ♦ Jiyrenşe'nin dört yaşındaki çocuğunu "azamatım" diye adlandırma sebebini açıklayınız.

Ödev. ♦ Düşün. Ara. Bul.

3. 4. * KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE ÖDEVLER

Kompozisyon ve edebî metinler yazma seviyesinde 19 farklı ödev yer almakta ve verilen bu ödevlerle konuların alıştırmaları pekiştirilmektedir.

Ödev. * Kendi okuduğunuz edebî eserlerden pasajlar söyleyiniz. "Ujım Şaruvası", "Kırılısta", "Sayabağ" başlıklarından bir tanesiyle kısa bir hikâye oluşturunuz.

Ödev. * Siyahla yazılan kelimelerin anlamlarını açarak sınıflandırınız.

Ödev. * Söz Oyunu. Amaç: Sıfatlarda pekiştirmeyi tekrarlamak. Üç dört öğrenci oyuna katılır, geriye kalanlar sırayla gelip yer değiştirir. Birinci öğrenci

niteleme sıfatlarına, ikinci öğrenci karşılaştırmalı sıfatlara, üçüncü öğrenci de pekiştirme sıfatlarına hızlıca örnekler vermelidir.

Ödev. * Verilen sıfatların birkaçını kullanarak metin oluşturunuz.

Ödev. * K.Kaysenov hakkında söyleşiniz. Öğretmenine ve sınıf arkadaşlarına K. Kaysenov hakkında sorular hazırlayınız. (Sınıf arkadaşlarının sorularına cevap vermeye de hazırlanınız).

Ödev. * 92. alıştırmada yer alan his, düşünce, fikir, ruh ve hayal kelimelerine âlim nasıl açıklama yapmıştır? Âlimin bu kelimeler için yaptığı açıklamaları biz nasıl anlamalıyız? Grup hâlinde çalışınız. Hayatınızda korktuğunuz bir anı tasvir ediniz ve kendinizi nasıl hissettiğinizi yazınız. Korkulardan kurtulmak için ne yapmak gerekmektedir? Korkuların tekrarlanmaması için nasıl bir çare bulunabilir aranızda istişare ediniz.

Ödev. * Kazaklara özgü halk şiiri vb. sanat eserlerini hatırlayarak ‘Ak kuğu-Kuşun Efendisi’ adlı başlıkta, duygulu bir şiir yazınız.

Ödev. * Tabiattan gelen güzellikleri sizler de tasvir ediniz.

Ödev. * “Ämina” adlı filmi izleyerek 129. alıştırmada söylenen fikirlerin doğruluğuna inanınız. Yazarın (N. Nazarbayev’in) düşüncesini değerlendirip film hakkındaki bakış açısını yazınız.

Ödev. * Tüm zamanlarla ilgili sınıfınızda bir yarışma oyunu yapınız. Oyun, sınıf ikiye bölünerek grup sözcüleri tarafından tahtaya yazılan fiillerin tekil ve çoğul şekillerinin yazılmasıyla oynanmaktadır.

Ödev.* 1. Fiilin zaman türlerini kullanarak küçük bir kompozisyon yazınız. “Okul Arkadaşları” ya da “Ne Olacağım?” konularından birini seçiniz. Fiilin zamanları hakkında düşüncelerinizi bir araya getirerek hatırlatma notları yazınız.

Ödev. * “İnsanlara konuşmalarınızla hitap edebilmek için ne yapmak gerek?” sorusunun etrafında düşünerek ortaya çıkan fikirleri yazınız.

Ödev. * Coğrafya dersinde öğrendiğiniz bilgilerden faydalanarak ekolojik felakete uğrayan tabiat hakkında düşüncelerinizi ifade eden bir şiir yazınız.

Ödev. * Boş zamanlarınızda televizyondan hangi programları ve filmleri izlediğinizi söyleyerek arkadaşınıza mektup yazınız.

Ödev.* Kendi okulunuz, sınıf arkadaşlarınız, öğretmenleriniz, aileniz, anne-babanız, akrabalarınız ve onların yapmayı sevdiği işler ve farklı kişisel özellikleri

hakkında kısa hikâyeler yazarak konuyu anlayınız. Hikâyemiz “Bizim Ailemiz”, “Benim Erkek Kardeşim”, “Babama Benzemeye Çalışıyorum”, “Sevimli Kız Kardeşim”, “Öğretmenim”, “Benim Karakterim”, “Sevdiğim Kahraman”, “ Benim Sevdiğim Edebî Eser”, “Dostluk”, “Ne Olacağım?”, “Sporu Seviyorum” vb. başlıklarında olabilir.

Ödev. * Metinde söylenenlerden ne anladınız? Eşleştirerek yazarın düşüncesini değerlendiriniz.

Ödev. * İmkânı olanlar “Boz İngen” adlı halk ezgisini dinlesin. Bildiğiniz bilgilerden faydalanarak edindiğiniz izlenimleri ortaya çıkarınız.

Ödev. * Arkadaşın, senin doğum günün için bir müzik diskini hediye etmek niyetinde. Hangi diski istiyorsun, seçtiğini söyle.

Ödev. * Deve, at, koyun, sığır gibi hayvanların adlarını kullanarak şiirin kıtasını çoğaltınız. İçerisinde çokluk eki alan kelimeler olsun.

4. SINAV ÖDEVLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Kitap içerisinde yer alan sınav ödevleri; kompozisyon ve edebî metin çıkarma seviyesindeki sınav ödevleri ve sonuçlandırmayla ilgili olan sınav ödevleri olarak iki başlıkta ele alınmaktadır.

4. 1. * KOMPOZİSYON VE EDEBÎ METİN ÇIKARMA SEVİYESİNDE SINAV ÖDEVLERİ

Bu bölümde kompozisyon ve edebî eser oluşturma seviyesinde 10 tane sınav ödevi yer almaktadır. Sınav ödevlerinin tamamına bakıldığı zaman bu ödevlerin, kompozisyon ya da edebî metin yazdırmayı amaçladığı görülmektedir.

Sınav Ödevi. * “Edebî dil kurallarını neden bilmek gereklidir?” sorusunun etrafında yuvarlak masa oluşturunuz. Düşüncelerinizi açık örneklerle kanıtlayınız. Kanıt olarak sınıf arkadaşlarınızla, komşunuzla, öğretmeninizle, anne-babanızla veya bilgili insanlarla konuştuğunuz kelimeleri ses kayıt cihazına kaydediniz. Dil ilişkisinde bir sabitlik görülüyor mu?

Sınav Ödevleri. * 1. Kelime gruplarının bağlanma türlerini kapsayan “Benim Köyümün Gelenekleri” başlığında bir bildiri oluşturunuz. Köyün büyüklerinden ve anne-babanızdan köyün gelenekleri hakkında bilgi edininiz ve bir

plan yapınız. 2. Sınıf arkadaşlarınızın fikirlerini dinleyerek kendi fikirlerinizle hangi ortak noktada olduğunu özetleyerek neticelendiriniz.

Sınav Ödevi. * Cep telefonunun zararları nelerdir? Sorusunun etrafında anket hazırlayınız. Anket sonucuna dayanarak toplumsal yerlerde cep telefonundan faydalanma kurallarını söyleyiniz.

Sınav Ödevi. * Çokluk ekli, iyelik ekli, hâl ekli ve şahıs ekli isimleri kullanarak “Kazak Jeri” adlı başlığında bir kompozisyon yazınız. Kompozisyon bugünün ekoloji meselelerini kapsasın.

Sınav Ödevi. * Niteleme ve türemiş sıfatları kullanarak Kazak kahramanlarının yüzünü tasvir eden bir yazı yazınız.

Sınav Ödevi. * Senin doğum günün için anne ve baban anlaşarak bir miktar para ayırdılar. Doğum gününü nasıl geçirmek istersin ve ayrılan parayı nasıl harcarsın hesabını yap. Doğum gününe hazırlık planını ve davetiye metnini yaz.

Sınav Ödevi. * Ezberleme metnindeki ve atasözlerindeki bilgilerden faydalanıp zamirleri kullanarak “Hayat için Savaş” başlığında bir hikâyeye yazınız. Hayatın, neden savaş olduğu hikâyede fark edilir olsun.

Sınav Ödevi.* Fiilleri üç zamana ve kip türlerine ayırarak içerisinde atasözleri, öğüt sözleri ve nasihat sözleri bulunan “Sadece İnsan Değil Adam Olsam” konulu bir kompozisyon yazınız.

Sınav Ödevi.* Ezberleme metnindeki insan tasvirlerinden ve doğa betimlemelerinden oluşan bir kelime dizini yazınız.

Sınav Ödevi. * “Cümle tamlamalardan kuruluyor” konusunda küçük bir bildiri yapınız.

4. 2. SONUÇLANDIRMAYLA İLGİLİ SINAV ÖDEVLERİ

Herhangi bir işarete dâhil olmayan sonuçlandırmayla ilgili ödevler kısmında tek bir sınav ödevi bulunmakta ve bu ödev kitabın en sonunda yer almaktadır.

1. “Halkımızın Saygıdeğer Nesilleri“ konusunda eğitim materyallerinin esasına bağlı olarak bildiri yapma. 2.“Atamekan” konusunda ders materyallerinin esasına bağlı olarak kompozisyon yazma. 3. Doğdunuz yerleri edebî dil ile betimleme. 4. “Dostluğun aydınlık örneği” konusu hakkında söyleşi yapma. 5. “Tasvirler sır vermektedir” konusu hakkında şiir yazma.

5. TEKRARLARA AYRILAN SORULAR VE ÖDEVLER

Kitap içerisindeki tekrarlara ayrılan sorular ve ödevler kısmında her konu anlatımının sonunda öğretilen bütün konular; soru ve ödevler aracılığıyla tekrar edilmektedir. Bütün konuları kapsayan bu bölümle ilgili toplam 10 madde bulunmakta ve her maddenin altında konunun öğretimini sağlayan çok sayıda soru yer almaktadır. Tekrarlara ayrılan sorular başlığında konuların ve fiillerin genel tekrarları yapılmaktadır. Bu başlıkta, dildeki genel gramer konularının öğretimi amaçlanmakta; fiil zamanlarının ve fiil çekimlerinin öğretimi hedeflenmektedir. Bunlar:

Tekrarlara ayrılan sorular

1. Temel kelime ile yardımcı kelimenin farkı nedir? 2. Yardımcı kelimeler cümle içerisinde ne sebeple cümlenin ögesi olarak kullanılamıyor? 3. Yardımcı kelimeler cümlede nasıl kullanılmaktadır? 4. Kelime grubu ne demektir? Hangi kelime grupları bulunmaktadır? 5. İsimlerin anlam özellikleri nedir, isimler neyi bildirmektedir? 6. Özel isimlerle genel isimlerin özellikleri nelerdir? 7. Özel isimler nasıl yazılır? 8. İsimler nasıl yapılmaktadır? 9. İsim eklerinin özellikleri nelerdir? 10. Çokluk eki neyi ifade etmektedir? 11. İyelik eklerinin özelliği nelerdir? 12. İyelik ekleri hangi kelimeleri bağlamaktadır? 13. İsmi hâl eklerinin özellikleri nelerdir? 14. İsmi cümledeki görevinin hâl ekleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu nasıl ispatlayabiliriz? 15. İsmi şahıslara göre çekiminde hangi özellik bulunmaktadır? 16. Yardımcı isimlerin anlam görevi bakımından hangi özellikleri vardır?

Tekrarlara ayrılan sorular

1. Sıfat ne demektir? 2. Sıfatlar, ismin hangi anlam özelliğini bildirmektedir? 3. Sıfatlar nasıl yapılmaktadır? 4. Temel sıfat ne demektir? 5. Türemiş sıfat ne demektir? 6. İsim soylu kelimelerden sıfat türeten yapım eklerinin adlarını söyleyiniz ve örnek veriniz? 7. Fiilden sıfat türeten yapım eklerinin adlarını söyleyiniz ve örnek veriniz? 8. Sıfat hangi özelliklerine göre niteleme ve bağıntılı sıfat olarak ayrılmaktadır? 9. Yapısı ve şahıslarına göre niteleme ve bağıntılı sıfatların hangi özellikleri bulunmaktadır? 10. Bağıntılı sıfatlar, niteleme sıfatlarına nasıl dönüşmektedir? Örnek veriniz. 11. Sıfatlarda pekiştirme ne demektir? 12. Pekiştirme türleri hangi sıfatlardan yapılmaktadır? 13. Karşılaştırmalı sıfat ne demektir ve nasıl yapılmaktadır? 14. Pekiştirme sıfatları nedir? Nasıl yapılmaktadır? 15. Sıfatların imlâ

kurallarını söyleyiniz? 16. Sıfatlar cümlede hangi görevlerde kullanılmaktadır? 17. Sıfatların adlaştırılması ne demektir?

Tekrarlara ayrılan sorular ve ödevler

1. Sayı sıfatları neyi bildirmektedir ve sayı sıfatlarının soruları nasıldır? 2. Sayı sıfatları yapısına göre hangi türlere ayrılmaktadır? 3. Sayı sıfatlarının anlamına göre hangi türleri vardır ve onlar nasıl yapılmaktadır? 4. Sayı sıfatlarının imlâsını söyleyiniz.

Tekrarlara ayrılan sorular ve ödevler

1. Zamirin başka kelime gruplarından farkı nedir? 2. Zamirlerin hangi türleri vardır? 3. Şahıs ve işaret zamirlerinin ismin hâl ekleriyle çekimlenmesinde hangi özellik dikkat çekmektedir? 4. O zamirini, ismin hâl eklerine göre çekimleyerek zamirin özelliklerini gösteriniz. Şahıs zamirleri iyelik ekleriyle çekimlenebilir mi? 5. Şahıs eklerinin çekimlenmesinde hangi özellik dikkat çekmektedir?

Fiil Zamanlarının Tekrarlanmasına Ayrılan Sorular ve Ödevler

1. Fiillerin zamanlarını nasıl anlamaktasınız? 2. Zamanın hangi türleri vardır? Zamanın birkaç türe ayrılması neye bağlıdır? 3. Şimdiki zaman ne demektir? 4. Şimdiki zamanın anlamı ve yapısında zamanın diğer çeşitlerine göre hangi özellikleri ve farklılıkları vardır? 5. Kesin şimdiki zaman nasıl yapılmakta ve durum fiillerinin özellikleri nelerdir? 6. Belirsiz geçmiş zamanla belirsiz gelecek zamanın benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir? 7. Gelecek zaman ne demektir? 8. Gelecek zamanın hangi türleri vardır ve bu türler nasıl yapılmaktadır? 9. Geçmiş zamanın hangi türleri var, bunlar nasıl yapılmaktadır? 10. Zamanların; konuşma dilinde, yazı dilinde, edebî dilde ve sözlü edebiyatta nasıl kullanılması gerektiğini ispatlayınız?

Fiil Zamanlarının Tekrarlanmasına Ayrılan Sorular ve Ödevler

1. Fiil kipi ne demektir? 2. Fiil kipleri ve zamanları arasında hangi benzerliklerle farklılıklar vardır? 3. Fiil kiplerinin hangi türleri vardır? 4. Bildirme kipi neyi bildirmekte ve nasıl yapılmaktadır? 5. Emir kipinin anlamı nedir ve nasıl yapılmaktadır? 6. Emir kipinin şahıs çekimi özellikleri nasıldır? 7. Şart kipinin anlamı nedir ve nasıl yapılmaktadır? 8. Şart kipli fiillerin cümlede kullanılma özellikleri nasıldır? 9. İstek kipi ne demektir? 10. İstek kipi nasıl yapılabilmektedir? 11. İstek kipinin şahıs çekimleme özellikleri nasıldır?

Tekrarlara ayrılan sorular ve ödevler

1. Sıfat fiiller ne sebeple fiillerin özel bir türü olarak görülmektedir? 2. Sıfat fiillerde isim kelime gruplarının ve fiillerin hangi nitelikleri bulunmaktadır? Örneklerle sınıflandırınız ve ispatlayınız. 3. Sıfat fiillerin yapıma şekillerini söyleyiniz. Sıfat fiiller, fiillerin hangi kökleriyle yapılmaktadır? 4. Fiiller, hangi sıfat fiil ekleriyle bağlanmaktadır? 5. Sıfat fiillerin çokluk çekimi nasıldır? 6. Sıfat fiillerin iyelik ve hâl ekleriyle çekim özellikleri nasıldır? 7. Sıfat fiillerin şahıslara göre çekimini sınıflandırınız. 8. Sıfat fiil cümlede hangi görevde kullanılmaktadır, örnek vererek sınıflandırınız.

Tekrarlara ayrılan sorular

1. Sıfat fiilin özelliği nedir? 2. Zarf fiillerin hangi özellikleri vardır? 3. Sıfat fiil ve zarf fiilin benzerliği ve farklılığı nelerdir? 4. Sıfat fiil nasıl yapılmaktadır? 5. Zarf fiil nasıl yapılmaktadır? 6. Sıfat fiillerin hâl ekleri, iyelik ekleri ve şahıs ekleri çekimlerinde hangi özellikler vardır? 7. Zarf fiilin, şahıs ekleri çekiminde ya da hareketin amacını ve maksadını bildirmesinde hangi farklılık vardır? 8. Zarf fiilin şahıs çekimindeki özellik nedir?

Tekrarlara ayrılan sorular

1. Gramerin sektaks alanı neyi araştırmaktadır? 2. Cümle kurmada kelimelerin birbiriyle gramer ilişkisine göre yerleşmesindeki özellik nedir? 3. Kelimelerin ilişkisi; kelime grubuna, cümle kurmaya ve cümle öğelerini açıklamaya nasıl temel oluşturmaktadır? 4. Cümlede kelimeler birbiriyle nasıl ilişkilendirilmektedir? 5. Kelimelerin bağlanma metotları nasıldır? 6. Çekim eklerinden sonra kelimeler nasıl bağlanmaktadır? 7. Kelimeleri, hangi çekim ekleri bağlamaktadır? 8. Bağlaçlar kelimeleri nasıl bağlamaktadır? 9. Bağlaç türlerinin kelimeleri bağlamadaki farklılıkları nelerdir? 10. Kelimeleri yerleşme düzenine göre nasıl bağlamaktayız? 11. Kelimeler vurgu aracılığıyla nasıl bağlanmaktadır? 12. Sıralı birleşik cümleyi açıklayınız. Temel ve yan yargının bulunduğu birleşik cümleyi açıklayınız. Şahıs ekleriyle bağlanan birleşik cümleyi açıklayınız. 13. Kelimeler hangi metotlarla bağlanmaktadır?

Tekrarlara ayrılan sorular

1. Tamlama ne demek? 2. Tamlamanın farklı işaretleri nelerdir? 3. Kelimelerin temel ve yan yargının bulunduğu cümleye bağlanmasını nasıl düşünüyorsunuz? 4. Tamlamaların, tamlayan ya da tamlanan kısımlarının özellikleri nedir? 5. Tamlamanın yapılmasında temel olan kısım hangisidir? 6. Tamlamanın birleşik kelimelerle deyimlerden farkı nedir? 7. Tamlamanın çeşitleri nasıl belirlenmektedir? 8. İsim olarak kullanılan kelimeler tamlamasına hangi kelime grupları girmektedir? 9. Fiil olarak kullanılan tamlamalar hangi kelime gruplarına girmektedir? 10. Karışık kullanılan tamlamalar hangi kelime gruplarına girmektedir? 11. Birleşik kelimenin yapısı nasıl olmaktadır? 12. İsmi hâl ekleriyle yapılan kelime gruplarına örnek vererek yapısını sınıflandırınız. 13. Takısız isim tamlamalarıyla bağlanan kelime gruplarına örnek vererek yapısını sınıflandırınız. 14. Yerleşme kuralına göre oluşturulan kelime gruplarına örnek vererek yapısını sınıflandırınız. 15. Tamlamalar hangi sentaks ilişkisini bildirmektedir? 16. Nesne yapısındaki kelime grupları nasıl bağlanmakta ve hangi anlamı bildirmektedir? 17. Dolaylı tümleç yapısındaki kelime grupları nasıl bağlanmakta ve hangi anlamı bildirmektedir?

6. KAZANIM, KONU, BAŞLIK, EK BAŞLIK, ALIŞTIRMA, ÖDEV VE SINAV ÖDEVLERİNİN SAYISAL OLARAK DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu başlığında, tespit edilen noktaların sayısal değerlendirilmesi yapılmış ve sonrasında bu tespitler istatistik tabosunda gösterilmiştir.

KAZANIMLAR

Zorunlu Kazanımlar

Zorunlu kazanımların toplam sayısı **28** olup konulara göre dağılımı şöyledir:

Morfoloji (şekil bilgisi) **12**

Sentaks (cümle bilgisi) **7**

Dil Kültürü Alanı **9**

Yeteneği Arttırma Kazanımları

Yeteneği arttırma kazanımların toplam sayısı **30** olup konulara göre dağılımı şöyledir:

Morfoloji (Şekil bilgisi) **13**

Sentaks (cümle bilgisi) **11**

Dil Kültürü Alanı **6**

KONU BAŞLIKLARI

Toplam konu sayısı **90** alt başlıklara dağılımı şöyledir:

■ Konu Anlatımı ve Açıklamaları **70**

■ Orhun Yazıtlarıyla İlgili Ek Başlık **19**

|| İlave Açıklama **1**

ALİŞTIRMALAR

Toplam alıştıırma sayısı **300** olup bu alıştıırmaların konulara göre dağılımı şöyledir:

■ Öğrenci Seviyesine Göre Alıştıırmalar **102**

• Dil Sistematığıyle (Algoritmayla) İlgili Alıştıırmalar **109**

◆ Araşıtırma ve İnceleme Seviyesinde Olan Alıştıırmalar **73**

* Kompozisyon ve Edebî Metin Çıkarma Seviyesinde Olan Alıştıırmalar **16**

ÖDEVLER

Toplam ödev sayısı **69** olup bu ödevlerin konulara göre dağılımı şöyledir:

■ Öğrenci Seviyesine Göre Ödevler **6**

• Dil sistematığı seviyesinde ödevler **21**

◆ Araşıtırma ve inceleme seviyesinde ödevler **23**

* Kompozisyon ve edebî metin çıkarma seviyesinde ödevler **19**

SINAV ÖDEVLERİ

Toplam sınav ödevleri sayısı **21** olup bu sınav ödevlerinin konulara göre dağılımı şöyledir:

Kompozisyon ve Edebî Metin Çıkarma Seviyesinde Sınav Ödevleri **10**

Sonuçlandıırmayla İlgili Sınav Ödevleri **1**

Tekrarlara Ayrılan Sorular ve Ödevler **10**

YAPILAN HATIRLATMALAR

Hatırlatma **8**

KULLANILAN GÖRSELLER

Görsel Resim **10**

Tablo 38: İstatistik Tablosu

BAŞLIKLAR	SAYILAR
KAZANIMLAR	
Zorunlu Kazanımlar	
Morfoloji (şekil bilgisi)	12
Sentaks (cümle bilgisi)	7
Dil Kültürü Alanı	9
Yeteneği Arttırma Kazanımları	
Morfoloji (Şekil bilgisi)	13
Sentaks (cümle bilgisi) 11	11
Dil Kültürü Alanı	6
TOPLAM KAZANIM	58
KONU BAŞLIKLARI	
Konu Anlatımı ve Açıklamaları	70
Orhun Yazıtlarıyla İlgili Ek Başlık	19
İlave Açıklama	1
TOPLAM KONU BAŞLIKLARI	90
ALİŞTIRMALAR	
Öğrenci Seviyesine Göre Alıştırmalar	102
Dil Sistematiğiyle (Algoritmayla) İlgili Alıştırmalar	109
Araştırma ve İnceleme Seviyesinde Olan Alıştırmalar	73
Kompozisyon ve Edebî Metin Çıkarma Seviyesinde Olan Alıştırmalar	16
TOPLAM ALİŞTIRMALAR	300

ÖDEVLER	
Öğrenci Seviyesine Göre Ödevler	6
Dil Sistematiği Seviyesinde Ödevler	21
Araştırma ve İnceleme Seviyesinde Ödevler	23
Kompozisyon ve Edebî Metin Çıkarma Seviyesinde Ödevler	19
TOPLAM ÖDEVLER	69
SINAV ÖDEVLERİ	
Kompozisyon ve Edebî Metin Çıkarma Seviyesinde Sınav Ödevleri	10
Sonuçlandırmayla İlgili Sınav Ödevleri	1
Tekrarlara Ayrılan Sorular ve Ödevler	10
TOPLAM SINAV ÖDEVLERİ	21
YAPILAN HATIRLATMALAR VE KULLANILAN GÖRSELLER	
Hatırlatma	8
Görsel Resim	10

SONUÇ

Çalışmada Kazakistan'ın eğitim sistemi ve ana dili öğretiminde kullandığı yöntemler ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Kazakistan'daki eğitim sistemi ve ilköğretim 7. sınıfta öğretilen Kazak dili dersiyle ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1) Kazakistan'da Kazak okulları ve Rus okulları olmak üzere iki farklı türde eğitim-öğretim kurumu mevcuttur.

2) Kazak dili ve Kazak edebiyatı dersi olarak iki ayrı ders bulunmakta ve konular birbiriyle farklılık göstermektedir.

3) Kazak dili dersi haftada 3 saatten toplamda 102 saati kapsamakta ve kitaptaki konularla uyum sağlamaktadır.

4) Kazak dili dersinde Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığının belirlemiş olduğu kitaplar kullanılmakta olup ders kitabı, öğretmen klavuz kitabı ve didaktik materyal kitabı yer almaktadır.

5) Öğretmen klavuz kitabı ve didaktik materyal kitabı öğretmenler için hazırlanmıştır.

6) Klavuz kitapta; öğretmenlerin Kazak dili dersini hangi metot ve yöntemlerle anlatması gerektiği belirtilmektedir. Didaktik materyal kitabı ise öğretmenlerin öğrencilere konuyla ilgili ek ödev vermesi için kullanılmaktadır. Ders kitabı öğrencilerde bulunan temel eğitim aracıdır.

7) Ders kitabındaki materyaller; teorik, pratik ve yöntem açısından ilmî incelemelerden geçmiştir. Sınıfta ders için kullanılacak kitap ve materyaller müfredatta belirlenen saat sayısına uygun olarak yapılmaktadır.

8) Kazak dil bilgisi için önemli olarak sayılan materyallere başlamadan önce "Kazak dili, Kazak milletinin edebî dili ve resmî dili" adlı konu yer almaktadır. Burada öğrenciler, dilin sosyal önemini ve kullanılma yerlerini öğrenmektedirler.

9) Kitap içerisinde 90 konu başlığı, 58 kazanım, 300 tane alıştırma, 69 ödev, 21 sınav ödevi ve 8 hatırlatma tespit edilmiş ve bunların türleri belirtilmiştir.

10) Kitapta yer alan konu başlıklarından sonra "Ek Başlığı" altında konunun Orhun Yazıtlarında nasıl yer aldığı açıklanılmaktadır. Orhun Türkçesi örnekleriyle anlatılan bu bölümde 19 ek başlık yer almaktadır.

11) Kitapta toplam 10 tane resim yer almaktadır.

12) Kitabın bölümleri okuldaki eğitim-öğretim taleplerine uygundur. Kitabın muhtevası, öğrencilerin dünya görüşlerini geliştirmeye ve öğrencilerin çalışkan ve kişilik özellikleri açısından güçlü bireyler olmalarına yöneliktir.

13) Öğretimin ilmî ve düzenli metotları hesaba katılarak “kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene” didaktik prensibi ön plandadır.

14) Kitapta, Kazak dilinin gramer özellikleri ve kurallarını öğretme esas alınmıştır.

15) Müfredata göre 5.-7. sınıflarda öğretilen konular “Edebî Dilin Leksik Normları” adlı konuda tekrarlanır. Önceki sınıflarda işlenen teorik konuların en esas olanları, metin türleri tahlil edilirken öğrencilere tembih edilir.

16) Kitapta, Kazak dili dersinin teorik kurallarını ispat etmek için alıştırmalar verilmiştir. Verilen bu alıştırmaların eğitim yönü de dikkate alınmıştır.

17) Kitapta edebî eserlerden ve anonim edebiyattan örneklerle beraber kısa hikâyeler, atasözleri, bilmeceler, deyimler, vecizeler, tekerlemeler ve kültürel unsurlar yer almaktadır. Bütün bu çalışmalar; öğrencileri karakterli olmaya, ahlaklı olmaya, anne-baba ve vatan sevgisine yönlendirmeye, onların ufuklarını genişletmeye ve onları çalıştırmaya yöneliktir.

18) Kitapta dilin teorik kuralları ve özellikleri ön plana alınmıştır. Kelimelerin belirli bir sistem dâhilinde ve hatasız yazılmasını öğretmek için dil pekiştirme materyalleri verilmiştir. Dil pekiştirme; güzel konuşmaya ve düşünceleri yazılı bir şekilde ifade etmeye yönelik olan dil geliştirmenin en zor alanlarından biridir. Bu yüzden kitapta her konudan sonra pekiştirme alıştırmalarına yer verilmiştir.

19) Derste, teorik materyallerin ve alıştırma metinlerinin içeriğiyle ilgili sorulara cevap verip tahlil eden öğrenciler, derse aktif bir şekilde katılarak kendi fikirlerini ifade etmeyi öğrenirler.

20) Öğrenciler; alıştırmalardaki kelime kullanımlarına, cümle yapılarına, şair ve yazarların tarzlarına dikkat eder ve bunları kendi cümlelerinde kullanmaya çalışırlar. Bu nedenle kitapta konuşma şekillerinin ve yazılı çalışmaların çeşitli türleri verilmiştir.

21) Güzel konuşmanın türlerinden olan tasvir, diyalog ve monolog gibi yapılar yer almakta ve bu yapıları kullanma yöntemleri örnekleriyle beraber verilmektedir.

22) Öğrencilerin okuyup yazmaları için alıştırmalar verilmekte ve bu sayede öğrenciler; bilimsel yazılarla, gazetelerle, resmî ve edebî tarzlarla tanışmaktadırlar.

23) Kitapta “Dil Kültürü” adlı bölüm bulunmakta ve bu bölümün sonunda farklı yazma çalışmaları için alıştırmalara yer verilmektedir. Bu bölümdeki materyaller, dil geliştirme (dikte, özet yazma, kompozisyon) çalışmaları ve eğitim-öğretim yılı sonundaki tekrarlama dersleri için kullanılmaktadır.

24) Kitapta dil pekiştirme konuları yer almakta ve öğrencilerin kendi başına çalışmaları teşvik edilmektedir.

25) Öğrencilerin ufkunu genişleterek onların fikir üretmelerini sağlamak için dersler arası ilişkinin öneminin büyük olduğu bellidir. Bu yüzden kitap, okulda okutulan diğer derslerle de alakalı olarak hazırlanmıştır. Eğitim-öğretim materyallerinin tarih, Rus dili, Rus edebiyatı, biyoloji, coğrafya vb. derslerle ilişkisi vardır. Özellikle, Kazak edebiyatıyla doğal bağlantısı daima ön plandadır. Dilin gramer unsurlarını ve sentaksla ilgili örneklerini edebî eserlerden bulma ve tahlil etme gibi alıştırmalar da mevcuttur.

26) Kitapta her konudan sonra pekiştirme soruları ile alıştırmaları bulunmaktadır. Bu tür çalışmalar öğrencilerin düşünmesini sağlamaya, işlenen konuları hatırlatmaya ve öğrendiklerini uygulamaya yöneliktir.

27) Kitap sonundaki “Sonuçlandırma Yazılıları” sayesinde öğrencilerin yıl boyu öğrendikleri düzenli bir şekilde sonuçlandırılmaktadır. Bu tekrarlamalar sonucunda öğrencinin bilim seviyesi ve bilgiye yatkınlığı ortaya çıkmaktadır. Öğretmen, materyallerin kavranması ve tekrarlanması için verilen konuları kendi isteğine göre işlemekte ve tekrarlanacak olan konuları her öğrencinin seviyesine göre belirlemektedir.

28) Kitap sonundaki yazılı çalışmaların çeşitleri ile onların örnekleri her konuya uygun olarak verilmiştir. Bazıları dil geliştirme çalışmalarında da verilmiştir.

29) Müfredatta; öğretmenlere yardımcı olması için dersin çeşitleri, yöntemleri, çalışma türleri ve yararlanılacak araç-gereçlerin neler olduğu yazılmıştır.

Böylece öğretmenlere destek olmak ve onların çalışmalarına kolaylık sağlamak amaçlanmıştır.

30) Müfredatta, öğrencilerin hedefleri ve kendi başlarına yapmaları gereken çalışmaları da verilmiştir. Hatasız yapılan alıştırma, kompozisyon, özet, dikte vb. yazma çalışmaları öğrencilerin okuma ve eğitim alma heveslerini arttırmaktadır.

31) Öğrencilerin ufkunu genişletmek ve daha iyi bir eğitim-öğretim sağlamak amacıyla sadece kitaptaki materyallere bağlı kalınmamış, diğer edebî eserlerden de yararlanma yoluna gidilmiştir.

32) Öğrencilerin düşünce dünyasını geliştirmesi, yaratıcılık isteğini tetiklemesi ve serbestçe, acele etmeden çalışma yapılabilmesi için ev ödevinin önemi çok büyüktür. Kazak dili kitabı; belli konularda araç-gereçler hazırlama, kompozisyon yazma ve öğrendiklerini uygulama gibi metotlara dayalıdır. Öğrencilerin derste öğrendiklerinin pekiştirilmesi ve kalıcılığının sağlanması için konuyla ilgili örnekler bulunmaktadır. Aynı zamanda ödevlerin çeşitleri de kitapta açıkça belirlenmiştir.

33) Ders kitabı, öğretmen kılavuz kitabı ve didaktik materyaller kitabının kapak sayfasında Orhun Yazıtları ve Kazakistan devlet binasından kareler yer almaktadır.

34) Okullarda eğitim-öğretim 6 gün olup öğrenciler sadece pazar günleri tatil yapmaktadırlar.

35) Zorunlu eğitim 11 yıl olup 12 yıla çıkarılması için çalışmalar yapılmaktadır.

36) Müfredat programları Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı İbray Altınсарın Kazak Bilim Akademisi tarafından hazırlanmaktadır.

37) Eğitim-öğretimde 2013 yılında hazırlanan ve 2015'te bazı ilavelerin yapıldığı "2013 Tiptik Bağdarlaması" müfredat programı kullanılmaktadır.

38) Sağlık şartları nedeniyle okula gidemeyecek olan öğrenciler için özel bir müfredat programı yer almaktadır.

39) Bir yılda dokuz ay eğitim-öğretimin yapıldığı Kazakistan'da dönemler dörde bölünmekte ve dört doksan diye adlandırılmaktadır. Eylül ayının 1'inde başlayan eğitim-öğretimin her döneminde öğrencilere karneleri verilmekte ve o hafta okullar tatil olmaktadır.

Bütün bu hususların yanında 7. sınıfta okutulan Kazak dili kitabında ve dolayısıyla eğitim-öğretimde bazı eksiklikler de tespit edilmiştir:

40) Kitap içerisinde öğrenmeyi etkileyecek unsurlardan olan görsel öğelere yeterince yer verilmediği görülmüştür.

41) Kitap biçimsel olarak ve yazı puntosu bakımından öğrencilerin dikkatini çekecek ve çalışma isteklerini arttıracak yeterlilikte değildir.

42) Ders kitabında 10 tane renkli resim dışında hiçbir görsel öğeye yer verilmemiştir.

43) Kazak dili dersi için kullanılan kitaplar (ders, kılavuz ve didaktik materyaller kitabı) yeterince kullanışlı olmayıp özellikle ders kitabı, o yaştaki öğrencilerin eğitim-öğretimi için çok ağırdır.

44) Okuma, anlama, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinin türleri yeterince açık değildir.

45) Müfredat programlarında sürekli değişiklikler yapılmakta bu durum ise eğitim-öğretimde bazı olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak Kazakistan'da ve Türkiye'de ana dili öğretimi konusunda şu öneriler yapılabilir:

Kazakistan için;

- 1) Öğrencilerin ders kitabına olan dikkatlerini arttırmak için kitabın boyutu büyütülmelidir.
- 2) Öğrencilerin derse ilgisini daha iyi çekebilmek için kitaptaki yazı puntosu büyütülmeli ve yazı aralıkları açılmalıdır.
- 3) Kitabın arka kapaklarına da ön kapaktaki gibi resimler eklenmelidir.
- 4) Kitapta görsel öğelere ve resimlere daha fazla yer verilmelidir.
- 5) Ders kitabındaki konuların öğretiminde, bilgiler öğrenciye sezdirilmelidir.
- 6) Ana dili öğretiminde sadece gramer öğretimi amaçlanmamalı, gramer doğrudan öğrenciye aktarılmaya çalışılmamalıdır.
- 7) Okuma, konuşma, dinleme, yazma ve anlama becerilerinin içeriği daha da zenginleştirilmelidir.
- 8) Kitap içerisinde yer alan, öğrenciye yönelik etkinlikler artırılmalıdır.
- 9) Müfredat programında yer alan hedef ve kazanımların türleri daha da belirgin bir hale getirilmeli; okuma, yazma, dinleme, konuşma ve yazma becerileri birbirinden ayrılmalıdır.
- 10) Ders kitabı, öğretmen kılavuz kitabı ve didaktik materyaller kitabı daha kullanışlı hâle getirilmelidir.
- 11) Eğitim-öğretimi daha anlaşılır bir hâle getirmek için konuların öğretiminde kolaylıklar sağlanmalıdır.
- 12) Ana dili öğrenimindeki/öğretimindeki başarıyı daha da arttırmak için müfredat programlarında yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
- 13) Müfredat programları hazırlanırken Türkiye'deki eğitim-öğretim sistemindeki bilgilerden de mutlaka yararlanılmalıdır.
- 14) Ders kitapları ve materyalleri hazırlanırken Türkiye'deki teknik ve metotlardan da özellikle faydalanılmalıdır.
- 15) "Dilde, fikirde, işte birlik" mefkuresinin daha da gelişmesi için gerek Kazakistan gerekse Türkiye'de kullanılan ders kitaplarında Türk Dünyası için ortak olan kültürel değerler ve şahsiyetler daha fazla yer almalıdır.

Türkiye için;

- 16)** Kazakistan'daki eğitim-öğretim sistemi mutlaka incelenmeli ve uygun görülen bilgilerden özellikle yararlanılmalıdır.
- 17)** Türkiye'deki ilköğretim kitaplarında da Orhun Abideleri ile ilgili görsellere yer verilmelidir.
- 18)** Kazakistan'da yapıldığı gibi Türkiye'deki ilköğretim kitaplarında da anlatılan konuların, (öğrencilerin anlama seviyelerine uygun olarak) Türklerin tarihî yazıtları olan Orhun Abidelerinde nasıl olduğu bilgilerine yer verilmeli ve bunun için de Bakanlık bir program hazırlamalıdır.
- 19)** Müfredat ve ders kitapları hazırlanırken Kazakistan'daki teknik ve metotlardan da yararlanılmalıdır.
- 20)** Kazakistan'daki ders kitaplarında olduğu gibi Türkiye'deki ders kitaplarında da kültürel unsurlara sıkça yer verilmelidir.
- 21)** Kazakistan'da görüldüğü gibi Türkiye'deki ilköğretim ders kitaplarında da akraba Türk devlet ve toplulukları hakkındaki bilgilere mümkün olduğunca daha fazla değinilmelidir.
- 22)** Eğitim-öğretim alanında yapılabilecek ortak çalışmalar tespit edilmeli ve bu çalışmalar hızlı bir şekilde uygulamaya konulmalıdır.
- 23)** “Dilde, fikirde, işte birlik” mefkuresinin daha da gelişmesi için gerek Kazakistan gerek Türkiye'de kullanılan ders kitaplarında Türk Dünyası için ortak olan kültürel değerler ve şahsiyetler daha fazla yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- Abenbayev, Ş. S. (2010). *Sınıp Jetekşisi*. Almatı: Darın.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil*. (4. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aldemir, Ü. (2010). *Ana Dili Ders Kitapları Üzerine İnceleme (Rusça Örneği)*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Amirov, S. R., Davletbekova, T. J., Kosımova, S. G. (2006). *Bagdarlamalar Kazak Tili*. Kazakistan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministrliği I. Altın Sarın Atındağı Kazak Bilim Akademiyası. Almatı.
- Aynabekova, S. R. ve Nurlıbekova, K. F. (2012). *Kazak Tili Didaktikalık Materiyaldar*. Almatı: Atamura Yayınları.
- Balcı, A. (2010). 1338 (1922) İlköğretim Türkçe Dersi Programı. *TÜBAR-XXVII-Bahar*, s. 111-119.
- Balcı, O. (2010). Kazak Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi Terimleri. *The Journal of Academic Social Science Studies Volume 3. Issue 1*, s. 69-83.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. 7. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barın, E. ve Demir, C. (2006). *Türk Dil Bilgisi 1*, Ankara: Öncü Kitap.
- Başar, U. (2014). *Yüzbaşı İhsan'ın Kavā'id-i İmla ve TahrİR'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Afyonkocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Bayjanova, Z. (2008). *Jalpi Pedagogika*. Almatı: Taymas Baspa Üyi.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan Günümüze Yabancılara Türkçe Öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S.1/4. s. 107-133.
- Boranbayeva, G. (2004). SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetinde Kazak Dilinin Genel Durumu. *Ankara Üniversitesi Modern Türklük Dergisi Araştırmaları, Cilt 1, S1*, 20-41.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +(A) Durum Biçimbirimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye’de Ana dili Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:21*, s. 285-307.
- Davletbekova, J., Arın, E., Mahambetova, G. (2003). *Kazak Tilin Terendetip Okıtuv Bagdarlaması 5-11. Sınıptarga Arnalğan*. Kazakistan Respublikasının Bilim Jane Gılım Ministrliği I. Altınsarin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası. Almatı: Jeti Jargı Baspası.
- Demir, C. (1997). *Atatürk Döneminde Bir ve Tam Devreli Liselerde (Ortaokul ve Liselerde) Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ve Öğretimi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Demir, C. (2011). Kül Tigin ve Bilge Kağan Kitabelerindeki Bir Cümle Üzerine. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, S. 3*, s. 135-148.
- Demir, C. ve Yapıcı, M. (2007). Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 2*, s. 177-192.
- Doğan, F. (2011). *2005 Programındaki 8. Sınıfa Yönelik Yazma Eğitimi Etkinliklerinin Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar Örneği)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Durmuşçelebi, M. (2007). *Türkiye ve Almanya’da İlköğretimde Ana Dili Öğretimi, Eğitim Programları ve Ders Kitapları Açısından Bir Karşılaştırma*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, F. (2007). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Kelime Serveti Bakımından İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Günaydın, Y. (2006). *Ana Dili Öğretiminde Diksiyon Uygulamaları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1300008424>

<http://astrahanka.akmoedu.kz/documents/view/2D9CFE8EA0ADBBAC.html>

http://www.astana-bilim.kz/kazakh_adebiet?lang=kz

- İsayev, S. ve Kosimova, G. (2012). *Kazak Tili 7*. Almatı: Atamura Yayınları.
- Kaliyev, K. G., İsayev, M. S., Kosimova, S. G., Davletbekova, T. J. (2003). *Bagdarlamalar Kazak Tili 5-7 Sınıptar. Kazakistan Respublikasının Bilim Jane Gılım Ministrliği I. Altınсарin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası Mektep Jane Mektepke Deyingi Bilim İnstitutı*. Almatı.
- Kaliyev, K. G., İsayev, M. S., Kosimova, S. G., Davletbekova, T. J. (2004). *Bagdarlamalar Kazak Tili Kazak Adebıyatı 8-9 I. Altınсарin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası*. Almatı.
- Kaliyev, K. G., İsayev, M. S., Kosimova, S. G., Tümebayev, K. J., Davletbekova, T. J., Madiyeva, A. T. (2010). *Kazak Tili OkuvBagdarlaması*. I. Altınсарin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası. Almatı.
- Karakulov, J. K. (2014). *Pedagogika*. Şimkent: Alem Baspası.
- Kasapoğlu, B. (2007). *Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Birinci Kademe Dördüncü Sınıf Ana Dili Ders Kitaplarında Yazma Eğitimi ve Öğretimi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kazak Adebıyatı Bilim Beretin Orta Mektep Bagdarlamaları (1997). *Kazakistan Respublikası Bilim Ministrliği*. Almatı: Ravan Baspası.
- Kazak Tili Jane Adebıyatı Jalpı Bilim Beretin Orta Mektep Bagdarlamaları (1991). *Kazan SSR. Halıkka Bilim Berüv Ministrliği*. Almatı: Ravan Baspası.
- Kazakistan Respublikasındağı Bilim Turalı Zannama*. (2014). Almatı: Yurist Baspası.
- Kazakistan Respublikasının Jalpı Orta Bilim Beretin Uyımdarında Gılım Negizderin Okıtıvdın Ereşelikleri Turalı Adistemelik Nuskav Hat 2013-2014 Okuv Jılı (*Kazak Tili Jane Adebıyatı*). (2013). *Kazakistan Respublikasının Bilim Jane Gılım Ministrliği I. Altınсарin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası*. Astana.
- Kınacı, C. (2010). Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları. *Turkish Studies*, 5/4 s. 1304-1319.
- Kirabayev, S. S. vd. (1999). *Kazak Adebıyatı Bagdarlamalar 5-9. Sınıptar*. Kazakistan Respublikasının Bilim, Madeniyet Jane Densavlık Saktav Ministrliği I. Altınсарin Atındağı Kazak Bilim Akademiyası Orta Jane Kasıptik Bilim Berüv İnstitutı. Almatı: Ravan Baspası.

- Kirabeyev, S. S., Kurmanbayeva, S. G., Jumajanova, K. T., Makpirulu, S., Arinova, A. B., Düysebayev, R. S. (2003). *Bagdarlamalar Adebیات 5-7. Sınıptar I.* Altınсарın Atındağı Kazak Bilim Akademiyası. Almatı.
- Koç, K., Bayniyazov, A., Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. vd. (2001). *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. 5. Baskı. Ankara: Yargı Yayınları.
- Kosımova, G., İsayev S. ve Nazargaliyeva, K. (2012). *Kazak Tili Okıtuv Adıstemesi* 7. Almatı: Atamura Yayınları.
- Koyanbayev, B. J., Koyanbayev, M. R. (2000). *Pedagogika*. Almatı: Atamura.
- Kurmanalina, Ş. Mukanova, B. Galimova, A. ve İlyasova, R. (2010). *Pedagogika*. Astana: Foliyant Baspası.
- Kuşçu, I. (2014). Bağımsız Kazakistan'da Eğitim ve Sağlık: Sorunlar, Reform Süreci, Uluslararası Aktörlerin Rolü. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*. Cilt: 9, Sayı: 18, s. 23-46.
- Melanlıoğlu, D. (2005). *Ortaöğretim Müfredat Programı İle Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Türkçe Sorularının Karşılaştırılması*. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Nas, R. (2003). *Türkçe Öğretimi (Eğitim Fakültesi Öğrencileri ve Sınıf Öğretmenleri İçin)*. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, E. (2008). Ahmet Baytursunov'un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan'da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2.
- Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. 4. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seytaliyev, K. (2009). *Pedagogikanın Jalpı Negizderi*. Almatı: Ölke Baspası.
- Shuinshina, N. (2006). *Türkiye'de Kazakistan Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapılarının Karşılaştırılması (Merkezi ve Taşra Teşkilatı Açısından)*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Stebler, M. Z. (2014). *Türkiye ve İsviçre'deki Ortaokul Öğrencilerinin Ana Dili Öğretimi Ders Kitaplarının Karşılaştırılması*, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Şimşek, N. D. (2012). *Türkiye ve ABD'de Ana Dili Öğretimi (6. Sınıf Ana Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerin Karşılaştırılması)*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Temizyürek, F. ve Balcı, A. (2006). *Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Okulları Türkçe Programları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Topçuoğlu, F. (2010). *Türkiye ve İngiltere'de İlköğretim İkinci Kademedeki Kullanılan Ana Dili Öğretimi Ders Kitaplarındaki Beceri Alanlarının Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tülbasiyeva, L. Kazakistan'ın Eğitim Sistemi ve Yeni Gelişmeler. Çev: Dr. Almagül İ. *İslam Ülkeleri Kongresi*. s. 455-460.
- Türkçe Sözlük* (2005). 10. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Uçan, H. (2008). *Dilbilim, Göstergibilim ve Edebiyat Eğitimi*, Ankara: Hece Yay.
- Vicdan, M. (2010). *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programlarında Dilbilim ve Göstergibilim Kuramlarının Etkileri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, A. Z. (2007). *Sınıf Öğretmenlerine Türkçe Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.